

**Kujawsko-Pomorski
Regionalny Program Operacyjny
2014-2020**

Projekt 1.0

Załącznik do Uchwały nr 24/932/13
Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego
z dnia 19 czerwca 2013 r.

Toruń, czerwiec 2013 r.

WPROWADZENIE	7
1. PRZYGOTOWANIE PROGRAMU OPERACYJNEGO I UDZIAŁ PARTNERÓW	8
1.1. Przebieg procesu przygotowania programu oraz konsultacji z partnerami społeczno-gospodarczymi	8
1.2. Organizacja procesu ewaluacji ex-ante	9
1.3. Przeprowadzenie SOOŚ	10
2. DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ WOJEWÓDZTWA	11
2.1. Sfera gospodarcza	11
2.1.1. Podmioty Gospodarki Narodowej	11
2.1.2. Produkt Krajowy Brutto	12
2.1.3. Przemysł	13
2.1.4. Rolnictwo	16
2.2. Sfera społeczna	21
2.2.1. Zasoby ludzkie	21
2.2.2. Edukacja i wykształcenie	22
2.2.3. Bezrobocie	23
2.2.4. Wykluczenie społeczne	24
2.2.5. Wykluczenie cyfrowe	25
2.2.6. Kultura	25
2.2.7. Zdrowie	27
2.3. Sfera środowiskowa	28
2.3.1. Ochrona środowiska i zasobów przyrodniczych	28
2.3.2. Infrastruktura środowiskowa	29
2.4. Konkurencyjność województwa	32
2.4.1. Atrakcyjność inwestycyjna	33
2.4.2. Dostępność transportowa	36
2.4.3. Poziom rozwoju gospodarczego	37
2.4.4. Poziom rozwoju społecznego	39
2.4.5. Atrakcyjność turystyczna	40
3. ANALIZA WYZWAŃ, POTRZEB I POTENCJAŁÓW	41
3.1. Podejście tematyczne (uzasadnienie wyboru celów tematycznych)	41
3.2. Podejście terytorialne (interwencja na obszarach o szczególnych uwarunkowaniach – OSI)	45
4. SPÓJNOŚĆ Z DOKUMENTAMI KRAJOWYMI I REGIONALNYMI	48
5. STRATEGIA INWESTYCYJNA PROGRAMU	50
5.1. Cele programu i oczekiwane rezultaty	50
5.2. Układ celów tematycznych i priorytetów inwestycyjnych	52

5.2.	Rozkład środków finansowych wraz z uzasadnieniem	52
5.3.	Powiązanie osi z kategoriami interwencji	52
5.4.	Powiązanie osi ze środkami UE i minimalnymi pulami środków dedykowanych tematycznie	52
5.5.	Sposób realizacji zasad horyzontalnych	53
5.5.1.	Promowanie równouprawnienia kobiet i mężczyzn	53
5.5.2.	Równe szanse i przeciwdziałanie dyskryminacji	53
5.5.3.	Zrównoważony rozwój	53
5.5.4.	Partnerstwo	54
6.	OPIS TYPÓW PRZEDSIĘWZIĘĆ REALIZOWANYCH W RAMACH OSI PRIORYTETOWYCH	56
6.1.	Oś priorytetowa 1. Budowa innowacyjności regionu poprzez działalność B+R przedsiębiorstw	56
6.2.	Oś priorytetowa 2. Wzmocnienie konkurencyjności gospodarki regionu	58
6.3.	Oś priorytetowa 3. Cyfrowy region	60
6.4.	Oś priorytetowa 4. Gospodarka niskoemisyjna	62
6.5.	Oś priorytetowa 5. Dostosowanie do zmian klimatu	63
6.6.	Oś priorytetowa 6. Region przyjazny środowisku	65
6.7.	Oś priorytetowa 7. Spójność wewnętrzna i dostępność zewnętrzna regionu	67
6.8.	Oś priorytetowa 8. Edukacja i zatrudnienie	69
6.9.	Oś priorytetowa 9. Solidarne społeczeństwo - EFS	74
6.10.	Oś priorytetowa 10. Solidarne społeczeństwo - EFRR	77
6.11.	Oś priorytetowa 11. Polityka miejska	78
6.12.	Oś priorytetowa 12. Rozwój lokalny kierowany przez społeczność	81
6.13.	Oś priorytetowa 13. Pomoc techniczna - EFS	82
6.14.	Oś priorytetowa 14. Pomoc techniczna - EFRR	82
7.	PLAN FINANSOWANIA PROGRAMU OPERACYJNEGO	83
8.	SYSTEM KOORDYNACJI	83
9.	WARUNKOWOŚĆ EX-ANTE	84
10.	SYSTEM WDRAŻANIA	88
10.1.	Krajowe podstawy prawne i dokumenty wdrożeniowe	88
10.2.	System instytucjonalny i desygnacja	88

10.3.	Zasady i tryby wyboru projektów	89
10.4.	Instrumenty zintegrowane (ZIT, RLKS)	90
10.5.	Zarządzanie finansowe	93
10.6.	Pomoc publiczna	94
10.7.	Projekty generujące dochód	94
10.8.	System wskaźników	94
10.9.	System monitorowania, sprawozdawczości i ewaluacji	95
10.10.	System audytu i kontroli	98
10.11.	System informatyczny	99
10.12.	System informacji i promocji	99
10.13.	Udział partnerów	100
10.13.1.	Rola partnerów w procesie wdrażania, monitoringu i oceny programu operacyjnego	100
10.13.2.	Dla EFS: Granty globalne	101
10.13.3.	Dla EFS, w stosownych przypadkach: Przydział środków na budowanie zdolności	101
11.	ZMNIEJSZENIE OBCIĄŻEŃ ADMINISTRACYJNYCH BENEFICJENTÓW	102
12.	ODRĘBNE KWESTIE – ANEKS	104
12.1.	Lista dużych projektów, których wdrażanie jest planowane w trakcie okresu programowania	104
12.2.	Ramy wykonania programu operacyjnego	104
13.	ZAŁĄCZNIKI	104

Wprowadzenie

„Kujawsko-Pomorski Regionalny Program Operacyjny na lata 2014-2020 projekt 1.0” został przygotowany w oparciu o regulacje zawarte w przedstawionym przez Komisję Europejską tzw. „pakiecie legislacyjnym” dla polityki spójności na lata 2014-2020, z uwzględnieniem zmian wprowadzanych w trakcie kolejnych etapów negocjacyjnych. W pakiecie znalazły się szczegółowe regulacje odnoszące się do 5 funduszy objętych Wspólnymi Ramami Strategicznymi na lata 2014-2020, w tym Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz Europejskiego Funduszu Społecznego. W ramach przygotowań do przyszłej perspektywy finansowej Zarząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego przyjął w dniu 29.05.2013 r. „Wstępny zarys RPO 2014-2020. Propozycja układu osi RPO 2014-2020” na potrzeby zdefiniowania głównych kierunków wsparcia z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz Europejskiego Funduszu Społecznego.

W projekcie 1.0 Programu uwzględniono również regulacje wynikające z „Założeń do Umowy Partnerstwa” dokumentu przedstawionego przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, a przyjętego przez Radę Ministrów w dniu 15.01.2013 r. który determinuje kształt przyszłej polityki spójności w Polsce w latach 2014-2020. *Założenia* stanowią podstawę rozpoczęcia prac nad programami operacyjnymi na lata 2014-2020. Wskazane w dokumencie cele rozwojowe do 2020 roku, wskaźniki monitorujące ich realizację oraz zakres proponowanych interwencji stanowią punkt odniesienia do określenia szczegółowej zawartości programów operacyjnych. Przygotowując dokument brano również pod uwagę doświadczenia związane z wdrażaniem perspektywy 2004-2006 oraz 2007-2013. W dokumencie uwzględniono przygotowywane na potrzeby procesu programowania analizy. Kolejnym etapem prac będą szerokie konsultacje społeczne.

Niniejszy dokument przygotowany został przez Wydział Zarządzania RPO w Departamencie Zarządzania Funduszami i Projektami Unijnymi przy współpracy z Departamentem Spraw Społecznych oraz Departamentem Planowania Regionalnego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego. Zawiera streszczenie analizy społeczno-gospodarczej regionu wraz z wynikającymi z niej głównymi wyzwaniami rozwojowymi regionu. Na tej podstawie zidentyfikowano cel główny oraz cele szczegółowe i odpowiadające im priorytety. W projekcie Programu znajduje się także nawiązanie do dokumentów strategicznych, opis priorytetów wraz z uzasadnieniem, syntetyczny opis wdrażania, a także szacunkowy plan finansowy.

Prezentowany materiał będzie przedmiotem dalszych uzgodnień. Zgodnie z wymogami rządowymi i prawnymi projekt K-P RPO 2014-2020 powinien zostać poddany ocenie ex-ante oraz ocenie oddziaływania na środowisko.

1. Przygotowanie programu operacyjnego i udział partnerów

1.1. Przebieg procesu przygotowania programu oraz konsultacji z partnerami społeczno-gospodarczymi

Zgodnie z Załoženiami Umowy Partnerstwa, przyjętymi 15 stycznia 2013 r. przez Radę Ministrów, jednym z programów operacyjnych przewidzianych do realizacji w latach 2014-2020 jest regionalny program operacyjny dla województwa kujawsko-pomorskiego. Rolę Instytucji Zarządzającej programem pełnić będzie Zarząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Przyjęcie Założeń Umowy Partnerstwa, w których określono cele i priorytety interwencji wraz z podstawowymi wskaźnikami, układ programów operacyjnych, podział interwencji pomiędzy kraj i region, zarys finansowania oraz zarys systemu wdrażania, umożliwiło formalne rozpoczęcie prac nad przygotowaniem programu.

Do momentu przyjęcia Założeń Umowy Partnerstwa prace nad założeniami i projektem przyszłego regionalnego programu operacyjnego w województwie prowadzone były w ramach wewnętrznego Zespołu ds. programowania przyszłej perspektywy finansowej UE na lata 2014-2020 powołanego Zarządzeniem Nr 43/2011 Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego w dniu 31 sierpnia 2011 r. Zadaniem zespołu było gromadzenie i wymiana wiedzy dotyczącej założeń przyszłej perspektywy oraz dyskusja nad kształtem programu na lata 2014-2020. Od 31 sierpnia 2011 r. do 19 czerwca 2013 r. odbyło się 20 posiedzeń Zespołu, a rezultatem prac było opracowanie niniejszego projektu Kujawsko-Pomorskiego Regionalnego Programu Operacyjnego 2014-2020.

Zgodnie z art. 87 ust. 5 rozporządzenia ogólnego KE, który wskazuje na konieczność włączenia w proces programowania szerokiego grona partnerów społeczno-gospodarczych, podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, w tym partnerów na rzecz ochrony środowiska, organizacji pozarządowych oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie równości i niedyskryminacji oraz uwzględniając zapisy „Europejskiego Kodeksu Postępowania w dziedzinie partnerstwa” Zarząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego Uchwałą 15/518/13 dnia 11.04.2013 r. powołał Grupę roboczą, której głównym zadaniem było wspieranie procesu przygotowania Kujawsko - Pomorskiego Programu Operacyjnego na lata 2014-2020. W skład Grupy weszli przedstawiciele ze strony rządowej, samorządowej, partnerzy społeczno – gospodarczy, przedstawiciele środowisk naukowych oraz organizacji pozarządowych. Zadaniem Grupy było zapewnienie koordynacji i komplementarności pomiędzy programami oraz w ramach poszczególnych celów tematycznych, w tym:

- a) analiza diagnozy sytuacji województwa,
- b) wypracowywanie, omawianie, analizowanie i konsultowanie wspólnych dla regionalnego programu operacyjnego lub celu tematycznego rozwiązań w zakresie zagadnień horyzontalnych, finansowych i innych,
- c) opiniowanie, analizowanie i omawianie wniosków płynących z dokumentów związanych z przeprowadzeniem ewaluacji ex-ante i oceną oddziaływania na środowisko regionalnego programu operacyjnego,
- d) monitorowanie postępów w wypełnianiu warunkowości ex-ante.

W skład Grupy weszli przedstawiciele ....

Spotkanie inauguracyjne Grupy odbyło się dnia ..... W ramach Grupy utworzone zostały zespoły robocze, odpowiedzialne za poszczególne obszary tematyczne.

Informacja o podjętych działaniach przygotowawczych oraz konsultacyjnych będzie uzupełniana.

1.2. Organizacja procesu ewaluacji ex-ante

Ewaluacja ex-ante jest oceną programu operacyjnego dokonywaną przed jego rozpoczęciem. Polega ona na ocenie przyjętej w ramach programu logiki interwencji. Jest ściśle powiązana z procesem programowania, a jej głównym produktem są wnioski i rekomendacje, przybierające postać propozycji zmian w zapisach programu operacyjnego.

Obowiązek przeprowadzenia ewaluacji ex-ante programu operacyjnego wynika z zapisów art. 15. pkt. 6 ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju¹, a także art. 48 projektu rozporządzenia ogólnego² dla nowego okresu programowania. Założenia metodologiczne dotyczące sposobu ewaluacji ex-ante programów operacyjnych w Polsce zawarte zostały w dokumencie *Zalecenia w zakresie ewaluacji ex-ante programów operacyjnych na lata 2014-2020*, przygotowanym przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.

Ocena projektu regionalnego programu operacyjnego na lata 2014-2020 przeprowadzona zostanie równoległe z procesem programowania, w trybie tak zwanego **modelu partycypacyjnego**. Efektem działań będzie wypracowanie zarówno końcowego raportu ewaluacyjnego, jak i projektu programu operacyjnego, które następnie zostaną przedłożone Komisji Europejskiej w ramach procedury negocjacji. Rolą ewaluatorów będzie doradztwo w sporządzaniu projektu programu oraz przygotowywanie wniosków i rekomendacji, które w konsekwencji wpłyną na podniesienie jakości procesu programowania i samego dokumentu.

Za proces organizacji ewaluacji ex-ante w województwie kujawsko-pomorskim odpowiedzialna jest Instytucja Zarządzająca RPO WK-P na lata 2007-2013. Jednostką, której powierzono zadanie przygotowania i koordynowania prac jest Biuro Ewaluacji RPO w Wydziale Zarządzania RPO Departamentu Zarządzania Funduszami i Projektami Unijnymi. Natomiast obowiązek przeprowadzenia ewaluacji leżeć będzie po stronie zewnętrznego ewaluatora, wybranego w trybie przetargu nieograniczonego.

Proces organizacji ewaluacji ex-ante w województwie kujawsko-pomorskim rozpoczął się w sierpniu 2012 r. Wówczas sporządzony został wstępny projekt Szczegółowego Opisu Przedmiotu Zamówienia (SOPZ), ustalono szacunkową wartość przedsięwzięcia oraz opracowano harmonogram prac nad realizacją przedmiotowego zamówienia. W okresie od 1 do 31 października 2012 r. BE RPO przeprowadziło proces konsultacji wstępnego projektu SOPZ z następującymi jednostkami Urzędu Marszałkowskiego: Wydziałem Zarządzania RPO, Jednostką Ewaluacyjną PO KL, Wydziałem Zamówień Publicznych i Partnerstwa Publiczno-Prawnego, Zespołem ds. programowania przyszłej perspektywy finansowej UE na lata 2014-2020 oraz z działającą w ramach Ministerstwa Rozwoju Regionalnego Krajową Jednostką Oceny. W listopadzie 2012 r. rozpoczęło się opracowywanie a następnie doprecyzowywanie Wniosku o wszczęcie postępowania o udzielenie zamówienia publicznego wraz z załącznikami (m.in. SOPZ, uwzględniający uwagi wniesione w drodze konsultacji).

W dniu 18 kwietnia 2013 r. ogłoszone zostało postępowanie o udzielenie zamówienia publicznego w trybie przetargu nieograniczonego (zgodnie z ustawą PZP³), w ramach którego został wybrany wykonawca zadania. Otwarcie ofert nastąpiło w dniu 10 maja 2013 r. Do przetargu przystąpił jeden oferent. Umowa z wykonawcą została podpisana w dniu 10 czerwca 2013 r. W czerwcu 2013 r. rozpoczęła się współpraca z ewaluatorami nad projektem K-P RPO 2014-2020.

W miarę dalszych postępów prac nad organizacją procesu ewaluacji ex-ante rozdział zostanie uzupełniony.

¹ Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2009 r. Nr 84, poz. 712 z późn. zm.)

² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego objętych zakresem wspólnych ram strategicznych oraz ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego i Funduszu Spójności, oraz uchylającego rozporządzenie (WE) nr 1083/2006 (rozporządzenie ogólne).

³ Ustawa z dnia 29 stycznia 2004r. Prawo zamówień publicznych Dz. U. z 2010 r. Nr 113, poz. 759 z późn. zm.

1.3. Przeprowadzenie SOOŚ

Postępowanie w sprawie strategicznej oceny oddziaływania na środowisko jest jednym z narzędzi realizacji zasady trwałego i zrównoważonego rozwoju - jednego z filarów strategii lisbońskiej i goeteborskiej, jak również jednej z podstawowych konstytucyjnych zasad ustroju Państwa Polskiego (art. 5 Konstytucji RP).

Prognoza oddziaływania na środowisko (dalej prognoza ooś) wykonywana jest zgodnie z wymaganiami ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. Nr 199 poz. 1227 ze zm.), zwaną dalej „ustawą ooś”, w myśl której przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko wymagają projekty polityk, strategii, planów lub programów w określonych obszarach wyznaczających ramy dla późniejszych realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko.

Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko, która jest postępowaniem w sprawie oceny oddziaływania na środowisko skutków realizacji polityki, strategii, planu lub programu, obejmujące w szczególności:

- **uzgodnienie** stopnia szczegółowości informacji zawartych w **prognozie** oddziaływania na środowisko ,
- **sporządzenie prognozy** oddziaływania na środowisko,
- uzyskanie wymaganych ustawą **opinii** (RDOŚ i PIS),
- zapewnienie możliwości **udziału społeczeństwa**,

Podstawa prawna:

Dyrektywa 2001/42 WE PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY z dnia 27 czerwca 2001 r. w sprawie oceny niektórych planów i programów na środowisko.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/92/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie oceny skutków wywieranych przez niektóre przedsięwzięcia publiczne i prywatne na środowisko (Dz. Urz. UE L 26 z 28.1.2012, s. 8) będącą ujednoliconą wersją dotychczasowej dyrektywy w tym zakresie – nr 85/337/EWG (Dz. Urz. WE L 175 z 5.7.1985, s. 40)

Rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 z dnia 11 lipca 2006 r. ustanawiające przepisy ogólne Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności i uchylające rozporządzeni (WE) nr 1260/1999 { art. 47 }.

Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1828/2006 z dnia 8 grudnia 2006 r. ustanawiające szczegółowe zasady wykonania rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2008 ustanawiające przepisy ogólne Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności oraz rozporządzenie (WE) nr 1080/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

USTAWA z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. 2008.199.1227).

Prognoza oddziaływania na środowisko sporządzona zostanie dla projektu K-P RPO na lata 2014-2020 przez wykonawcę zewnętrznego, wybranego w trybie przetargu nieograniczonego. Zakres prognozy ustalony zostanie z Regionalnym Dyrektorem Ochrony Środowiska oraz Państwowym Wojewódzkim Inspektorem Sanitarnym.

W miarę dalszych postępów prac nad organizacją procesu sooś rozdział zostanie uzupełniony.

2. Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województwa

Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województwa wykonana została z wykorzystaniem aktualnych wniosków studiów diagnostycznych sporządzonych dla *Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020*.

Województwo kujawsko-pomorskie położone jest w środkowej części kraju, nad Dolną Wisłą, Brdą, Drwęcą i Notecią. Sąsiaduje z pięcioma województwami: pomorskim, warmińsko-mazurskim, mazowieckim, wielkopolskim i łódzkim. Posiada tranzytowy charakter w relacjach Skandynawia – Europa Południowa oraz Kraje Bałtyckie i Rosja – Europa Zachodnia.

Województwo kujawsko-pomorskie obejmuje 17.972 km² powierzchni (5,7% obszaru Polski – 10 miejsce w kraju⁴ i według stanu na 2011 r. (dane po uwzględnieniu NSP 2011) zamieszkiwało je 2.098 tys. ludności (5,4% ogólnej liczby Polaków – 10 miejsce w kraju)⁵.

Region charakteryzuje się siecią osadniczą o korzystnej strukturze przestrzennej i hierarchicznej dla rozwoju. Sieć tą tworzą 52 miasta w tym 4 na prawach powiatu oraz 3625 miejscowości wiejskie rozlokowane w 19 powiatach i 144 gminach. Województwo należy do średnio zurbanizowanych, ludność zamieszkująca miasta stanowi 60,54% ogółu mieszkańców. Do największych miast należą Bydgoszcz (363.926 mieszkańców) i Toruń (204.954 mieszkańców) – ośrodki centralne obszaru metropolitalnego oraz Włocławek (116.783 mieszkańców), Grudziądz (98.726 mieszkańców) i Inowrocław (76.086 mieszkańców).

Region charakteryzuje bardzo dobrze rozwinięte rolnictwo, zarówno w zakresie produkcji roślinnej jak i zwierzęcej, na bazie którego nastąpił rozwój przemysłu spożywczego. Cechuje je wysoki udział powierzchni użytków rolnych, których wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej jest korzystniejszy niż średni wskaźnik kraju (69,1 pkt. wobec 66,6 pkt.).

Znaczące walory przyrodniczo-krajobrazowe (23,35% powierzchni leśnej, ponad 30% powierzchni objętej różnymi formami ochrony prawnej) oraz bogate dziedzictwo kulturowe sprzyjają rozwojowi turystyki.

Ważną cechą regionu jest także jego wewnętrzne zróżnicowanie pod względem atrakcyjności inwestycyjnej podregionów dla działalności zaawansowanej technologicznie. W badaniu przeprowadzonym przez Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową podregion bydgosko-toruński otrzymał ocenę najwyższą, grudziądzki – niską, a włocławski – najniższą.⁶

2.1. Sfera gospodarcza

2.1.1. Podmioty Gospodarki Narodowej

W województwie kujawsko-pomorskim na koniec 2011 r. w rejestrze REGON zarejestrowanych było 184,4 tys. podmiotów gospodarki narodowej (bez osób fizycznych prowadzących wyłącznie gospodarstwo rolne), tj. o 0,9% mniej niż rok wcześniej. Stanowiły one 4,8% podmiotów zarejestrowanych w kraju. Wskaźnik zarejestrowanych podmiotów na 10 tys. mieszkańców wynosił 899 i sytuował województwo na 11 pozycji w kraju.

⁴ „Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2011 r.”, GUS 2011

⁵ Wyniki Narodowego Spisu Ludności i Mieszkań 2011 – Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych, s. 31

⁶ Diagnoza sytuacji w województwie kujawsko-pomorskim – Dokument opracowany w ramach procesu aktualizacji Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Kujawsko-Pomorskiego do roku 2020 wraz z opracowaniem krótkookresowego Planu Działań w okresie przejściowym – czerwiec 2012.

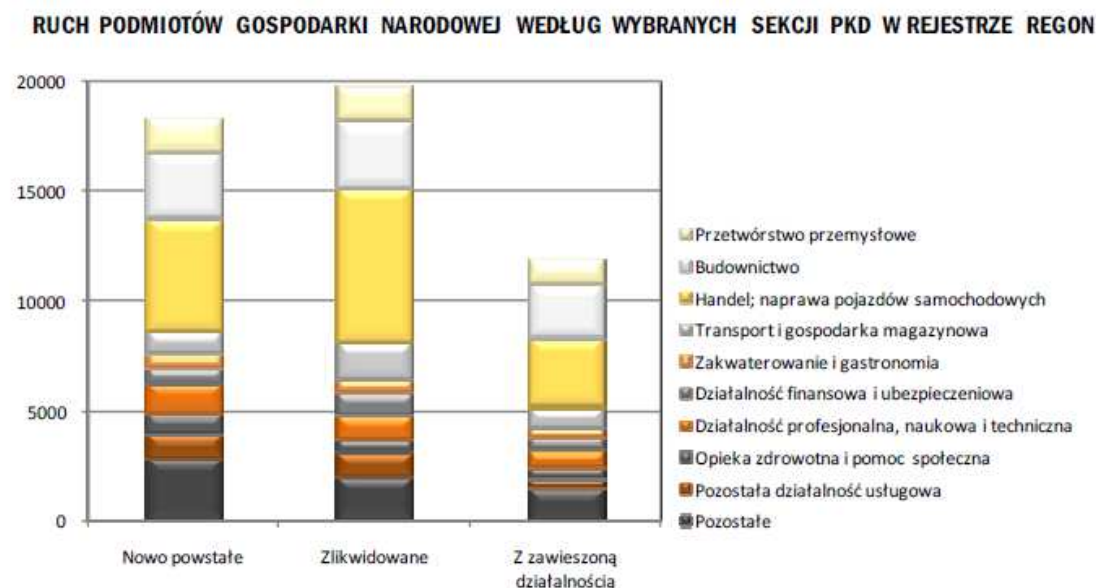
Do branż szczególnie istotnych dla rozwoju gospodarczego zaliczają się (według klasyfikacji pkd 2004): przetwórstwo przemysłowe (sekcja D), budownictwo (sekcja F), handel hurtowy i detaliczny, naprawa pojazdów samochodowych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego (sekcja G), transport, gospodarka magazynowa i łączność (sekcja I). Województwo skupia 4,8% podmiotów z sekcji D (9 lokata wśród województw), 4,7% podmiotów z sekcji F (9 lokata), 5,1% podmiotów z sekcji G (9 lokata) i 5,1% z sekcji I (9 lokata). Ponadto, województwo skupia 5,5% podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w sekcji: rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo (sekcja A), co sytuuje je na 7 pozycji wśród województw.

Rozpatrując rodzaj prowadzonej działalności gospodarczej oraz liczbę pracujących zaobserwować można, że w 2011 r. najwięcej podmiotów gospodarczych z poszczególnych grup wielkości jednostek działało w sekcjach:

- do 9 osób pracujących – w sekcji handel; naprawa pojazdów samochodowych (50,2 tys.),
- od 10 do 49 osób pracujących – w sekcji przetwórstwo przemysłowe (1,6 tys.),
- od 50 osób – w sekcji przetwórstwo przemysłowe (0,6 tys. podmiotów).

W 2011 r. utworzono 18,3 tys. nowych podmiotów gospodarczych, z których 16,4 tys. stanowiły osoby fizyczne, 798 – spółek handlowych oraz 399 – spółek cywilnych. Z kolei zlikwidowano 19,8 tys. podmiotów, w tym wyrejestrowano: 19,1 tys. osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, 258 – spółek handlowych i 151 – spółek cywilnych. W tym samym czasie 11,9 tys. podmiotów zawiesiło działalność, dotyczyło to: 10,7 tys. osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, 858 – spółek handlowych i 174 – spółek cywilnych. Największe zmiany liczby podmiotów zachodziły w sekcjach: handel i budownictwo. (Ryc.1)

Ryc. 1

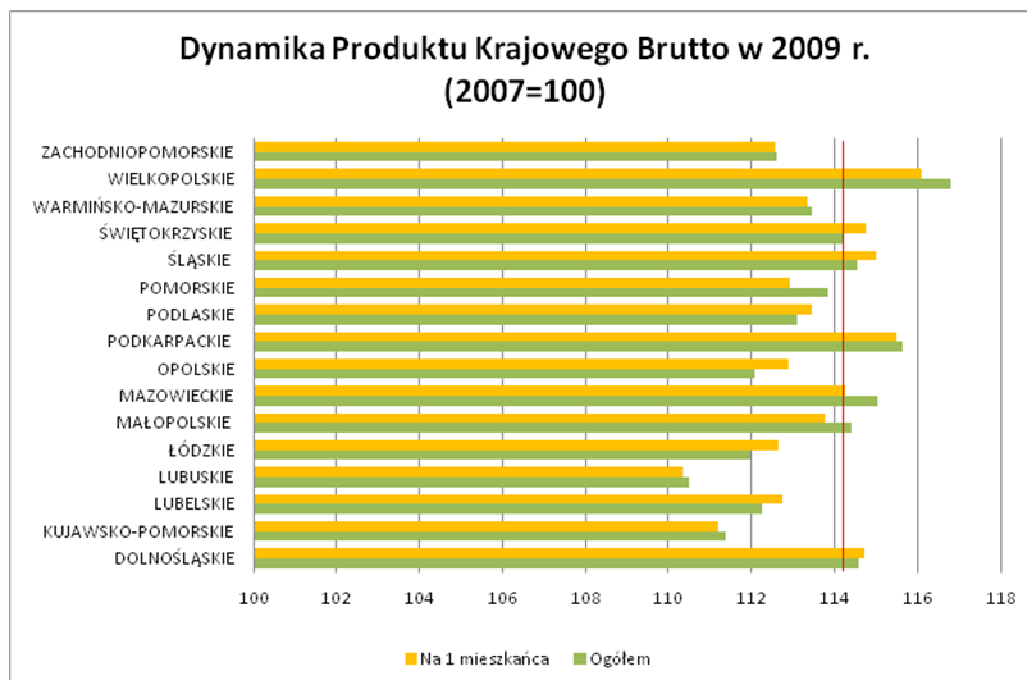
Źródło: Komunikat o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa kujawsko-pomorskiego w 2011 r., Bydgoszcz 2012

2.1.2. Produkt Krajowy Brutto

Województwo kujawsko-pomorskie pod względem poziomu rozwoju gospodarczego należy do grupy regionów doganiających. W okresie 2007-2009 udział województwa w generowaniu krajowego PKB był stały i utrzymywał się na poziomie 4,7%, co lokowało region na 8 pozycji w kraju. Niekorzystnie na tle kraju zaznacza się również dynamika zmian wartości PKB w województwie – w latach 2007–2009 odnotowano zaledwie 11,4% wzrost PKB (średnia dla kraju wyniosła 14,2%),

co lokowało województwo na 15 pozycji (niższym tempem rozwoju cechowało się jedynie województwo lubuskie). Wartość PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca w 2009 r. wyniosła w województwie 29 834 zł (10 lokata), przy średniej dla kraju 35 210 zł.

Ryc. 2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (Bank Danych Lokalnych)

Jednocześnie kujawsko-pomorskie jest mocno zróżnicowane. Prawie 50% PKB wytwarzane jest w podregionie bydgosko-toruńskim (zamieszkały przez 37% ludności województwa), co świadczy o dużym potencjale powstającej aglomeracji bydgosko-toruńskiej. Produkt Krajowy Brutto na 1 mieszkańca tego podregionu wynosił 130% średniej dla województwa.

Struktura Wartości Dodanej Brutto (WDB) od 2007 r. pozostaje na stałym poziomie. Silnym sektorem gospodarki kujawsko-pomorskiego jest przetwórstwo przemysłowe. Jego udział wynosi 21,9% wytworzonej WDB, podczas gdy średnia dla kraju wynosi 18,7% (daje to 5 lokatę wśród województw). Również udział rolnictwa jest wyższy od średniej krajowej i wynosi 5,9% (średnia dla kraju 3,6%), co świadczy o dużym potencjale tej gałęzi gospodarki.

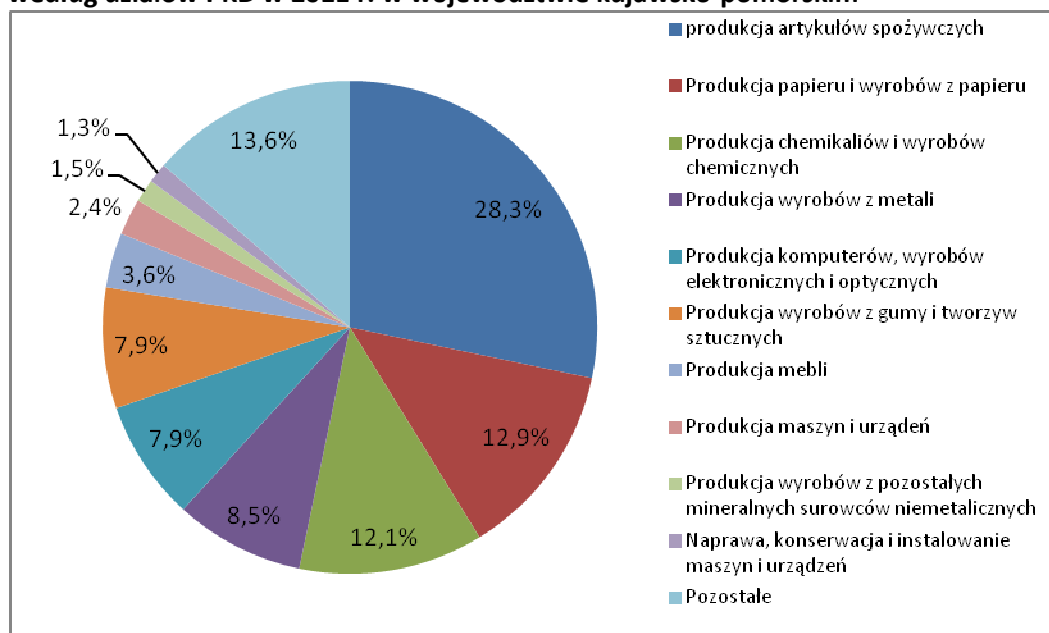
Jednak analiza porównująca WDB z liczbą pracujących w poszczególnych sektorach wykazała, że rolnictwo w województwie ma bardzo niską produktywność. Pracuje tam ponad 15% ogólnej liczby pracujących, a jednak wytwarzają oni niewielki udział WDB w województwie. W sektorze przemysłu i budownictwa udział pracujących jest proporcjonalny do udziału WDB. Należałoby poprawić tę zależność poprzez unowocześnienie przemysłu i rolnictwa.

2.1.3. Przemysł

Województwo kujawsko-pomorskie charakteryzuje się szczególnie silnie rozwiniętą specjalizacją w zakresie produkcji przemysłowej. W wielu gałęziach, zakłady działające w kujawsko-pomorskim

należą do krajowych liderów, generują znaczną część ogólnej produkcji krajowej, a bardzo często są liderami także w zakresie innowacyjności i rozwoju technologicznego, o czym świadczy wysoki eksport i/lub aktywne ich uczestnictwo w powiązaniach w ramach globalnych koncernów przemysłowych. Największy udział w przychodach z produkcji sprzedanej przetwórstwa przemysłowego miały działy zajmujące się produkcją: artykułów spożywczych (wzrost produkcji w skali roku o 4,1 %), papieru i wyrobów z papieru (wzrost o 5,3 %), chemikaliów i wyrobów chemicznych (wzrost o 5,4 %), wyrobów z metali (wzrost o 29,5 %) oraz wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych (wzrost w skali roku o 16,7 %). Z tych pięciu działów pochodziło 67,0 % przychodów ze sprzedaży przetwórstwa przemysłowego. (Ryc. 3) Obecny potencjał daje bardzo mocne podstawy do dalszego rozwoju województwa opartego na nowoczesnej i innowacyjnej gospodarce. W pierwszej kolejności dotyczy to ośrodków, gdzie funkcje te są obecnie już dobrze rozwinięte: Bydgoszcz, Włocławek, Toruń, Inowrocław, Janikowo, Świecie, Kruszwica, Grudziądz, Barcin (Piechcin). Niektóre gałęzie przemysłu są, ze względu na swą specyfikę – silnie rozdrobnione i na wysoką pozycję województwa składa się potencjał wielu małych lub średnich zakładów – bardzo dobrym przykładem są zakłady przetwórstwa mięsnego.

Ryc. 3 Struktura przychodów ze sprzedaży wyrobów i usług w przetwórstwie przemysłowym według działów PKD w 2011 r. w województwie kujawsko-pomorskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS- Komunikat o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa kujawsko-pomorskiego w 2011 r.

Województwo kujawsko-pomorskie jest szczególnie ważnym krajowym dostawcą produktów przemysłu **celulozowo-papierniczego**. W roku 2010 region dostarczył ponad 20% krajowej wartości produkcji sprzedanej przemysłu celulozowo-papierniczego. Na tak wysoką rangę województwa największy wpływ wywiera spółka akcyjna *Mondi Świecie*.⁷

Drugą branżą o znaczeniu ponadregionalnym jest przemysł **chemiczny** (11% udziału w krajowej wartości produkcji sprzedanej). Tradycje przemysłowe oraz duże walory lokalizacyjne spowodowały, że województwo umacnia swoją pozycję **producenta tworzyw sztucznych** i produktów powstałych na ich bazie. Jest to możliwe dzięki powstaniu kolejnych przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego takich jak: *Nitrochem SA*, *Hanplast sp. z o.o.*, *Brüggmann sp. z o.o.*, *Plastica sp. z o.o.*

⁷ Analiza atrakcyjności inwestycyjnej województwa kujawsko-pomorskiego wraz z oceną potencjału inwestycyjnego, Warszawa 2011 .

Ta ostatnia jest jedynym w Polsce wytwórcą paro przepuszczalnych folii i laminatów, a także producentem bezpiecznych opakowań medycznych, odzieży ochronnej oraz opakowań giętkich. Powstały także nowe, innowacyjne przedsiębiorstwa zajmujące się produkcją opakowań z tworzyw sztucznych (*Supravis Group Saw Bydgoszczy* oraz *WIP sp. z o.o. w Aleksandrowie Kujawskim*). Do największych w Polsce przedsiębiorstw przemysłu chemicznego z terenu województwa należą zakłady *Anwil SA we Włocławku*, produkujące polichlorek winylu, nawozy azotowe i wodorotlenek sodu, a także Zakłady Chemiczne Zachem w Bydgoszczy, specjalizujące się w produkcji materiałów do produkcji pianek poliuretanowych oraz żywic epoksydowych.

Województwo kujawsko-pomorskie to także ważny krajowy dostawca **żywności** (7% wartości krajowej produkcji sprzedanej). Przemysł spożywczy reprezentowany jest przez branże: mięsną, cukrowniczą, olejarską, mleczarską, zbożową, produkcję gotowych dań i posiłków oraz pozostałych produktów spożywczych. Największe przedsiębiorstwa to *Zakłady Tłuszczowe Kruszwica S.A.*, *Krajowa Spółka Cukrowa SA w Toruniu*, *Rieber Foods Polska we Włocławku*. Specjalizacja w produkcji zbóż zaowocowała lokalizacją takich wyróżniających się pod względem wielkości przedsiębiorstw jak: *Cereal Partners Poland Toruń-Pacific* oraz *Młyny Szczepanki Sp. z o.o.* Na Kujawach dzięki dobremu położeniu względem krajowego rynku zbytu i spełnieniu warunków technologicznych rozwinęła się także produkcja gotowych dań i posiłków, której liderem jest *Frosta Sp. z o.o. w Bydgoszczy*. Znaną są także w całej Polsce zakłady cukiernicze: *Jutrzenka Colian Sp. z o.o. - oddział w Bydgoszczy*, *Fabryka Cukiernicza Kopernik SA w Toruniu*. Do ważnych sektorów gospodarki województwa należy zaliczyć również **produkcję maszyn i urządzeń**. W skali całego kraju wyróżnia się przedsiębiorstwo *Pojazdy Szynowe PESA SA*.

W województwie kujawsko-pomorskim dobrze rozwija się także przemysł lekki reprezentowany przez spółki z ograniczoną odpowiedzialnością *Bella w Toruniu* i *Seni w Brodnicy*, które produkują artykuły higieniczne dla dorosłych i dzieci. Jest to kierunek produkcji o dużych perspektywach rozwojowych, zważywszy na łączenie produkcji z potrzebami prozdrowotnymi.

Do konkurencyjnych kierunków produkcji można także zaliczyć produkcję mebli. Ten rodzaj produkcji jest głównie reprezentowany przez spółkę *HF Helvetia Furniture Sp. z o.o. z Bydgoszczy*, *Adriana Furniture*, *Bydgoskie Fabryki Mebli* oraz *Fabrykę Mebli Gala Collezione*. W produkcji mebli medycznych przoduje przedsiębiorstwo *Stolter*, a mebli biurowych dostarczają przedsiębiorstwa *Wutech i Poltech*.

Dzięki bardzo korzystnemu położeniu i dostępowi do infrastruktury transportowej, województwo kujawsko-pomorskie jest także ważnym ogniwem wymiany handlowej. Handlem hurtowym zajmują się takie duże przedsiębiorstwa jak: *PSH Lewiatan z Włocławka*, *Neuca SA z Torunia*, specjalizująca się w sprzedaży hurtowej wyrobów farmaceutycznych i medycznych, *ThyssenKrupp Energostal SA z Torunia*, *Polomarket-Detak Sp. z o.o. z Inowrocławia* i wiele innych.

Dostęp do zasobów wodnych Wisły, położenie komunikacyjne (Centralna Magistrala Kolejowa), obecność bazy surowcowej (sól kamienna, wapień), zaplecze naukowo-badawcze, dobrze rozwinięte otoczenie biznesu (m.in. Instytut Inżynierii Materiałów Polimerowych i Barwników w Toruniu, Bydgoski Klaster Przemysłowy) oraz dostęp do wykwalifikowanych (Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Urządzeń Sterowania Napędów w Toruniu, Laboratorium Badawcze Maszyn i Urządzeń J.N.B. „Eurovita” Sp. z o.o., a także szkoły wyższe UMK w Toruniu, UTP i UKW w Bydgoszczy) oraz podatność na innowacyjne rozwiązania sprawiły, że region kujawsko-pomorski posiada wysoki potencjał rozwoju w/w gałęzi przemysłu.

Jednakże region kujawsko-pomorski należy do regionów o niskiej skali nakładów na działalność badawczo-rozwojową. W roku 2010 nakłady poniesione na ten cel w województwie wyniosły 204,2 mln zł i stanowiły zaledwie 2% sumy ogólnokrajowej, a wartość bezwzględna lokowała

województwo na 10 pozycji w kraju. Analizując ostatnią dekadę, udziały województwa tylko raz – w roku 2009 – przekroczyły 2,4% (w roku 2009, wyjątkowym pod względem nakładów na tle całej dekady, było to 3,8%). Także pozycja kujawsko-pomorskiego na tle innych województw jest stabilna – najczęściej jest to 10 lub 9 lokata.

Bardzo niekorzystny jest fakt, że o ile w skali kraju nakłady na działalności badawczo-rozwojową sukcesywnie rosną, to w kujawsko-pomorskim notuje się coroczne wahania. Zmienności są dosyć duże, a w ostatnich latach kilkakrotnie zanotowano spadki nakładów na B&R w stosunku do roku poprzedzającego. Nakłady na B&R, w przeliczeniu na 1 mieszkańca w 2010 roku, lokowały kujawsko-pomorskie na 13 pozycji (niższe wartości notowały jedynie podlaskie, lubuskie i opolskie), przy czym w stosunku do mazowieckiego była to wartość ok. 8-krotnie niższa, a w stosunku do wielu regionów – ponad 2-krotnie niższa. Nawet w roku 2009, gdy nakłady były rekordowo wysokie, województwo zajmowało dopiero 8 pozycję – tak bezwzględnie, jak i w przeliczeniu na 1 mieszkańca.

Bardzo niekorzystne zmiany zachodzą także pod względem udziału podmiotów gospodarczych ponoszących nakłady na działalność B+R w ogólnej liczbie podmiotów. O ile jeszcze na początku I dekady XXI wieku, udział ten przekraczał 40% (a w pewnych okresach sięgał niemal 60%), co lokowało województwo na 2 pozycji w kraju, to w 2010 było to zaledwie 19% (10 pozycja).

2.1.4. Rolnictwo

Rolnictwo jest w Polsce ważnym działem gospodarki narodowej. Udział rolnictwa, leśnictwa i rybactwa w wartości dodanej brutto (ceny bieżące) w kraju wynosił w 2010 r. 3,7%, w województwie kujawsko-pomorskim 5,2%, natomiast w Niemczech nie przekracza 1%, we Francji 2%. W sektorze II (rolnictwo, łowiectwo i rybactwo) pracowało w Polsce w 2008 r. 14% ogółu pracujących, podczas gdy w UE niecałe 6%. W 2008 r. 25,5% ludności rolniczej UE mieszkało w Polsce (1 lokata w UE), użytki rolne Polski zajmowały 8,7% użytków rolnych UE (6 lokata w UE).

Wysoki potencjał rolnictwa województwa kujawsko-pomorskiego wynika z dwóch głównych predyspozycji: dużych możliwości produkcyjnych rolnictwa wysokotowarowego, w szczególności na Kujawach, Ziemi Chełmińskiej, Pojezierzu Krajeńskim i w południowej części Wysoczyzny Świeckiej oraz dobrych warunków dla tworzenia gospodarstw ekologicznych w oparciu o system obszarów chronionych, w szczególności w powiatach brodnickim, świeckim, sępoleńskim i tucholskim. O wysokim potencjale rozwoju rolnictwa w województwie świadczy już dzisiaj skala i zróżnicowanie produkcji rolnej oraz pozycja województwa w gospodarce krajowej, jako regionu zapewniającego bezpieczeństwo żywnościowe Polski. Pod względem produkcji roślinnej udziały województwa w sumach ogólnokrajowych przekraczają często 8%, a nawet 10% (w przypadku buraków cukrowych i rzepaku wynoszą 15–17%), a pod względem pogłowia zwierząt gospodarskich sięgają 9%. Lokuje to kujawsko-pomorskie na 2–5 miejscu w kraju, mimo że jest województwem stosunkowo małym (pod względem powierzchni ogólnej lokuje się na 10 miejscu w kraju, a pod względem powierzchni użytków rolnych – na 8).

Najważniejsze trendy w rolnictwie w województwie kujawsko-pomorskim i kraju w okresie 2002 – 2010 (okres pomiędzy Powszechnymi Spisami Rolnymi) to:

- spadek powierzchni użytków rolnych o 1,8% w województwie i 8,3% w Polsce, co wynika z przeznaczania ich na cele nierolnicze, np. pod zabudowę, inwestycje drogowe itp.,
- zwiększenie się ogólnej powierzchni gruntów będących w użytkowaniu gospodarstw rolnych w województwie o 3,9% (w kraju spadek o 6,5%) przy jednoczesnym zmniejszeniu liczby gospodarstw rolnych o 23,6% (do wielkości 88,6 tys.),
- wzrost średniej wielkości gospodarstwa rolnego w województwie z 9,53 ha do 12,25 ha, w Polsce z 6,59 ha do 7,93 ha,

- znaczny spadek liczby gospodarstw małych, tj. o powierzchni 1 ha i 1-5 ha odpowiednio o 43,3% i 21,9% w województwie oraz 26,9% i 24,8% w kraju przy jednoczesnym wzroście liczby gospodarstw dużych o powierzchni 50 ha i powyżej o 33,7% w województwie i 35% w kraju. Spowodowało to wzrost średniej wielkości gospodarstwa rolnego. Zmiany te wynikają z kumulacji gruntów w gospodarstwach dużych (powyżej 20 ha), choć należy zaznaczyć, iż zmiany te nie są dynamiczne i udział gospodarstw o powierzchni 50 ha i więcej w ogólnej liczbie wynosi 2,7% w województwie i 1,2% w kraju, podczas gdy gospodarstw małych do 1 ha powierzchni - 23,3% w województwie i 31,4% w kraju.
- wzrost udziału gospodarstw prowadzących działalność rolniczą o blisko 3 punkty procentowe w ogólnej liczbie gospodarstw, co świadczy o wzroście efektywności ekonomicznej gospodarstw,
- wzrost powierzchni uprawy warzyw gruntowych o 46% w województwie, przy jednoczesnym spadku w kraju o 18,6% (jest to jeden z kluczowych polskich produktów eksportowych w rolnictwie; polskie warzywa i owoce mają w UE znakomitą renomę),
- zmiany w strukturze zasiewów, gdzie znacząco zmniejszyła się powierzchnia upraw zbóż ogółem o 12,7% w województwie i o 7,8% w kraju, ziemniaków o 51,4% w województwie i o 51,7% w kraju, buraków cukrowych o 28,9% w województwie i o 31,9% w kraju. Wzrosła natomiast powierzchnia upraw rzepaku i rzepiku o 145,6% w województwie i o 115,5% w kraju. Wzrost powierzchni upraw roślin zaliczanych do grupy przemysłowych wiąże się ściśle z dużą opłacalnością produkcji,
- wzrost pogłowia bydła ogółem o 12,2% w województwie i 4% w kraju spowodowany głównie przyrostem liczebności bydła rzeźnego – produkcja stała się opłacalna za sprawą wzrostu cen żywca wołowego po wstąpieniu Polski do UE. Wzrostowi podlegała również obsada bydła w przeliczeniu na 1 gospodarstwo z 10,3 szt. do 17,5 szt. w województwie i z 6 szt. do 11 szt. w kraju,
- spadek liczebności trzody chlewnej o 19,5% w województwie i 18,0% w kraju, związany z dużymi wahaniami opłacalności produkcji. Wzrostowi uległa natomiast obsada trzody w przeliczeniu na 1 gospodarstwo z 46,3 szt. do 63,5 szt. w województwie i z 24 szt. do 38 szt. w kraju,
- spadek pogłowia owiec o 53,8% w województwie i o 22,5% w kraju związany z utrzymywaniem się przez wiele lat niskich cen żywca baraniego,
- wzrost liczby ciągników rolniczych o 7,8% w kraju i 7,5% w województwie, w tym o mocy powyżej 60KW o 45% w województwie (więcej gospodarstw dużych). Struktura zasiewów w województwie decydowała o liczbie poszczególnych typów sprzętu rolniczego, w związku z czym nastąpił znaczny wzrost kombajnów do zbioru zbóż i rzepaku (o 25,5%; w Polsce wzrost o 22,6%), przy nieznacznym wzroście kombajnów do zbioru buraków cukrowych o 0,8% (w Polsce spadek o 12,5%).

Rolnictwo jest potencjałem endogenicznym, który już obecnie jest „eksploatowany”, jednak zakłada się, że jego rola w kolejnych latach nie zmniejszy się i nadal będzie jedną z najważniejszych dziedzin gospodarki regionu, świadczącą o jego charakterze i specjalizacji. Rozwój gospodarki rolnej (w ujęciu regionalnym) skutkować będzie: poprawą sytuacji ekonomicznej sektora rolnego, utrzymaniem pozycji regionu wiodącego w produkcji żywności w kraju, wytwarzaniem wysokiej jakości produktów rolno-spożywczych, w tym produktów pochodzących z rolnictwa ekologicznego, cieszącego się coraz większym uznaniem konsumentów ze względu na poszukiwanie zdrowej i bezpiecznej żywności. Ma to związek z rosnącą świadomością społeczeństwa w zakresie zasad prawidłowego żywienia. Produkcja „zdrowej żywności” połączona z szeroką promocją na rynkach krajowych i zagranicznych (np. eko-znakowanie) doprowadzi w efekcie do poszerzenia rynków zbytu produktów regionalnych, produkcją rolną przy użyciu wysokiej jakości infrastruktury technicznej opierającej się na innowacyjnych rozwiązaniach, w tym w dziedzinie biotechnologii. W efekcie prowadzić to będzie

do wysokiego wzrostu produktywności i konkurencyjności sektora rolno-spożywczego województwa w kraju.

Istotne znaczenie w gospodarce kraju, w porównaniu z innymi krajami UE, zajmuje przemysł rolno-spożywczy. Województwo kujawsko-pomorskie odgrywa dużą rolę zarówno w produkcji rolnej (surowców) jak i w produkcji artykułów spożywczych. Przemysł rolno-spożywczy reprezentowany jest przez: zakłady przetwórstwa cukrowniczego, mięsnego, drobiowego, tłuszczowego, owocowo-warzywnego, zakłady piekarnicze, cukrownicze, mleczarskie. Udział województwa w produkcji przemysłu rolno-spożywczego na rynku krajowym jest stosunkowo wysoki i stanowi ok. 7% wartości krajowej produkcji sprzedanej żywności. Do głównych sektorów przemysłu rangi ponadregionalnej, tj. mającej wpływ i zakres wykraczający znacznie poza teren województwa, zaliczyć należy właśnie te związane z produkcją rolno-spożywczą, tj. uprawy rolne inne niż wieloletnie, chów i hodowlę zwierząt, wytwarzanie produktów przemiału zbóż, skrobi i wyrobów skrobiowych oraz produkcję maszyn dla rolnictwa i leśnictwa.⁸

Tab. 1 Największe przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego w województwie kujawsko-pomorskim w 2010 r.

Lp	Nazwa przedsiębiorstwa	Branża – kod PKD/opis	Miejscowość	Forma własności	Przychody ze sprzedaży w 2010 r.	Przeciętne zatrudnienie w 2010 r.
1.	Zakłady Tłuszczowe Kruszwica SA	1040/Produkcja olejów i tłuszczów pochodzenia roślinnego i zwierzęcego	Kruszwica	Własność zagraniczna z udziałem własności prywatnej	1 919 545	b.d.
2.	Krajowa Spółka Cukrowa SA GK	1081/Produkcja cukru	Toruń	Własność państwowa Skarbu Państwa z udziałem własności prywatnej	b.d.	1621
3.	Cereal Partners Poland Toruń Pacific	1561/Wytwarzanie produktów przemiału zbóż	Toruń	Własność zagraniczna	651 172	984
4.	Drobex sp. z o.o.	1012/Przetwarzanie i konserwowanie mięsa z drobiu	Solec Kujawski	Własność prywatna	296 920	600

Źródło: „Analiza atrakcyjności inwestycyjnej województwa kujawsko-pomorskiego wraz z oceną jego potencjału inwestycyjnego”, Warszawa 2011, str.19

Obszary wiejskie w województwie stanowią 95,4% całkowitej jego powierzchni i obejmują 3625 miejscowości zamieszkałych przez 39,5% ogółu ludności, z czego w wieku produkcyjnym znajduje się 63,9%, w tym mobilnym 63,8%. Są to wielkości zbliżone do średnich krajowych.

Obszary te są zróżnicowane pod względem funkcji, a w wielu jednostkach wiejskich rolnictwo przestało mieć największe znaczenie dla lokalnej gospodarki. Sieć osadnicza jest stosunkowo rozproszona i wyraża się niskim wskaźnikiem gęstości zaludnienia wynoszącym 47,6 osób/1 km² (średnio dla kraju - 51 osób/1 km²). Ciekawym zjawiskiem jest nieznaczne (z punktu widzenia

⁸ Analizy atrakcyjności inwestycyjnej województwa kujawsko-pomorskiego wraz z oceną jego potencjału inwestycyjnego”, Centrum Analiz Regionalnych i Lokalnych, Warszawa 2011- jako kryteria wzięto: udział województwa przekraczający 6,25 % krajowej wartości danego rynku, rentowność netto sprzedaży nie jest ujemna).

regionu), lecz stałe zjawisko wzrostu liczby ludności na wsi przy jednoczesnym spadku liczby ludności miejskiej (dla niektórych gmin oznacza to wzrost liczby mieszkańców o ponad 20%). Jest to związane z osiedlaniem się ludności w gminach wiejskich otaczających największe miasta (strefa podmiejska), kosztem ich własnej populacji.

Od 2002 roku na obszarach wiejskich wyraźnie zmniejszył się wskaźnik obciążenia ekonomicznego (ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym) z 68,4 do 56,4. Ten korzystny trend będzie się utrzymywał jeszcze kilka lat, jednak niż demograficzny niewątpliwie spowoduje ponowny wzrost tego wskaźnika, zarówno w miastach jak i na obszarach wiejskich.

W 2010 roku ok. 14% ogółu pracujących mieszkańców województwa zajmowało się rolnictwem, przy czym od 2002 obserwuje się stały trend malejący. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w gminach wiejskich wynosił w województwie w 2010 roku 11,5% i był wyższy o ok. 1% w porównaniu do województwa ogółem. Od 2002 roku obserwuje się trend zmniejszania różnicy między udziałem bezrobotnych na wsi w porównaniu do wielkości w województwie ogółem. W przypadku udziału bezrobocia rejestrowanego w liczbie ludności w wieku produkcyjnym można obecnie stwierdzić brak większych różnic między obszarami wiejskimi w porównaniu ze średnią dla całego województwa. Należy jednak podkreślić, że problemem na obszarach wiejskich jest tzw. bezrobocie ukryte w rolnictwie (w indywidualnych gospodarstwach rolnych), z różnych względów nierejestrowane, które w skali kraju może sięgać nawet kilkuset tysięcy osób.

Spośród bezrobotnych powyżej 50 roku życia na obszarach wiejskich mieszkało 36%, w tym 41,0% pozostawało bez pracy dłużej niż 12 miesięcy (wg danych za 2009 rok). Najwyższy odsetek poszukujących pracy powyżej 12 miesięcy wśród osób zamieszkujących na wsi odnotowano w powiatach: radziejowskim, inowrocławskim oraz lipnowskim. Struktura bezrobotnych powyżej 50 roku życia zamieszkujących obszary wiejskie, ze względu na poziom wykształcenia, przedstawiała się mniej korzystnie niż średnia dla województwa. Zdecydowana większość (58,5% bezrobotnych w tej grupie) posiadała wykształcenie najniższe, tj. gimnazjalne, podstawowe i niepełne podstawowe.

W strukturze zatrudnienia na obszarach wiejskich szczególną rolę odgrywa rolnictwo będące zarówno podstawowym źródłem dochodów jak i absorbentem części bezrobocia ukrytego. Mały obecnie udział działalności pozarolniczej w kształtowaniu struktury zatrudnienia ludności wiejskiej jest pochodną wielu czynników, z których do najważniejszych zalicza się: brak pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich, brak elastycznych form pracy pozwalających na wykonywanie jej poza miejscem zatrudnienia, niską dostępność rynku pracy w mieście, małą dostępność transportową ośrodków miejskich i niski poziom mobilności zawodowej.

Poziom wykształcenia mieszkańców wsi ulega nieznacznej poprawie, jednak nadal poziom i strukturę wykształcenia ludności wiejskiej należy uznać za niekorzystną i będącą jedną z przyczyn wielu negatywnych zjawisk obserwowanych na obszarach wiejskich (negatywnie na jakość kapitału ludzkiego na wsi wpływa m.in. niedopasowanie oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy). Należy jednak podkreślić, że w okresie 2-3 dekad nastąpi radykalna przebudowa struktury wykształcenia mieszkańców obszarów wiejskich. Wskutek procesów naturalnych znacznie zmniejszy się grupa osób z wykształceniem podstawowym, a nawet nieposiadająca wykształcenia – dziś w niektórych, zwłaszcza bardziej peryferyjnych rejonach, stanowi nawet 40-50% dorosłych mieszkańców, w większości w wieku powyżej 40 lat. Definiowany dziś, jako jeden z podstawowych problemów rozwoju obszarów wiejskich, niski poziom wykształcenia, przestanie być problemem. Ludność wiejska nie będzie odbiegała poziomem wykształcenia od ludności dużych miast, przy czym inną, lecz bardzo ważną kwestią będzie jakość uzyskanego wykształcenia (możliwości finansowe warunkujące dostęp do najlepszych renomowanych uczelni).

Mimo wzrostu dochodów ludności wiejskiej po wejściu Polski do UE nadal utrzymuje się znaczna różnica dochodów między gospodarstwami domowymi na wsi i w mieście. Niski poziom dochodów ludności wiejskiej oraz niedopasowanie rynku pracy i bariery komunikacyjne stanowią realne zagrożenie wzrostu poziomu ubóstwa i pogłębienia różnic rozwojowych wewnątrzregionalnych oraz na linii wieś-miasto. Bardzo niski poziom rozwoju infrastruktury

transportowej na obszarach wiejskich jest poważną barierą w rozwoju przedsiębiorczości oraz mobilności pracujących. Dotyczy to zarówno poziomu nasycenia obszarów wiejskich infrastrukturą transportową, jak również odpowiedniej jakości infrastruktury komunikacyjnej. Rozwiązania w zakresie infrastruktury drogowej i komunikacyjnej powinny być rozwiązaniami systemowymi obejmującymi m.in. zintegrowanie różnych środków transportu i komunikacji.

Pomiędzy obszarami wiejskimi i lokalnymi ośrodkami miejskimi istnieją silne powiązania przestrzenne, które w istotnym stopniu oddziałują na kierunki rozwoju lokalnego. Znaczna liczba małych miast posiada naturalne predyspozycje do rozwoju gospodarki jako lokalne bieguny wzrostu dla otaczających je obszarów wiejskich. Spójny rozwój grup miejscowości wiejskich oraz małych miasteczek, posiadających wspólne problemy rozwojowe, wymaga szczególnej uwagi. Jednocześnie wzajemne powiązania funkcyjne dużych ośrodków miejskich i wsi są obecnie w małym stopniu dostosowane do dyfuzji efektów rozwoju miast na obszary wiejskie (m.in. z powodu w/w słabej dostępności komunikacyjnej).

Obszary wiejskie w województwie, podobnie jak w kraju można podzielić pod względem charakterystyki podstawowych wskaźników społeczno-gospodarczych na trzy rodzaje:

- wsie położone w pobliżu dużych miast,
- wsie położone wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych,
- wsie położone peryferyjnie.

Wsie położone w pobliżu dużych miast odznaczają się relatywnie najlepszym poziomem rozwoju na obszarach wiejskich. Występuje w nich lepsza dywersyfikacja działalności gospodarczych oraz wyższy poziom aktywności społecznej i gospodarczej ludności, przy jednoczesnej utracie znaczenia rolnictwa i jego specjalizacji jako strefy żywicielskiej dla sąsiadującego miasta (produkcja warzyw i owoców). Ponadto rozwija się tam mieszkalność (intensywny proces przeznaczania gruntów rolnych na cele nierolnicze), handel, różnorodne usługi, produkcja itd. Wsie te są miejscem osiedlania się ludności miejskiej, często o znacznych dochodach. W efekcie stają się one m.in. tzw. „sypialniami” dla miast, co powoduje polepszenie podstawowych wskaźników społeczno-gospodarczych, np. poziomu wykształcenia, aktywności zawodowej, bezrobocia, korzystania z pomocy społecznej, itp.

Wsie położone wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych odznaczają się również wyższym, niż średnio na obszarach wiejskich, poziomem rozwoju ze względu na częstsze funkcjonowanie działalności nierolniczej, głównie magazynowo-przemysłowej, której lokalizacja w mieście jest utrudniona ze względu, np. na deficyt wolnych terenów produkcyjnych, wyższe ceny oraz kwestię uciążliwości. Inwestycje te są alternatywnym źródłem utrzymania ludności wiejskiej, tak więc powodują polepszenie podstawowych wskaźników społeczno-gospodarczych.

Wsie położone peryferyjnie, znajdujące się daleko od dużych miast lub głównych ciągów komunikacyjnych, bez dobrej jakości gleb, są w perspektywie ok. dwudziestu lat zagrożone stagnacją. Ich sytuacja społeczno-gospodarcza jest bardzo trudna, ponieważ rolnictwo nie jest w stanie dostarczyć wystarczających środków na utrzymanie rodzin. Jednocześnie słaby popyt wewnętrzny (w tym usługi) uniemożliwia tworzenie nowych inwestycji pozarolniczych i wyjście siły roboczej z rolnictwa (często z wysokim udziałem ludności z wykształceniem podstawowym lub niepełnym podstawowym). Daje to w efekcie bardzo niekorzystne wskaźniki społeczno-gospodarcze.

Ogólnokrajowe analizy pokazują niestety, że opisane powyżej negatywne trendy mogą się pogłębiać i będzie następować coraz większe zróżnicowanie obszarów wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego w kontekście kondycji społecznej i gospodarczej (skok rozwojowy gmin podmiejskich przy jednoczesnej dalszej stagnacji obszarów peryferyjnych).

Rozwój wielofunkcyjny oznacza definitywne odejście od myślenia o wsi wyłącznie jako miejscu produkcji surowców rolniczych (co pozostanie domeną jedynie ok. 30% gmin wiejskich w województwie kujawsko-pomorskim) w kierunku określania jej jako środowiska życia i pracy mieszkańców, które stwarza im różnorodne możliwości życiowe. Z powodu niekorzystnych trendów demograficznych bardzo istotne jest otwarcie się władz lokalnych na młode pokolenie, któremu należy stworzyć na tyle atrakcyjne miejsca zamieszkania i pracy, aby chcieli pozostać w rodzinnych stronach.

2.2. Sfera społeczna

2.2.1. Zasoby ludzkie

Prognoza zmian liczby ludności

Prognoza demograficzna jest istotnym uwarunkowaniem rozwoju województwa, gdyż określa kierunki zmian demograficznych i wskazuje spodziewane efekty zachodzących przemian. Przedstawiona poniżej analiza została wykonana na podstawie prognozy Głównego Urzędu Statystycznego dla okresu 2011-2030.

W województwie kujawsko-pomorskim spodziewane jest sukcesywne zmniejszanie się liczby mieszkańców. W początkowym okresie zmiana nie będzie zbyt duża - do roku 2020, szacuje się spadek ludności o 21,6 tys. osób, natomiast do roku 2030 aż o 90,6 tys. osób, czyli o 4,4% (obie wartości podano w stosunku do roku 2011).

W prognozie demograficznej dla 19 powiatów ziemskich na lata 2011-2030 największy przewidywany charakter zmian dotyczy wzrostu liczby mieszkańców obszarów podmiejskich Bydgoszczy i Torunia odpowiednio o 33,6% i 30,1%. Zjawisko to związane jest z narastającym procesem suburbanizacji.

W okresie 2011-2030 w powiatach grodzkich, stanowiących cztery największe miasta regionu, przewidywany jest znaczny spadek liczby ludności. Szacuje się, że miasta te stracą łącznie ponad 95 tys. osób (12,4%). W przypadku Bydgoszczy prognoza demograficzna zakłada spadek liczby mieszkańców o 50,5 tys. (o 14,4%), Torunia o 22 tys. (o 11,0%), Włocławka o 16,5 tys. (o 14,3%) oraz Grudziądz o 6 tys. (6,2%).

W kolejnych latach w województwie pogłębiać się będzie proces starzenia społeczeństwa. Polega on na wzroście udziału starszych grup wiekowych w ogólnej liczbie mieszkańców, przy jednoczesnym zmniejszeniu się liczebności i udziałów grupy przedprodukcyjnej i produkcyjnej.

Oceniając bezwzględną wielkość zmian, należy zwrócić uwagę, że nawet w małych powiatach zmniejszenie liczebności grupy przedprodukcyjnej wyniesie ok. 1,5 - 2,5 tys. osób, a wzrost grupy poprodukcyjnej – 3 - 5 tys. Oznacza to, że w każdej z gmin zmiany te mogą dotyczyć łącznie kilkuset osób.

Istotną kwestią jest również określenie przewidywanych zmian liczby ludności w grupach wiekowych uczęszczających do placówek oświatowych, co przyczynić się powinno do zaplanowania ich racjonalnego funkcjonowania.

Duże zmiany liczby ludności, nawet przy utrzymaniu dużego zainteresowania kształceniem na poziomie wyższym, wymuszą zmiany w funkcjonowaniu szkół wyższych. Należy spodziewać się zmniejszenia ich liczby, również na wcześniejszym szczeblu nauczania – w przypadku szkół ponadgimnazjalnych, na 3 płaszczyznach: zmniejszenie liczby placówek, zmniejszenie liczby kierunków (specjalności), a być może nawet zmniejszenie liczby ośrodków.

Najbardziej wyrazistym aspektem procesu starzenia ludności województwa będzie wzrost liczebności i udziału w ogólnej liczbie mieszkańców, najstarszych grup wiekowych. Analizując grupę ludności w wieku 65 lat i więcej, należy zwrócić uwagę przede wszystkim na spodziewany znaczny wzrost jej liczebności – z ok. 268 tys. w roku 2011 do ok. 435 tys. w roku 2030 – wzrost wyniesie więc ok. 62%. Grupa wiekowa 60+ w 2011 roku stanowi ok. 13% województwa, a w 2030 roku będzie stanowiła ponad 22% (w największych miastach udział ten sięgnie 25%). Prognoza zmian liczby ludności w najstarszych grupach wiekowych wskazuje na pilną potrzebę podjęcia działań zmierzających do dostosowania zadań własnych do zmieniającego się zapotrzebowania na poszczególne rodzaje usług.

W zakresie analizowanej grupy wiekowej należy zwrócić uwagę przede wszystkim na:

- opiekę zdrowotną (zwłaszcza w zakresie geriatric – specjalność ta powinna być traktowana jako element systemu podstawowej opieki zdrowotnej),

- pomoc społeczną i opiekę socjalną – prognoza wskazuje na spodziewany znaczny wzrost liczby ludności, która będzie wymagała regularnej pomocy, w tym codziennej opieki i pielęgnacji,
- działalności kulturalno-rozrywkowe – związane z zagospodarowaniem wolnego czasu i samorealizacją ludności starszej (zmiana profilu działających placówek kulturalnych, zwiększenie aktywności i zwiększenie liczby placówek bazy kulturalnej).

Ważną potrzebą będzie likwidacja barier architektonicznych (dostosowanie do możliwości fizycznych ludności starszej) oraz konieczność reorganizacji transportu publicznego (zmniejszenie odległości do przystanków). Zaniedbanie obydwu zagadnień będzie skutkowało powszechnymi wykluczeniami społecznymi, wynikającymi z braku możliwości uczestnictwa w życiu społecznym, ze względu na ograniczenie mobilności.

2.2.2. Edukacja i wykształcenie

Analiza wykształcenia mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego w okresie 2005-2010 wskazuje, iż społeczeństwo charakteryzuje się raczej niskim wykształceniem. Mieszkańcy z wykształceniem wyższym stanowią jedynie 13,8% (średnia dla Polski – 18,1%) mieszkańców naszego regionu (sytuacja ta jest niezmienna w analizowanym okresie), co lokuje województwo na ostatnim miejscu w kraju. Drugą najliczniejszą grupę stanowią osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym (29,2% mieszkańców), a kolejną – z podstawowym, gimnazjalnym i niższym (25,2% osób).

W roku 2010 w szkołach wyższych (publicznych i niepublicznych) województwa kujawsko-pomorskiego kształciło się 84 551 studentów, w tym na studiach dziennych (stacjonarnych) 43 483 osób, co stanowi 51,4% ogółu studiujących. Pod względem liczby studentów (osoby w wieku 19-24 lata) na 10 tys. mieszkańców województwo kujawsko-pomorskie zajmuje dziesiątą lokatę w kraju (w 2010 r.), osiągając wartość 4 512 studentów na 10 tys. mieszkańców, czyli poniżej średniej dla Polski – 5 372 studentów na 10 tys. mieszkańców. Najlepsza sytuacja w tym zakresie występuje w województwach mazowieckim i małopolskim, zaś najmniej korzystna – w regionie lubuskim i podkarpackim. Wśród studiujących przeważają kobiety, które stanowią 62,5% ogólnej liczby studentów. Wg kierunków kształcenia w 2010 r. dominowały studia pedagogiczne, humanistyczne oraz ekonomia (49,8% studentów), w których kształcono głównie na uniwersytetach (53,2% studentów) oraz na wyższych szkołach ekonomicznych i rolniczych (17,2% studentów). Najmniejszym zainteresowaniem cieszyły się wyższe szkoły teologiczne i artystyczne, w których naukę podjęło niespełna 1% studentów.

Na poziom kształcenia istotny wpływ ma kadra, dlatego też warty podkreślenia jest fakt, iż w okresie 2005-2010 notuje się stały wzrost liczby nauczycieli akademickich z 4 208 do 4 624 (wzrost o 9,9%), w tym przede wszystkim profesorów (wzrost o 8,6%).

Liczba uczestników studiów doktoranckich w województwie kujawsko-pomorskim od 2005 roku systematycznie wzrasta, osiągając w roku 2010 poziom 1 149 osób (wzrost o 37,6% w stosunku do roku 2005). Jednocześnie w ostatnich latach mieszkańcy województwa kujawsko-pomorskiego coraz częściej podejmują kształcenie na studiach podyplomowych. W analizowanym okresie ich liczba wzrosła o 102,7%. W roku 2010 w tej formie kształcenia uczestniczyło 6 766 osób.

Poziom kształcenia ustawicznego osób w wieku 25-64 lata w województwie kujawsko-pomorskim od 2006 r. kształtuje się znacznie poniżej średniej dla kraju. Co prawda w 2008 r. dystans dzielący region od kraju zmniejszył się (wzrost wskaźnika w regionie do 4,3% i spadek na poziomie kraju do 4,7%), jednak w 2009 r. poziom kształcenia ustawicznego w regionie zmniejszył się do 3,8% (Polska bez zmian – 4,7%). W 2010 r. odsetek osób w wieku 25-64 lata kształcących się lub doszkalających w Polsce znacząco wzrósł i wyniósł 5,3%. W regionie kujawsko-pomorskim również zwiększył się

odsetek osób uczestniczących w kształceniu ustawicznym osiągając poziom 4,3%, co plasuje region na 13 pozycji w kraju.⁹

Na tle innych województw, region kujawsko-pomorski charakteryzują raczej słabe wyniki egzaminów gimnazjalnych, zarówno w części humanistycznej, jak i matematyczno-przyrodniczej (12 miejsce w kraju).

Współczynnik skolaryzacji netto dzieci w szkołach podstawowych w 2010 r. wynosił 96,1% i był niższy od średniej krajowej wynoszącej 96,5% (co lokuje nasze województwo na 9 pozycji w kraju). W porównaniu z 2005 r. nastąpił spadek wskaźnika, który wynosił 98,94% dla województwa i 98,13% dla kraju. Analogicznie kształtuje się sytuacja współczynnika skolaryzacji netto w gimnazjach. Od 2005 r. nastąpił spadek z poziomu 95,83% dla województwa i 95,79% dla kraju do poziomu odpowiednio: 92,75% i 93,92% w 2010 r.

Wskaźnik upowszechnienia edukacji przedszkolnej w woj. kujawsko-pomorskim wynosi 61,6% i należy do najniższych w kraju. Niższy odsetek dzieci w wieku 3-6 lat uczęszczających do przedszkola występuje tylko w województwie warmińsko-mazurskim (60,6%). W stosunku do roku poprzedniego upowszechnienie edukacji przedszkolnej w województwie zwiększyło się o 2,4 pkt. proc. Warto podkreślić, iż porównując do sytuacji z 2006 r. położenie regionu kujawsko-pomorskiego w zakresie edukacji przedszkolnej wśród województw pogorszyło się. Jednocześnie należy zaznaczyć, iż pod względem dostępności miejsc w przedszkolach województwo kujawsko-pomorskie lokuje się dopiero na 13 miejscu w kraju. W 2009 r. w regionie na jedno miejsce w przedszkolu przypadało 2,2 dziecka (Polska 1,8). Najbardziej niekorzystna sytuacja występowała w powiecie toruńskim, gdzie stosunek liczby dzieci do miejsc w przedszkolach wyniósł aż 4,4. Natomiast najlepszy dostęp do przedszkoli w województwie dotyczył Bydgoszczy (1,3). Tylko w trzech powiatach (Bydgoszcz, Toruń, Grudziądz) liczba dzieci przypadająca na miejsce w przedszkolu była niższa od średniej dla kraju (1,8).¹⁰

W województwie kujawsko-pomorskim działało w 2010 roku 17 żłobków (8 lokata w kraju) oraz 5 oddziałów żłobkowych (10 lokata). Od 2005 roku liczba miejsc w żłobkach wzrosła o 19,3%, jednak liczba miejsc w żłobkach wynosząca 1264 daje województwu dopiero 12 lokatę w kraju.

2.2.3. Bezrobocie

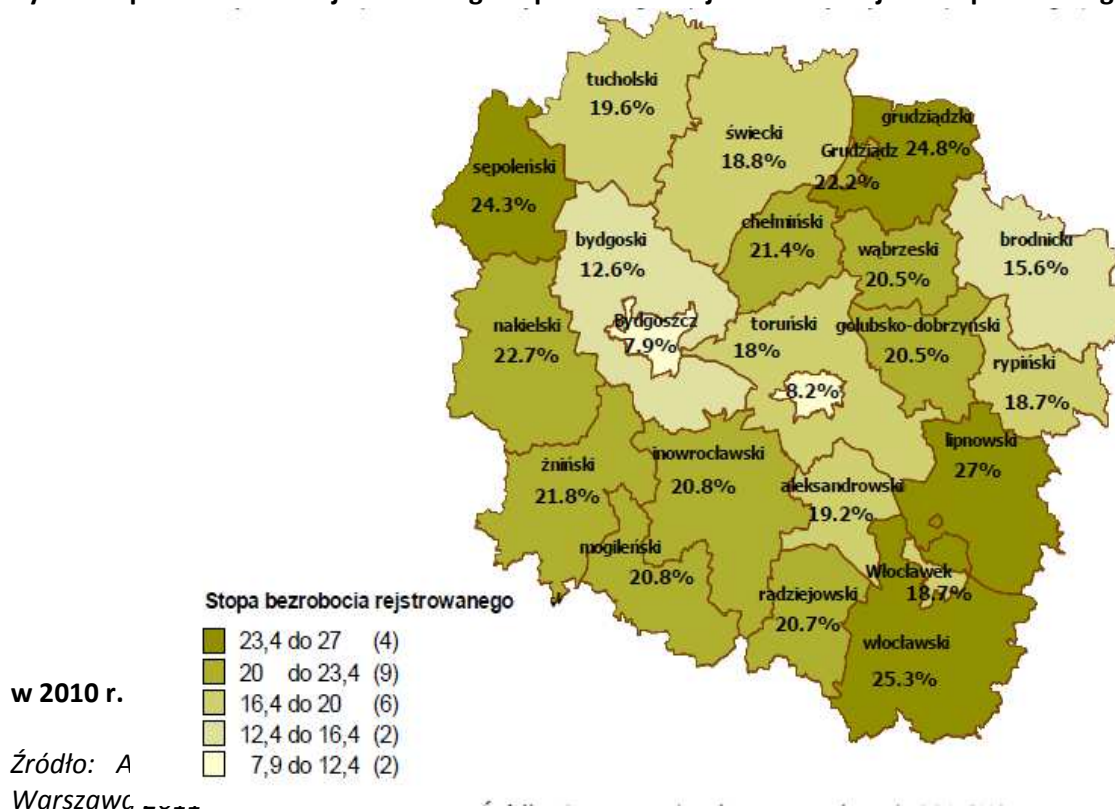
Stopa bezrobocia rejestrowanego na koniec 2010 roku w województwie kujawsko-pomorskim wynosiła 17%, co lokuje region na niekorzystnym trzecim miejscu w kraju, przy najwyższym poziomie w województwie warmińsko-mazurskim (20%) i najniższym w województwie wielkopolskim (9,2%), przy średniej dla kraju – 12,4%. W stosunku do roku poprzedniego, sytuacja w kraju oraz regionie w zakresie bezrobocia rejestrowanego pogorszyła się (odpowiednio o 2,5 i 4,9 pkt proc.). Obserwacja tego zjawiska w okresie 2005-2010 ukazała początkowo tendencje spadkowe (22,3% - 2005 r., 13,3% - 2008 r.), a następnie odwrócenie tego trendu i wzrost liczby bezrobotnych. W województwie obserwuje się duże zróżnicowanie stopy bezrobocia w układzie powiatowym. Najwyższy poziom bezrobocia dotyczy powiatów: lipnowskiego (w 2010 r. - 28,9%), grudziądzkiego (27,1%) oraz włocławskiego (26,2%), najniższy natomiast wskaźnik bezrobocia zanotowano w miastach: Bydgoszczy (w 2010 r. – 8%) i Toruniu (8,2%), a wśród powiatów ziemskich – w powiecie bydgoskim (12,7%).

⁹ Analiza sytuacji społeczno-gospodarczej w województwie kujawsko-pomorskim, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Wyd. Warszawa, czerwiec 2011 r.

¹⁰ Analiza sytuacji społeczno-gospodarczej w województwie kujawsko-pomorskim, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Wyd. Warszawa, czerwiec 2011 r.

Ryc. 5 Stopa bezrobocia rejestrowanego w powiatach województwa kujawsko-pomorskiego

W strukturze bezrobotnych wg płci dominują kobiety (w 2010 r.-54,3%), zaś wg wieku osoby młode (ponad 51% nie ukończyło 34 roku życia). Ponad 64% bezrobotnych posiada wykształcenie zasadnicze zawodowe, gimnazjalne oraz niższe. Kolejną niekorzystną cechą kujawsko-pomorskiego rynku pracy jest bezrobocie na wsi¹¹. Liczba bezrobotnych zamieszkałych na wsi w 2010 r. wynosiła 62 688 osób, co stanowiło 45% ogółu bezrobotnych. W porównaniu do roku poprzedniego liczba bezrobotnych zamieszkałych na wsi zwiększyła się o 4,7% (przy wzroście liczby bezrobotnych ogółem o 4,9 pkt proc.). Największy wzrost bezrobocia odnotowano w 2010 r. w powiecie aleksandrowskim (o 20,6%), natomiast największy spadek liczebności tej kategorii nastąpił w powiecie rypińskim (o 11,3%).

2.2.4. Wykluczenie społeczne

Konsekwencją pozostawania bez pracy dużej części mieszkańców naszego województwa jest wysoki udział objętych pomocą społeczną oraz rozwój zjawiska ubóstwa. Od 2005 roku w województwie kujawsko-pomorskim systematycznie maleje odsetek osób korzystających z pomocy społecznej (z 17,3% w 2005 r. do 13,0% w 2009 r.), przy średniej dla Polski odpowiednio – 13,2% i 9,8%¹². W odniesieniu do sytuacji gospodarstw domowych w 2010 r. pomocą społeczną objętych było 93 866 rodzin, z czego aż 13 612 stanowiły rodziny wielodzietne, w tym 8 376 rodzin z terenów wiejskich (61,5% rodzin wielodzietnych). Na liście województw zagrożonych ubóstwem kujawsko-pomorskie zajmuje piątą lokatę, co oznacza, że aż 19,2% (w 2010 r.) społeczeństwa jest narażone na wystąpienie tego zjawiska. Obszary o dużym natężeniu zjawiska bezrobocia i ubóstwa społecznego należą do najpoważniejszych wyzwań stojących przed województwem kujawsko-pomorskim.

Osobami najbardziej zagrożonymi wykluczeniem społecznym są petenci pomocy społecznej, którzy obok różnego rodzaju problemów życiowych mają bardzo niskie dochody bądź nie posiadają ich w ogóle. Jak wynika ze sprawozdań przeanalizowanych przez Regionalny Ośrodek Polityki

¹¹ Bezrobocie na wsi w województwie kujawsko-pomorskim w 2010 r., WUP w Toruniu, wyd. czerwiec 2011 r.

¹² Pomoc społeczna w Polsce w latach 2005-2009, GUS, wyd. 2011 r.

Spółecznej w Toruniu, około 13% mieszkańców naszego województwa było objętych różnego rodzaju świadczeniami pomocy społecznej, a wśród nich były osoby niepełnosprawne, długotrwale bezrobotne, dzieci i młodzież oraz osoby starsze. Województwo kujawsko-pomorskie to jeden z 9 regionów Polski, gdzie udział świadczeniobiorców z pomocy społecznej w ogólnej liczbie mieszkańców jest wyższy od średniej krajowej. W zestawieniu tym nasze województwo plasuje się na 4 miejscu w kraju (za warmińsko – mazurskim, świętokrzyskim i podkarpackim).

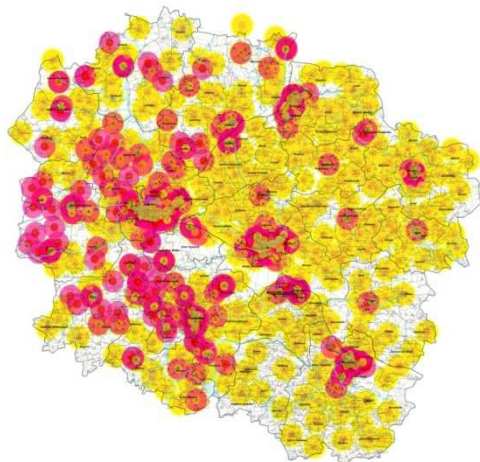
Celem poprawy sytuacji tych osób konieczne jest podjęcie działań mających na celu rozwój różnego rodzaju form wsparcia w środowiskach lokalnych. Szczególnie istotne znaczenie mają działania ukierunkowane na „wyjście z pomocy społecznej” osób i rodzin, które długotrwale korzystają ze świadczeń społecznych. Spośród rodzin objętych pomocą ok. 50 % to rodziny korzystające z pomocy przez okres ponad 3 lat.

Mając na uwadze trudności tychże osób w ich aktywizacji społecznej i zawodowej niezbędny jest dalszy rozwój różnorodnej oferty świadczonej m.in. przez podmioty ekonomii społecznej, wspieranie działalności tych podmiotów, w tym przedsiębiorczości społecznej – jako potencjalnych miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Umożliwi to również uruchamianie niewykorzystanych zasobów pracy oraz budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji na obszarach problemowych.

2.2.5. Wykluczenie cyfrowe

Stan infrastruktury szerokopasmowej pozwala na określenie obszarów wykluczenia cyfrowego na terenie województwa kujawsko-pomorskiego. Na tych terenach realizowane powinny być projekty teleinformatyczne z zakresu budowy sieci zmierzające do wyeliminowania tego typu zjawiska. Dopiero dostępność na danym obszarze dwóch operatorów oferujących dostęp przewodowy, lub w radiowym paśmie komercyjnym, na poziomie 2 i więcej Mb/s pozwala zaklasyfikować dany obszar jako nieobjęty wykluczeniem cyfrowym.

Ryc. 6 Mapa wykluczenia cyfrowego w województwie kujawsko-pomorskim

Źródło: www.kujawsko-pomorskie.pl/si (badanie przeprowadzone przez Departament Społeczeństwa Informacyjnego)

2.2.6. Kultura

Instytucje kultury, takie jak muzea, galerie, teatry czy biblioteki mają szczególne znaczenie dla przekazu wartości kulturowych, istotnych z punktu widzenia funkcjonowania całego społeczeństwa. W tym kontekście ważne jest odpowiednie finansowanie tychże instytucji tak, aby mogły one właściwie realizować powierzoną im misję publiczną.

Wartość wydatków jednostek samorządu terytorialnego na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w 2010 r. w przeliczeniu na jednego mieszkańca wyniosła 183,47 zł. W województwie

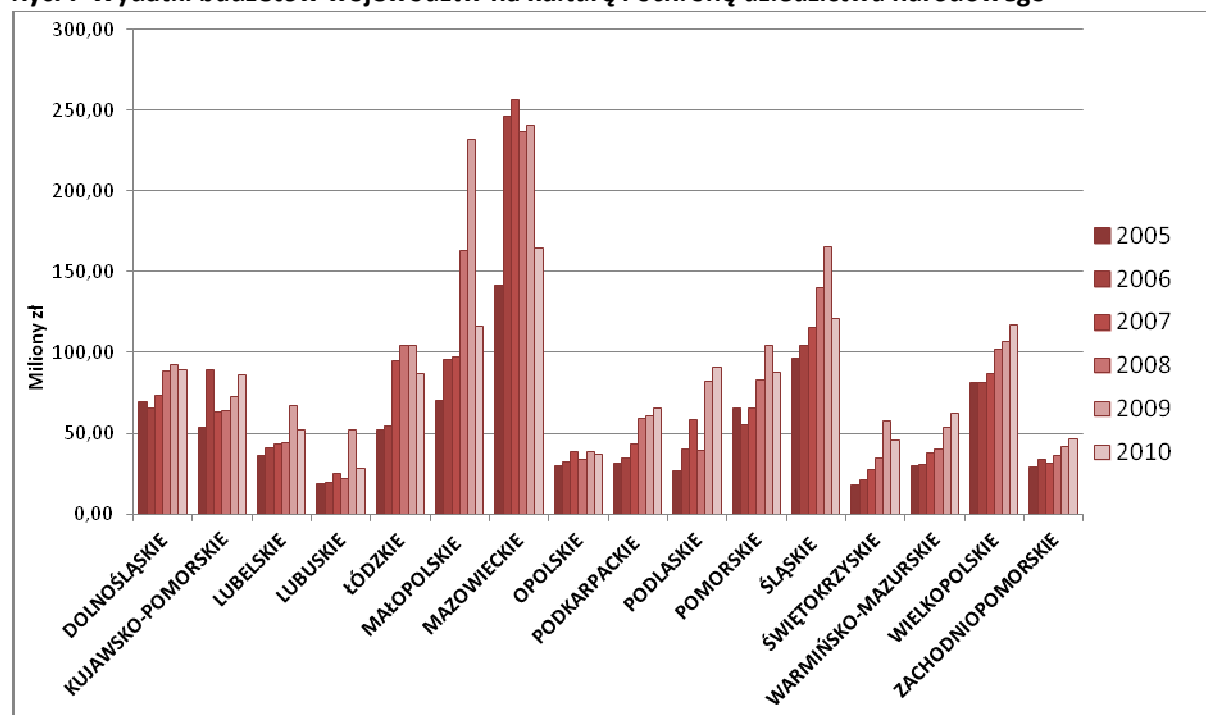
kujawsko-pomorskim wydatki budżetów jst na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego na 1 mieszkańca wniósł 167,95 zł, co daje 10 pozycję w kraju.

Analiza wysokości kwot wydatkowanych na kulturę w czasie pokazuje, że obserwujemy w Polsce systematyczny proces zwiększania wydatków publicznych przeznaczanych na ten cel. Od 2005 r. rosną wydatki budżetu państwa na kulturę, w przypadku jednostek samorządu terytorialnego wzrost ten wyniósł 102,6%. Ma to duże znaczenie, ponieważ większa ilość środków wydatkowanych na kulturę przyczynia się do rozszerzenia i zarazem uatrakcyjnienia oferty instytucji kultury, które biorą udział w kształtowaniu kapitału kulturowego. To między innymi za ich sprawą dochodzi do rozprzestrzenienia się idei, wiedzy i umiejętności o znaczeniu kulturowym niezbędnym w funkcjonowaniu nowoczesnego społeczeństwa.

Wysokość kwot wydatkowanych przez państwo i jednostki samorządu terytorialnego na instytucje kultury stanowi jednak stosunkowo niewielki odsetek ogółu wydatków publicznych, co wydaje się wskazywać na drugorzędną rolę przypisywaną sektorowi kultury. Udział wydatków na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w 2010 r. w ogóle wydatków państwa wyniósł 0,49%. W przypadku jednostek samorządu terytorialnego było to 3,94%.

Kujawsko-pomorskie należy do grupy województw, które w skali kraju odnotowują najmniejszy udział wydatków na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego wynoszący 5,0%. Do tej grupy należą również województwa: łódzkie (5,7%), zachodniopomorskie (4,6%), lubelskie (4,6%), podkarpackie (4,4%), warmińsko-mazurskie (3,5%), lubuskie (3,5%), podlaskie (3,4%), opolskie (3,1%) i świętokrzyskie (3%). Od kilku lat jednak wydatki na ten cel systematycznie rosną, stwarzając na terenie województwa coraz lepsze warunki do rozwoju kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Ryc. 7 Wydatki budżetów województw na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, Bank Danych Lokalnych

Liczba teatrów i instytucji muzycznych w województwie stanowi 4,9% udziału w krajowej liczbie tego typu instytucji (9 lokata w kraju), ekspozycje w obiektach działalności wystawienniczej to 4,5% udziału krajowego (7 lokata w kraju), natomiast liczba muzeów (łącznie z oddziałami) to tylko 3,7% udziału krajowego (10 pozycja w kraju). Osoby zwiedzające obiekty działalności wystawienniczej na terenie województwa stanowiły 4,2% udziału krajowego (11 pozycja w kraju), a odwiedzający muzea to 3,6% udziału krajowego (9 pozycja w kraju). Biblioteki publiczne w województwie kujawsko-pomorskim stanowią 5,3% tego typu instytucji w kraju (9 pozycja), natomiast czytelnicy bibliotek

w województwie na 1000 osób, których liczba wynosi 147 osób pozycjonują województwo na 13 miejscu w skali kraju.

Do największych instytucji kultury w województwie należą: Opera Nova w Bydgoszczy i Filharmonia Pomorska w Bydgoszczy oraz Teatr im. Wilama Horzycy w Toruniu, Teatr Polski w Bydgoszczy, Teatr Baj Pomorski w Toruniu, Centrum Sztuki Współczesnej „Znaki Czasu”, Galeria „Wozownia”, Muzeum Etnograficzne w Toruniu, Muzeum Archeologiczne w Biskupinie, Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku, Muzea Okręgowe w Bydgoszczy i Toruniu, Ośrodek Chopinowski w Szafarni i in.

Wśród ważnych wydarzeń kulturalnych odbywających się na terenie regionu wymienić można m.in.: Bydgoski Festiwal Muzyczny, Bydgoski Festiwal Operowy, Międzynarodowy Festiwal Teatralny „Kontakt”, organizowany naprzemiennie z Festiwalem Debiutantów „Pierwszy Kontakt”, Festiwal Prapremier w Bydgoszczy, Alternatywne Spotkania Teatralne „Klamra” w Toruniu, Bydgoszcz Jazz Festival, Jazz Od Nowa Festival, Festiwal Muzyki i Sztuki Krajów Bałtyckich PROBALTICA, Międzynarodowy Konkurs Pianistyczny im. Ignacego Jana Paderewskiego w Bydgoszczy, Międzynarodowy Konkurs Pianistyczny im. Fryderyka Chopina dla Dzieci i Młodzieży w Szafarni, Międzynarodowy Festiwal Teatrów Lalek „Spotkania”, Międzynarodowy Festiwal Sztuki Autorów Zdjęć Filmowych „Plus Camerimage”, Międzynarodowy Festiwal Filmowy „Tofifest” i Międzynarodowy Festiwal Skrzypiec w Toruniu.

Dla prawidłowego funkcjonowania szeroko pojętej kultury duże znaczenie odgrywa szkolnictwo artystyczne, które kształci twórców i odtwórców kultury, instruktorów zajęć edukacji kulturalnej, a także kadrę pedagogiczną, przekazującą następnemu pokoleniu swoje umiejętności w różnego typu szkołach artystycznych. W województwie funkcjonują 43 szkoły artystyczne (26 nie dających uprawnień zawodowych, 16 dających uprawnienia zawodowe i 1 policealna szkoła artystyczna). Daje to 10 lokatę w kraju i stanowi 5,1% udziału tego typu instytucji w kraju.

2.2.7. Zdrowie

O jakości usług medycznych świadczonych na terenie województwa decyduje potencjał kapitału ludzkiego, m.in. liczba pracowników medycznych wykonujących usługi na rzecz ludności. Biorąc pod uwagę liczbę lekarzy kujawsko-pomorskie zajmuje 9 pozycję w kraju, dentystów – 10, lekarzy ze specjalizacją I i II stopnia – odpowiednio 10 i 8, farmaceutów – 10, pielęgniarek – 9, położnych – 9, a ratowników medycznych – 10.

Potencjał usług medycznych oferowanych w województwie obejmuje zarówno usługi szpitali o profilu ogólnym, jak i szpitali uzdrowiskowych i sanatoriów. Regionalna baza medyczna szpitali o profilu ogólnym jest rozwinięta w mniejszej skali niż wynika to z potencjału ludnościowego (udział województwa kujawsko-pomorskiego w liczbie łóżek w szpitalach wynosi 4,5%, natomiast udział w zaludnieniu 5,4%). Od 2008 roku notuje się sukcesywny spadek liczby łóżek (-2,8%). Liczba osób przypadająca na łóżko w szpitalach ogólnych w województwie kujawsko-pomorskim wynosi 229 osób, co plasuje region na 11 pozycji w skali kraju (na tej samej co w 2005 r.). Stosunkowo niski jest także udział liczby regionalnych szpitali publicznych w wartości krajowej, który wynosi 3,5%. Stąd też powstały deficyt uzupełniany jest usługami oferowanymi przez szpitale niepubliczne (udział regionu w krajowej liczbie szpitali prywatnych jest stosunkowo wysoki i wynosi 7%). Pod względem ilości zakładów opieki zdrowotnej województwo zajmuje 12 lokatę w kraju z 671 ZOZ-ami (158 publicznych – 8 lokata i 513 niepublicznych – 13 lokata). W 2010 r. pod względem liczby porad udzielonych przez lekarzy w przeliczeniu na 1 mieszkańca kujawsko-pomorskie zajmowało 4 pozycję w kraju, natomiast biorąc pod uwagę porady udzielone przez lekarzy dentystów – 12 miejsce.

W województwie obserwujemy niewystarczający dostęp do aptek, objawiający się najwyższą w kraju liczbą ludności przypadającą na jedną aptekę ogólnodostępną – 3927 osób (ostatnia lokata w kraju).

Przewagą konkurencyjną województwa w stosunku do innych regionów jest duży potencjał funkcji uzdrowiskowej, na który składają się walory uzdrowiskowe, przyrodnicze, krajobrazowe i kulturowe

oraz dobrze rozwinięta infrastruktura trzech statutowych uzdrowisk, tj. Ciechocinka, Inowrocławia i Wieńca-Zdroju co umożliwia rozwijanie wyspecjalizowanej działalności turystycznej, w tym głównie turystyki medycznej. Ponadto w miejscowości Marusza koło Grudziądza znajdują się udokumentowane zasoby wód leczniczych i termalnych częściowo wykorzystywane, dlatego miejscowość ta jest określana jako potencjalne uzdrowisko. Województwo zajmuje drugą pozycję wśród polskich regionów oraz posiada wysoki udział procentowy (nawet 20% w zależności od rozpatrywanego zagadnienia) obsługi ruchu uzdrowiskowego w skali kraju. Udział w krajowej liczbie szpitali i sanatoriów uzdrowiskowych - 12,7%, łóżek w szpitalach i sanatoriach uzdrowiskowych - 15,3%, w liczbie leczonych i kuracjuszy w szpitalach i sanatoriach uzdrowiskowych - 16,3%, w tym w wieku 0-18 lat - 7,2%.¹³ Ciechocinek i Inowrocław należą do grupy największych uzdrowisk nizinnych w kraju. Wykorzystanie potencjału już funkcjonujących i potencjalnego uzdrowiska przekładać się będzie przede wszystkim na: utrwalanie silnej pozycji województwa, jako wiodącego regionu w krajowym potencjale uzdrowiskowym, korzyści ekonomiczne dla ośrodków uzdrowiskowych, rozwój dodatkowych działalności gospodarczych, w tym produktów turystyki i rekreacji w skojarzeniu (z wykorzystaniem) z funkcją uzdrowiskową, znaczące korzyści prestiżowe i marketingowe dla województwa oraz miejscowości uzdrowiskowych.

2.3. Sfera środowiskowa

2.3.1. Ochrona środowiska i zasobów przyrodniczych

Województwo kujawsko-pomorskie, położone w centralnej części północnych obszarów kraju posiada tereny cenne przyrodniczo. Dla ich zachowania objęto prawną ochroną znaczne fragmenty powierzchni regionu. W 2010 r. w województwie znajdowało się: 9 parków krajobrazowych o łącznej powierzchni ponad 232 tys. ha¹⁴; 30 obszarów chronionego krajobrazu; 96 rezerwatów przyrody; 12 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych oraz 1 stanowisko dokumentacyjne przyrody nieożywionej. Część obszarów województwa kujawsko-pomorskiego należy do Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000. Na koniec 2010 r. w regionie znajdowało się 5 obszarów specjalnej ochrony ptaków z czego 3 w całości znajdowały się w granicach województwa. Na jego terenie znajduje się także 28 specjalnych obszarów ochrony siedlisk.¹⁵ Większość obszarów Natura 2000 powiązana jest funkcjonalnie i przestrzennie z innymi formami ochrony przyrody.

Udział łącznej powierzchni obszarów chronionych w całkowitej powierzchni województwa kujawsko-pomorskiego wynosił w 2010 r. 31,8%.¹⁶ Z działaniami o charakterze prawnym na rzecz zachowania dziedzictwa przyrodniczego komplementarne są różnego rodzaju inwestycje w nowoczesne systemy wodno-ściekowe, gospodarkę odpadami, a także w instalacje ograniczające zanieczyszczenie powietrza.

Od kilkunastu lat można zaobserwować tendencję spadkową emisji zanieczyszczeń do powietrza w województwie kujawsko-pomorskim.¹⁷ W latach 2007-2011 trend ten był kontynuowany w przypadku pyłów, natomiast uwalnianie gazów do atmosfery w 2010 i 2011 r. nieznacznie wzrosło. Należy stwierdzić, że w 2011 r. w regionie emisja gazów w przeliczeniu na powierzchnię była w 2011 r. znacznie niższa, niż średnia krajowa, natomiast w przypadku pyłów znajdowała się powyżej przeciętnej dla Polski.

Z kolei odsetek zanieczyszczeń gazowych zneutralizowanych lub zatrzymanych w województwie kujawsko-pomorskim jest niższy niż średnia krajowa. Lepsze wyniki w 2011 r. odnotowano w 10

¹³ Lecznictwo uzdrowiskowe w Polsce w latach 2000-2010, Kraków 2011

¹⁴ Parki krajobrazowe w województwie kujawsko-pomorskim: brodnicki, chełmiński, nadwiślański, gostynińsko-włocławski, górznieńsko-lidzbarski, krajeński, nadgoplański, tucholski, wdecki.

¹⁵ Ochrona środowiska 2011, GUS, Warszawa 2011.

¹⁶ Była to 8 wartość spośród wszystkich polskich województw.

¹⁷ Informacja o stanie środowiska naturalnego województwa kujawsko-pomorskiego w 2010 r. Inspektorat ochrony środowiska w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2011.

innych województwach. Istotny jest również fakt, że latach 2007-2011 r. region odrobił dystans (choć nieznacznie) do przeciętnej wartości dla całego kraju. W 2007 r. różnica ta wynosiła ok. 21 p. proc. natomiast w 2011 r. 17,8 p. proc.

W powiatach znacznej części województwa kujawsko-pomorskiego nie zneutralizowano żadnych wytworzonych zanieczyszczeń gazowych.¹⁸ Z kolei najwyższy odsetek gazów zatrzymanych w odpowiednich urządzeniach odnotowano we Włocławku oraz w powiatach wąbrzeskim i lipnowskim, dla których wskaźnik przyjmował w 2011 r. wartości wyższe niż 36%. Warto zauważyć, że tylko w dwóch powiatach regionu zatrzymano lub zneutralizowano większy odsetek zanieczyszczeń gazowych niż średnia krajowa, która na koniec 2011 r. wynosiła 60,2%. Wskaźnika dla całego województwa osiągnął wtedy poziom bliski 42,4%.

Ryc. 9 Udział zanieczyszczeń gazowych zneutralizowanych lub zatrzymanych w 2011 r. według powiatów województwa kujawsko-pomorskiego.

Źródło: Opracowanie Instytutu Badań Strukturalnych na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

2.3.2. Infrastruktura środowiskowa

Gospodarka wodno-ściekowa

Długość sieci wodociągowej w województwie kujawsko-pomorskim wyróżnia się *in plus* na tle pozostałych regionów. W zestawieniu województw zajmuje ono 3 pozycję, co świadczy o względnie dobrym stopniu rozwoju systemów instalacji wodnych.

Długość sieci wodociągowej nie przekłada się jednak na wyróżniający się udział ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej. W 2010 r. wartość wskaźnika dla województwa kujawsko-pomorskiego wynosiła 90,7% i była niższa niż w sześciu innych województwach. Wprowadzenie podziału na sieć funkcjonującą w miastach oraz na wsi zmienia nieco wnioski. O ile w przypadku terenów zurbanizowanych pozycja regionu obniżyła się o jedną lokatę (tj. zajmuje ósme miejsce w zestawieniu regionów), to w przypadku terenów wiejskich, województwo kujawsko-pomorskie zajmuje czwartą lokatę. W obu przypadkach wartości odnotowane dla regionu były wyższe niż średnia dla całej Polski. Natomiast przyrost udziału ludności korzystającej z sieci wodociągowej w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2007-2010 był niższy niż w całym kraju.¹⁹

Porównanie międzywojewódzkie w zakresie sieci kanalizacyjnych wskazuje na względnie lepszą pozycję kujawsko-pomorskiego niż w przypadku systemów wodociągowych. W regionie z kanalizacji korzystało w 2010 r. ok. 64,3% wszystkich mieszkańców, czyli o 2,2 p. proc. więcej niż średnio w kraju.

¹⁸ 12 powiatów: aleksandrowski, brodnicki, bydgoski, chełmiński, golubsko-dobrzyński, grudziądzki, nakielski, radziejowski, rypiński, włocławski, żniński oraz miasto Toruń.

¹⁹ 0,4 p. proc. w województwie kujawsko-pomorskim wobec 0,8 p. proc. dla całej Polski.

Rozróżnienie na ludność zamieszkującą miasto i wieś pozwala odnotować nieco lepszą względną sytuację na obszarach zurbanizowanych, gdzie udział ludności korzystającej z kanalizacji wynosi 88,1%. Wyższe wartości tego wskaźnika zanotowano w czterech województwach. Natomiast współczynnik skanalizowania dla mieszkańców wsi wynosi 27,7%, co jest szóstym rezultatem w kraju. W latach 2007-2010 udział ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej wzrósł w województwie kujawsko-pomorskim o 2,3 p. proc. Dokładnie tyle samo wyniósł przyrost w całym kraju. Gdy jednak weźmie się pod uwagę tylko mieszkańców wsi, wzrost wartości wskaźnika w województwie kujawsko-pomorskim jest znacznie niższy niż w Polsce. Dla całego kraju odsetek ludności na wsi korzystającej z sieci kanalizacyjnej wzrósł o ponad 20%, natomiast w województwie kujawsko-pomorskim odnotowano wzrost niespełna 15% (2,3 p. proc.).²⁰

W granicach województwa kujawsko-pomorskiego udział ludności korzystającej z sieci wodociągowej i kanalizacyjnej pozostaje zróżnicowany (także po wyłączeniu z analizy obszarów miejskich). W 2010 r. najniższy odsetek mieszkańców korzystających z sieci wodociągowych został odnotowany w środkowo-zachodniej części regionu oraz w gminach leżących w bezpośrednim sąsiedztwie granicy województwa. W przypadku współczynnika skanalizowania, do obszarów o niższych jego wartościach zaliczyć należy część gmin we wschodniej części województwa.

Rozwojowi sieci kanalizacyjnej towarzyszą inwestycje w infrastrukturę oczyszczania ścieków. W latach 2007-2010 udział ludności w województwie kujawsko-pomorskim korzystających z oczyszczalni ścieków wzrósł o 4,5 p. proc., podczas gdy w całej Polsce o 3,8 p. proc. Co więcej, przyrosty w latach 2007-2010 zarówno na wsi jak i w miastach były w regionie wyższe niż średnio dla miast i wsi całej Polski. Ostatecznie w 2010 r. województwo kujawsko-pomorskie charakteryzowało się wyższym udziałem ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków niż przeciętnie w kraju, a także niż w 10 innych województwach.

Również w przypadku udziału ścieków przemysłowych oraz komunalnych poddanych oczyszczeniu zanotowano w 2010 r. dla województwa kujawsko-pomorskiego wartość wyższą niż średnia dla kraju. Analiza dynamiki zmian w latach 2007-2010 jest utrudniona ze względu na zmiany metodologiczne wprowadzone dla danych z 2010 r.²¹ Należy jednak stwierdzić, że w tym okresie województwo kujawsko-pomorskie należało do liderów pod względem udziału ścieków poddanych oczyszczeniu.

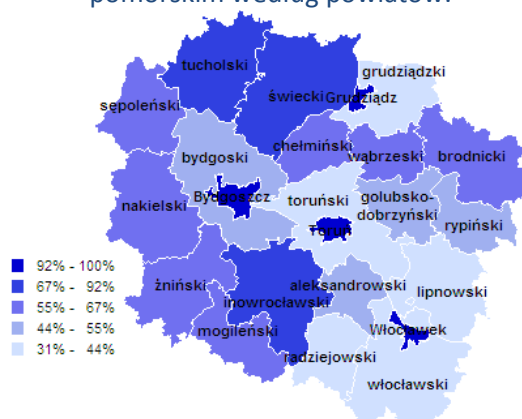
Obszary o najniższym udziale mieszkańców korzystających z oczyszczalni ścieków pokrywają się z terenami o niskich wartościach współczynnika skanalizowania, czyli południowo-wschodnia część województwa. Najwyższe wartości tego miernika zanotowano dla obszarów miejskich, a także w zachodniej części województwa.

---

²⁰ W latach 2007-2010 udział ludności wiejskiej korzystającej z sieci kanalizacyjnej dla Polski wzrósł o 3,5 p. proc., co przy niższej bazie przyczyniło się do względnego wzrostu na poziomie 22%.

²¹ *Ochrona środowiska 2011, GUS, Warszawa 201.*

Ryc.10 Udział ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków w 2010 r. w województwie kujawsko-pomorskim według powiatów.

Źródło: Opracowanie Instytutu Badań Strukturalnych na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Infrastruktura zagospodarowania odpadami

W przypadku gospodarki odpadami dane statystyczne przedstawiają dobry obraz sytuacji województwa kujawsko-pomorskiego. Ilość wytworzonych w nim odpadów komunalnych w przeliczeniu na powierzchnię jest niższa niż średnia krajowa. Ponadto udział odpadów komunalnych zebranych selektywnie jest jednym z najwyższych w Polsce. Tylko w trzech województwach wartość tego wskaźnika była wyższa.

W województwie kujawsko-pomorskim poddaje się odzyskowi ok. 84% wszystkich odpadów przemysłowych, co jest wartością powyżej średniej w kraju. Wysoka wartość tego wskaźnika ma swoje odzwierciedlenie w niższym udziale odpadów przemysłowych składowanych niż średnia wartość dla Polski. Wśród 57 składowisk w regionie 40 jest dostosowanych do obowiązujących przepisów prawa z zakresu zagospodarowania odpadami. Dwa niedostosowane składowiska zostaną w niedalekiej przyszłości zlikwidowane.²²

W latach 2007-2010 udział odpadów komunalnych zebranych selektywnie systematycznie wzrastał (z 4,9% w 2007 r. do 9,6% w 2010 r.). Podobną tendencję zaobserwowano także w przypadku odsetka pozostałości przemysłowych poddanych odzyskowi. Wzrósł on z poziomu 82,0% w 2007 r. do 83,9% w 2011 r. Także pod względem odsetka odpadów przemysłowych poddanych oczyszczeniu województwo kujawsko-pomorskie pozostaje wewnętrznie zróżnicowane. W rankingu powiatów, w których prowadzono działalność produkcyjną, najniższe pozycje zajmują odpowiednio: Toruń, powiaty tucholski i mogileński, a także Włocławek.

²² Plan Gospodarki Odpadami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2012-2017 z perspektywą na lata 2018-2023. Projekt. Toruń 2012.

Ryc.11 Udział odpadów przemysłowych poddanych odzyskowi w roku 2011
w województwie kujawsko-pomorskim według powiatów

Źródło: Opracowanie Instytutu Badań Strukturalnych na podstawie danych BDL GUS. Pobrano: czerwiec 2012.

Infrastruktura przeciwpowodziowa

Obszar województwa kujawsko-pomorskiego leży w obrębie dwóch głównych dorzeczy Polski. Tereny w południowej i zachodniej części regionu odprowadzają wody do Odry, natomiast pozostałe obszary do Wisły. Jej największymi dopływami w granicach województwa są następujące rzeki: Drwęca, Wda, Brda i Osa. W systemie wodnym regionu znajdują się także kanały i rowy melioracyjne.

Osią sieci rzecznej w województwie jest rzeka Wisła. Charakteryzuje się ona zmiennymi przepływami w ciągu roku, co przy nienajlepszym stanie technicznym większej części wałów i urządzeń melioracyjnych stanowi o wysokim stopniu zagrożenia powodziowego. Potęgowane jest ono przez zły stan techniczny zapory we Włocławku, a także przez zmiany dna i koryta rzeki zachodzące w ostatnich 30 latach. Szacuje się, że na obszarach dolnej Wisły w województwie kujawsko-pomorskim zagrożonych powodzią jest 40 tys. ha gruntów zamieszkałych przez ok. 40 tys. ludzi.²³ W 2011 r. wskazywano, że dla zwiększenia bezpieczeństwa przeciwpowodziowego konieczna jest:

- odbudowa i modernizacja 53 km wałów przeciwpowodziowych rzeki Wisły oraz wał Grabowo-Świecie o długości ok. 22,5 km;
- zwiększenie udziału gruntów poddanych melioracji oraz modernizacja istniejących urządzeń.²⁴

2.4. Konkurencyjność województwa

Stopień konkurencyjności danego województwa wyrażany jest poprzez wiele wskaźników. Najważniejszym z nich, będącym wyrazem zdolności województwa do rywalizacji w warunkach wolnorynkowych jest atrakcyjność inwestycyjna. Ważnymi miernikami konkurencyjności są także: poziom rozwoju gospodarczego, społecznego, dostępność transportowa, atrakcyjność turystyczna i in.

²³ Program ochrony przeciwpowodziowej na terenie województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2007-2015. KPZMiUW Włocławek 2005.

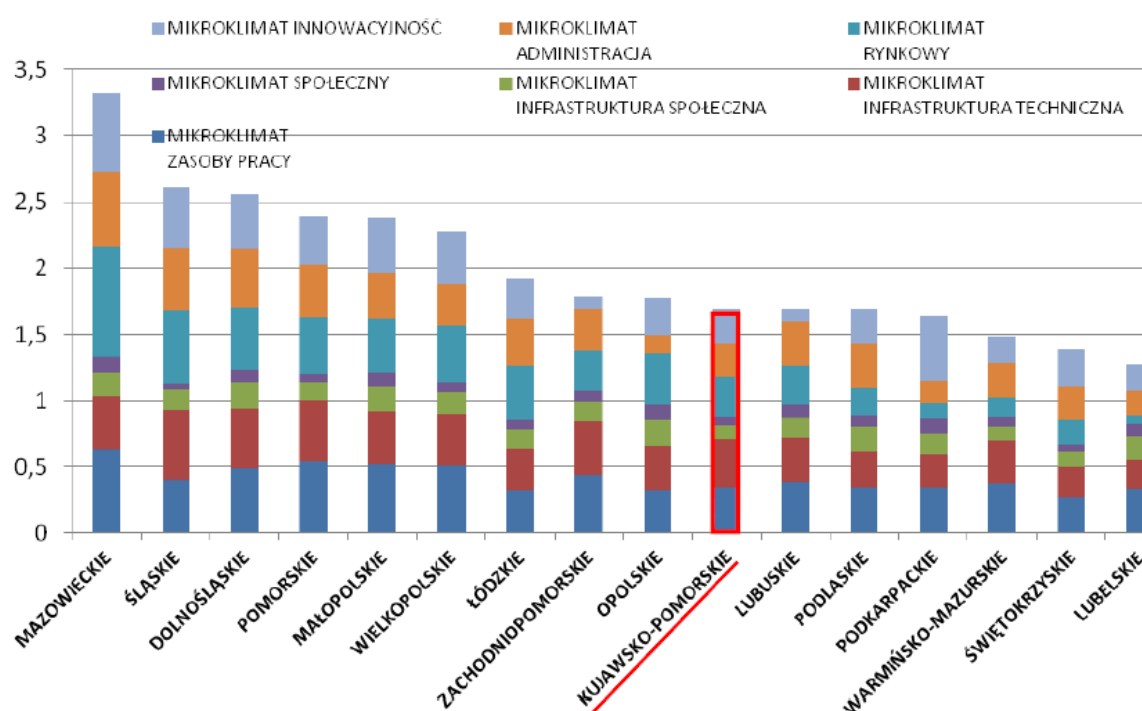
²⁴ Stan zabezpieczenia przeciwpowodziowego w województwie kujawsko-pomorskim, KPZMiUW Włocławek 2011.

2.4.1. Atrakcyjność inwestycyjna

Atrakcyjność inwestycyjna danego regionu określa jego możliwość do przyciągania nowych inwestycji (green- i brownfield) oraz do zaspokajania potrzeb gospodarczych inwestorów, gwarantującą rozwój gospodarczy. Wskaźnik ten rozumiany jest jako zdolność skłonienia do inwestycji poprzez oferowanie kombinacji wielu korzyści możliwych do osiągnięcia w trakcie prowadzenia działalności gospodarczej w danej lokalizacji. Atrakcyjność inwestycyjna w dużej mierze jest konsekwencją rozwoju gospodarczego poszczególnych regionów - silne regiony posiadają większą zdolność przyciągania inwestycji i umacniania swojej pozycji konkurencyjnej; słabe regiony wykazują niewielką zdolność do przyciągania inwestorów. Jest to jeden z ich najważniejszych problemów rozwojowych. Na atrakcyjność składają się walory lokalizacyjne, cechy środowiskowe, dostępność transportowa, kadra pracownicza, rynek zbytu, sprawna administracja, zachęty inwestycyjne, potencjał endogeniczny regionu itp.

Ryc. 12 Atrakcyjność inwestycyjna (potencjalna) województw

Źródło: Analiza atrakcyjności inwestycyjnej województwa kujawsko-pomorskiego wraz z oceną jego potencjału inwestycyjnego CARiL, Warszawa 2011

W badaniach przeprowadzonych przez Centrum Analiz Regionalnych i Lokalnych wg metodologii Instytutu Przedsiębiorstwa SGH, województwo zajmowało w 2011 roku 10 pozycję pośród innych województw w kraju, co oznacza spadek o dwie pozycje względem roku 2000. Oznacza to, że region nie rozwija się tak szybko jak pozostałe. Województwo odznacza się dobrą infrastrukturą techniczną (w zakresie neutralizacji ścieków i gospodarki odpadami) jednak posiada rozliczne problemy w sferze społecznej (braki w infrastrukturze społecznej, zasobach pracy, kapitale społecznym oraz administracji).

Wskaźnikiem obrazującym jak atrakcyjność inwestycyjna przekłada się na pozycję konkurencyjną regionów jest napływ inwestycji zagranicznych.

Tab. 2. Napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych do województw w okresie 2007-2010

L.p.	WOJEWÓDZTWO	młn EURO
1	<i>mazowieckie</i>	4 696
2	<i>śląskie</i>	1 029
3	<i>wielkopolskie</i>	1 001
4	<i>małopolskie</i>	912
5	<i>dolnośląskie</i>	675
6	<i>łódzkie</i>	654
7	<i>pomorskie</i>	507
8	<i>lubelskie</i>	370
9	<i>podkarpackie</i>	250
10	<i>kujawsko-pomorskie</i>	233
11	<i>zachodniopomorskie</i>	209
12	<i>warmińsko-mazurskie</i>	171
13	<i>świętokrzyskie</i>	131
14	<i>podlaskie</i>	106
15	<i>opolskie</i>	104
16	<i>lubuskie</i>	94

Źródło: BIEC, dane GUS i NBP; Raport Polska 2011 Gospodarka-Społeczeństwo-Regiony, MRR, Warszawa 2011

Województwo kujawsko-pomorskie wyraźnie przegrywa rynkową grę o zagraniczne inwestycje zajmując 10 pozycję w kraju. Wspomniane wyżej problemy powodują, że nie potrafi ono skutecznie konkurować z innymi, silniejszymi regionami. Jest to o tyle groźne, że bogatsze regiony stają się jeszcze bardziej bogate, różnica w rozwoju gospodarczym stale się zwiększa i dotyczy to najbliższego otoczenia województwa.

Różnice w atrakcyjności inwestycyjnej województw i podregionów określono również w raporcie²⁵ Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową. Analizy objęły siedem grup wskaźników cząstkowych:

- zasobów i kosztów pracy,
- aktywności województw wobec inwestorów,
- dostępności transportowej,
- wielkości rynku zbytu,
- poziomu rozwoju infrastruktury gospodarczej,
- poziomu rozwoju infrastruktury społecznej,
- poziomu bezpieczeństwa powszechnego.

Wyników zestawienia nie można traktować jako typowego rankingu, ale jako wskazówki dla poszczególnych regionów Polski. Założeniem takiego rankingu było bowiem podniesienie świadomości, jakie są słabe strony województwa, a jakie mocne, na których podstawie można zbudować całkiem atrakcyjną ofertę inwestycyjną.

Województwo kujawsko-pomorskie na tle kraju najlepiej prezentuje się pod względem zasobów i kosztów pracy oraz rynku zbytu (6 pozycja), najgorzej pod względem infrastruktury gospodarczej (16 pozycja, ostatnia w kraju). Daje to obraz województwa o średniej bądź niskiej atrakcyjności inwestycyjnej. W analizach wewnątrzregionalnych atrakcyjności dla działalności przemysłowej, usługowej i zawansowanej technologicznie, zdecydowanie wyróżnia się podregion bydgosko-toruński.

²⁵ Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2011, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2011

Wśród podregionów o wysokiej atrakcyjności inwestycyjnej dla działalności przemysłowej podregion bydgosko-toruński uplasował się na dobrym 6 miejscu w skali kraju. Jako mocną stroną podregionu bydgosko-toruńskiego, stanowiącą o jego potencjale do przyciągania nowych inwestycji, wymienia się zasoby pracy, czyli duże zasoby wykwalifikowanych pracowników, ponadprzeciętne zasoby absolwentów szkół średnich oraz zawodowych.

Pod względem atrakcyjności inwestycyjnej dla działalności zaawansowanej technologicznie podregion bydgosko-toruński utrzymuje 8 pozycję w kraju. Bydgoszcz i Toruń są ważnymi ośrodkami z dużą liczbą studentów, wysokim poziomem aktywności gospodarczej, węzłem transportowym rangi regionalnej z dostępem do lotniska międzynarodowego, ponadprzeciętnie rozwiniętą infrastrukturą kulturalną, ponadprzeciętnymi nakładami na lokalną infrastrukturę publiczną oraz wysoką siłą nabywczą przedsiębiorstw oraz gospodarstw domowych.

Jeśli chodzi o atrakcyjność inwestycyjną polskich podregionów dla działalności usługowej, najwyższe lokaty w kraju zajmują podregiony o charakterze metropolitalnym. Ich ośrodkami są największe polskie miasta, które posiadają duże i chłonne rynki zbytu oraz zasoby pracowników o wysokich i zarazem różnorodnie profilowanych kompetencjach. Podregion bydgosko-toruński zajął tu 8 miejsce w skali kraju. Czynniki, które zapewniły mu tę pozycję w rankingu, są: wysoka aktywność gospodarcza, duża liczba wykwalifikowanych pracowników, w tym absolwentów, wysoka siła nabywczą mieszkańców i przedsiębiorstw, funkcjonowanie portu lotniczego w Bydgoszczy z międzynarodowymi połączeniami oraz korzystna struktura gospodarki.

Tab. 3. Atrakcyjność inwestycyjna województw w 2011

		Dostępność transportowa		Zasoby i koszty pracy		Rynek zbytu		Infrastruktura gospodarcza		Infrastruktura społeczna		Bezpieczeństwo powszechne		Aktywność woj. wobec inwestorów		Atrakcyjność inwest. województw	
		Wartość	Ranga	Wartość	Ranga	Wartość	Ranga	Wartość	Ranga	Wartość	Ranga	Wartość	Ranga	Wartość	Ranga	Wartość	Ranga
	Wagi	20		25		15		10		5		5		20			
1	Śląskie	0,46	1	1,38	1	1,32	2	1,19	2	2,30	1	-1,16	16	0,43	6	0,90	1
2	Mazowieckie	0,37	5	-0,32	14	1,96	1	0,71	3	0,38	4	-0,59	13	1,31	2	0,61	2
3	Dolnośląskie	0,43	2	0,03	5	0,45	4	1,43	1	0,82	3	-1,12	15	1,37	1	0,56	3
4	Małopolskie	0,23	8	0,62	2	0,29	5	0,15	6	1,74	2	-0,24	9	0,05	7	0,34	4
5	Wielkopolskie	0,41	3	0,13	3	-0,07	8	0,21	5	-0,39	10	0,38	6	0,85	4	0,29	5
6	Zachodniopomorskie	0,39	4	-0,11	9	-0,17	9	-0,33	9	-0,05	6	-0,53	12	1,04	3	0,17	6
7	Pomorskie	-0,08	11	-0,03	8	0,86	3	-0,35	11	0,08	5	-0,60	14	0,62	5	0,17	7
8	Łódzkie	0,22	9	0,10	4	-0,25	11	-0,12	7	-0,19	7	-0,36	11	-0,21	8	-0,05	8
9	Kujawsko-Pomorskie	0,01	10	0,00	6	0,02	6	-0,58	16	-0,21	8	-0,09	8	-0,37	9	-0,14	9
10	Lubuskie	0,37	6	-0,14	10	-0,05	7	-0,40	12	-0,32	9	-0,33	10	-0,53	10	-0,15	10
11	Opolskie	0,23	7	-0,28	12	-0,25	10	0,33	4	-0,73	15	0,23	7	-0,67	12	-0,19	11
12	Podkarpackie	-0,63	14	-0,03	7	-0,74	13	-0,32	8	-0,61	13	1,38	1	-0,74	14	-0,39	12
13	Świętokrzyskie	-0,22	12	-0,17	11	-0,83	15	-0,52	14	-0,51	11	1,01	2	-0,87	15	-0,41	13
14	Warmińsko-Mazurskie	-0,58	13	-0,30	13	-0,56	12	-0,57	15	-0,57	12	0,43	5	-0,54	11	-0,44	14
15	Lubelskie	-0,71	15	-0,38	15	-1,19	16	-0,33	10	-1,03	16	0,89	3	-0,73	13	-0,60	15
16	Podlaskie	-0,90	16	-0,51	16	-0,79	14	-0,50	13	-0,72	14	0,73	4	-1,01	16	-0,68	16

Źródło: Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2011, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2011

2.4.2. Dostępność transportowa

Jednym z czynników jakie mają znaczący wpływ na konkurencyjność województwa kujawsko-pomorskiego na tle innych województw, jest jego bardzo dobra dostępność transportowa i komunikacyjna. Województwo kujawsko-pomorskie znajduje się w centralnej części kraju, otoczone pięcioma województwami sąsiednimi: wielkopolskim, pomorskim, warmińsko-mazurskim, mazowieckim i łódzkim, co zapewnia bliskość dużych miast Polski oraz dynamiczny rozwój ruchu o charakterze regionalnym (komunikacji i transportu publicznego), a także ruchu tranzytowego (krajowego oraz międzynarodowego). Województwo kujawsko – pomorskie znajduje się na trasie i w sąsiedztwie korytarzy europejskich takich jak Paneuropejskie Korytarze Transportowe nr VI (Gdańsk – Katowice – Żylna) i VIa, , sieć TINA i korytarz TEN-T.

Na system komunikacyjny i transportowy województwa składają się głównie ciągi dróg o najwyższych klasach (autostrada, drogi ekspresowe). Najważniejsze z nich to:

- Autostrada A1 - o przebiegu Gdańsk - Toruń - Łódź – Piotrków Trybunalski - Częstochowa – Gliwice – Gorzyczki – granica państwa. Na etapie realizacji; połączy obszar województwa z systemem autostrad, zapewni spójność z innymi województwami i krajami UE. Posiada szczególne znaczenie dla transportu w kujawsko- pomorskim;
- droga krajowa nr 1 (droga nr 91) Gdańsk – Świecie – Toruń – Łódź – Piotrków Trybunalski – Częstochowa – Wojkowie Kościelne – Dąbrowa Górnicza – Tychy – Bielsko-Biała – Cieszyn Boguszowice – granica państwa; droga, która ma być alternatywna służąca odciążeniu autostrady A1;
- droga krajowa nr 5 (S5) o przebiegu A1 (Nowe Marzy) – Bydgoszcz –Poznań – Leszno – A8 (Wrocław);
- droga krajowa nr 10 (S10) o przebiegu A6 (Szczecin) – Piła – Bydgoszcz – Toruń – S7 (Płońsk); trasa wyróżniona i uwzględniona w sieci TINA, sieci TEN-T;
- oraz inne drogi krajowe nr 15, 16, 25, 55, 56, 62, 67, 80, 91 i wojewódzkie.

Bydgoszcz i Toruń jako centralne miasta regionu i potencjalnego obszaru metropolitalnego są znaczącymi węzłami transportowymi w systemie dróg krajowych.

Na terenie województwa istnieje sprawna sieć linii kolejowych, stanowiących fragment europejskiej sieci tzw. korytarzy transportowych (szybkich połączeń województwa z innymi regionami kraju i Europy oraz z krajowymi i zewnętrznymi centrami logistycznymi). Najważniejsze to m.in. linie o znaczeniu państwowym:

- nr 131 dwutorowa, zelektryfikowana, Chorzów Batory – Inowrocław – Tczew - Gdańsk (tzw. magistrala węglowa), długość linii na terenie województwa wynosi 175,679 km, prędkość maksymalna możliwa do osiągnięcia -do 120 km/h;
- 353 dwutorowa, zelektryfikowana (128,440km), maksymalna prędkość możliwa do osiągnięcia wynosi 120 km/h, przebieg- Poznań – Inowrocław – Toruń – Skandawa;
- nr 18 dwutorowa, zelektryfikowana (184,700km), Kutno – Toruń – Bydgoszcz - Piła mająca podstawowe znaczenie dla połączenia Bydgoszczy i Torunia oraz Włocławka, odcinek Bydgoszcz – Toruń;
- nr 201 dwutorowa, zelektryfikowana (97,425km), Nowa Wieś Wielka - Maksymilianowo stanowiąca towarową obwodnicę Bydgoszczy dla linii 131.

System komunikacyjny województwa dopełnia transport lotniczy. Bydgoszcz wyposażona jest w Port Lotniczy im. Jana Ignacego Paderewskiego . Jest to lotnisko regionalne, które świadczy pełen zakres usług w ruchu krajowym i międzynarodowym oraz oddziałuje na obszar prawie całego województwa, posiada dogodny dostęp do sieci drogowej i kolejowej.

Ze względu na swoje położenie i przebieg szlaków transportowych, województwo odznacza się dobrą dostępnością transportową, jednak by wykorzystać pełnię tego potencjału i wzmocnić pozycję konkurencyjną województwa, konieczne są dalsze działania. Województwo kujawsko-pomorskie intensywnie zabiega o stworzenie w aglomeracji bydgosko-toruńskiej platformy multimodalnej -

przeładunkowego węzła transportowego, w którym będą krzyżować się systemy komunikacji drogowej, kolejowej, lotniczej i żeglugi śródlądowej. Platforma może być szansą dla rozwoju regionu, dzięki ułatwieniu transportu towarów i usprawnieniu logistyki. Uzupełniona o mniejsze węzły intermodalne (m.in. w Solcu Kujawskim) oraz powstające centra logistyczne, pozwoli na rozwój działalności logistycznej w regionie otwartej na inicjatywy komercyjne i zdecydowanie wzmocni konkurencyjność województwa.

Działania te są wspierane w ramach członkostwa w Stowarzyszeniu Regionów Korytarza Transportowego Bałtyk-Adriatyk, którego celem jest:

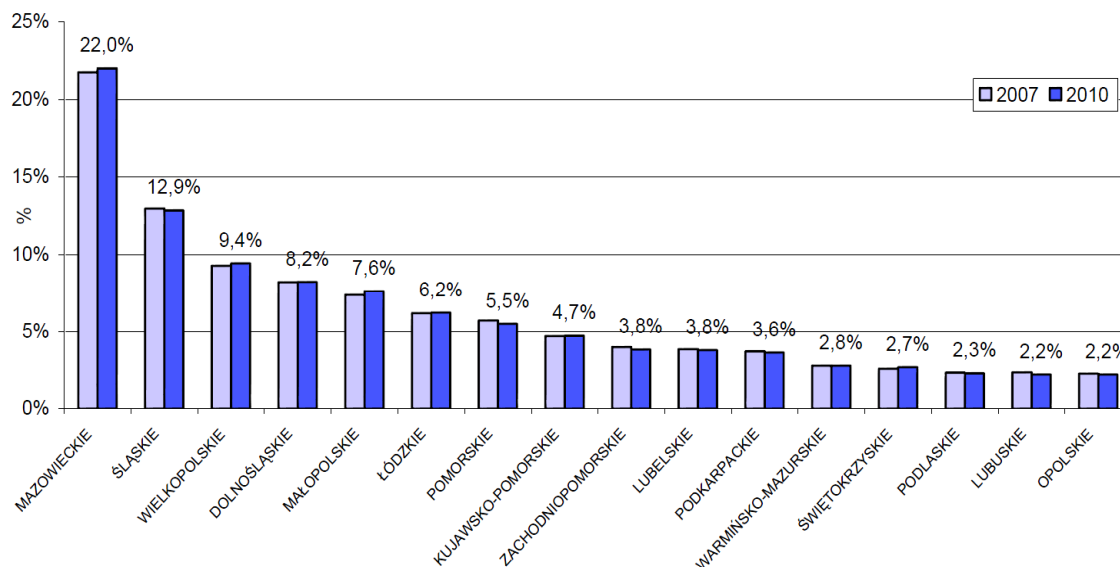
- kreowanie oraz promocja w kraju i zagranicą strefy rozwojowej korytarza transportowego Bałtyk-Adriatyk wyznaczonej przez przebieg autostrady A-1 oraz linii kolejowych E-65 oraz CE-65;
- zapewnienie międzyregionalnej spójności planowania strategicznego i przestrzennego w strefie korytarza w Polsce;
- inicjowanie przedsięwzięć służących rozwojowi gospodarczemu strefy korytarza, zwłaszcza w jego punktach węzłowych (inicjowanie powstawania centrów logistycznych, terminali intermodalnych, specjalnych stref ekonomicznych itp.);
- monitoring realizowanych i planowanych inwestycji infrastruktury transportowej (punktowych i liniowych) realizowanych ze źródeł publicznych i prywatnych;
- inicjowanie działań na rzecz zwiększenia rangi transportu intermodalnego w strefie oddziaływania korytarza (wykorzystanie drogi wodnej rzeki Wisły, przewozów kolejowych, technologii intermodalnych, przestrzeganie standardów środowiskowych).

W województwie, z racji położenia regionu na przecięciu hydrologicznych osi kraju funkcjonują drogi transportu wodnego, w tym dwie międzynarodowe MDW E 40 i MDW E 70: oś północ-południe – rzeka Wisła oraz oś wschód-zachód – droga Wisła-Odra. Położenie największych miast regionu: Bydgoszczy, Torunia, Włocławka oraz Grudziądz nad rzeką Wisłą, a także przebiegające rzekami: dolną Wartą, dolną Notecią, Kanałem Bydgoskim i Brdą połączenie z Odrą, sprawia, że obydwa szlaki wodne mają znaczenie regionalne i europejskie i zostały zakwalifikowane do dróg wodnych międzynarodowego znaczenia kategorii E. Żegluga śródlądowa w województwie ma jednak marginalne znaczenie gospodarcze ze względu na brak odpowiednich parametrów do rozwoju tego transportu - MDW E40, łącząca Morze Bałtyckie z Morzem Czarnym nie jest użegłowniona; MDW E70, łącząca wschodnią i zachodnią Europę - posiada parametry klasy II, co umożliwia żeglugę towarową tylko o niedużej ładowności. Obecnie realizowany jest projekt rewitalizacji drogi wodnej E70, mający na celu przywrócenie żeglowności trasy i zakwalifikowaniu jej do odpowiedniej klasy technicznej.

2.4.3. Poziom rozwoju gospodarczego

Województwo kujawsko-pomorskie wg Polskiego Raportu Strategicznego 2009 nie jest uznawane jako jeden z regionów przodujących w rozwoju - jest raczej zaliczane do grupy województw o średnim poziomie rozwoju gospodarczego. W ostatnich latach kujawsko-pomorskie zaczęło zajmować wyższą pozycję w działalności przemysłowej, usługowej i technologicznej, jednak nadal wyższym wskaźnikiem atrakcyjności cechuje się w zakresie działalności przemysłowej, niż w usługowej i technologicznej. W dziedzinie przemysłu województwo posiada silnie rozwiniętą specjalizację (produkcja spożywcza, celulozowo-papiernicza, chemiczna). Natomiast jeśli chodzi o działalność usługową i technologiczną to posiadają one zbliżony poziom rozwoju. Analizując działalność technologiczną należy zauważyć, iż w województwie najbardziej atrakcyjny jest podregion bydgosko-toruński z racji rozwiniętych cech metropolitalnych i koncentracji kadry badawczo-rozwojowej.

Ryc. 8 Udział województw w tworzeniu PKB kraju (wartości procentowe dot. 2010 r.)

Źródło: Raport Polska 2011 Gospodarka-Społeczeństwo-Regiony, MRR, Warszawa 2011

Województwo kujawsko-pomorskie, pod kątem rozwoju gospodarczego, klasyfikowane jest jako należące do grupy województw „odstających”. Są to województwa o niskim średnim tempie wzrostu PKB per capita oraz wykazujące gorsze od średniej krajowej wartości PKB per capita. Pod względem tworzenia PKB, województwo zajmuje 8 lokatę z 4,7% udziałem. Gospodarka województwa rozwija się, lecz wolniej niż w konkurencyjnych regionach i różnica pomiędzy grupą liderów i województw doganiających, a kujawsko-pomorskim staje się coraz większa. Uwagę zwracają też bardzo niskie nakłady na działalność B+R (w2010 r. 13 lokata wśród województw kraju).

Dla konkurencyjności województwa duże znaczenie ma także struktura jego gospodarki (zatrudnienia w poszczególnych sektorach). Określa ona poziom zaawansowania technologicznego i występowanie dobrego środowiska gospodarczego, zapewniającego poprawne funkcjonowanie inwestycji (kooperacja czy dostawa usług na miejscu, w regionie) bez dodatkowych kosztów. Struktura ta pozwala także określić poziom rozwoju i innowacyjności gospodarki danego regionu (odejście od rolnictwa na rzecz usług) a także stopień jego transformacji z gospodarki tradycyjnej do gospodarki opartej na wiedzy.

Tab. 4. Zmiany w zatrudnieniu w sektorach gospodarki w województwach (dane w %)

L.p.	Województwa	sektor I (rolniczy)			sektor II (przemysłowy)			sektor III (usługowy)		
		2003	2010	zmiana	2003	2010	zmiana	2003	2010	zmiana
1	dolnośląskie	10,2	6,4	-3,8	32,8	34,0	1,2	57,0	59,6	2,6
2	kujawsko-pomorskie	18,0	13,6	-4,4	29,9	32,1	2,2	52,1	54,3	2,2
3	lubelskie	37,5	28,2	-9,3	18,8	20,9	2,1	43,7	50,9	7,2
4	lubuskie	10,6	7,9	-2,7	29,4	34,0	4,6	60,0	58,1	-1,9
5	łódzkie	19,6	13,1	-6,5	30,2	31,9	1,7	50,2	55,0	4,8
6	małopolskie	23,5	14,4	-9,1	27,2	29,9	2,7	49,3	55,7	6,4
7	mazowieckie	17,9	11,4	-6,5	21,1	22,3	1,2	61,0	66,3	5,3
8	opolskie	16,1	12,0	-4,1	31,4	35,7	4,3	52,5	52,3	-0,2
9	podkarpackie	30,3	22,2	-8,1	27,1	28,3	1,2	42,6	49,5	6,9
10	podlaskie	35,0	23,3	-11,7	19,4	23,9	4,5	45,6	52,8	7,2
11	pomorskie	9,4	7,2	-2,2	31,0	31,5	0,5	59,6	61,3	1,7

12	śląskie	3,7	3,0	-0,7	40,1	38,0	-2,1	56,2	59,0	2,8
13	świętokrzyskie	29,6	22,4	-7,2	25,5	29,3	3,8	44,9	48,3	3,4
14	warmińsko-mazurskie	17,4	12,2	-5,2	26,5	31,2	4,7	56,1	56,6	0,5
15	wielkopolskie	18,2	15,0	-3,2	32,4	34,0	1,6	49,4	51,0	1,6
16	zachodniopomorskie	10,4	7,7	-2,7	28,4	30,4	2,0	61,2	61,9	0,7

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS

Województwo kujawsko-pomorskie, w porównaniu do innych regionów kraju, wolniej zmienia swoją strukturę zatrudnienia – w ciągu 7 lat zmniejszenie zatrudnienia w rolnictwie wyniosło zaledwie 4,4%. Równocześnie zatrudnienie wzrosło w sektorze przemysłowym i usługowym (o 2,2% w każdym z nich) - zmiany te są również wyraźnie mniejsze od najlepszych województw. Kujawsko-pomorskie zmienia profil swojej gospodarki, odchodząc od rolnictwa na rzecz przemysłu i usług, jednak proces ten przebiega powoli.

2.4.4. Poziom rozwoju społecznego

W opracowaniu wykonanym przez Radę Monitoringu Społecznego i Wyższą Szkołę Finansów i Zarządzania w Warszawie przeprowadzono porównanie warunków życia gospodarstw domowych w układzie wojewódzkim. Warunki życia gospodarstw domowych były rozpatrywane w aspekcie finansowego zaspokojenia ich potrzeb. Metodami statystycznymi ustalono schemat polegający na stworzeniu hipotetycznego województwa, czyli tzw. województwa wzorcowego, dla którego wyliczono wartości optymalne (równe 0) i porównano do nich wartości dla warunków życia gospodarstw domowych w poszczególnych województwach.

Tab. 5. Warunki życia ludności w 2009 r.

Województwo	Obszary warunków życia								Razem
	Dochody	Wyżywienie	Zasobność materialna	Warunki mieszkaniowe	Kształcenie dzieci	Ochrona zdrowia	Uczestnictwo w kulturze	Wypoczynek	
Opolskie	0,450	0,202	0,312	0,548	0,253	0,315	0,313	0,179	0,280
Śląskie	0,450	0,208	0,607	0,441	0,225	0,215	0,260	0,144	0,289
Wielkopolskie	0,375	0,138	0,587	0,614	0,307	0,247	0,463	0,239	0,335
Pomorskie	0,189	0,390	0,437	0,304	0,641	0,212	0,307	0,415	0,340
Mazowieckie	0,000	0,156	0,661	0,534	0,699	0,506	0,230	0,133	0,390
Małopolskie	0,305	0,310	0,696	0,310	0,553	0,574	0,551	0,231	0,440
Dolnośląskie	0,376	0,560	0,374	0,427	0,514	0,696	0,429	0,181	0,480
Podlaskie	0,624	0,425	0,429	0,645	0,552	0,409	0,400	0,296	0,535
Lubuskie	0,510	0,530	0,446	0,257	0,221	0,683	0,700	0,562	0,553
Zachodniopomorskie	0,329	0,642	0,638	0,340	0,404	0,575	0,410	0,605	0,570
Kujawsko-pomorskie	0,547	0,632	0,732	0,685	0,326	0,407	0,699	0,369	0,642
Podkarpackie	0,707	0,602	0,585	0,321	0,657	0,654	0,248	0,628	0,645
Lubelskie	0,655	0,474	0,756	0,710	0,578	0,456	0,317	0,624	0,681
Łódzkie	0,505	0,638	0,669	0,711	0,533	0,657	0,713	0,629	0,726
Świętokrzyskie	0,659	0,620	0,635	0,714	0,696	0,673	0,704	0,629	0,740
Warmińsko-mazurskie	0,577	0,643	0,786	0,638	0,689	0,619	0,690	0,627	0,741

Źródło: *Diagnoza społeczna 2009 warunki i jakość życia Polaków raport, redakcja Janusz Czapieński Tomasz Panek, Rada Monitoringu Społecznego Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie, Warszawa 2009*

Analiza wskaźników zawartych w tabeli pokazuje, że województwo kujawsko –pomorskie plasuje się na pozycji, która zalicza je do obszarów prezentujących średni, z tendencją do słabego, poziom warunków życia na tle kraju. Cechuje się korzystnymi zjawiskami, jeśli chodzi o kształcenie dzieci

(5 lokata) i ochronę zdrowia (5 lokata), natomiast średnio wypada w analizie dotyczącej wypoczynku (8 lokata) i dochodów (11 lokata). Z kolei najmniej korzystnie wypada w analizie zaspokojenia potrzeb w zakresie warunków mieszkaniowych (13 lokata), wyżywienia (13 lokata), uczestnictwa w kulturze (13 lokata) i zasobności materialnej (14 lokata). Wszystkie te składowe w rezultacie dają dla województwa kujawsko-pomorskiego wskaźnik równy 0,642 i plasują je na 11 miejscu w Polsce.

2.4.5. Atrakcyjność turystyczna

Potencjał turystyczny województwa tworzy szczególne połączenie dwóch różnorodnych elementów: walorów naturalnych wśród których znaczącą funkcję pełnią właściwości uzdrowiskowe oraz walorów kulturowych i historycznych połączonych ze współczesnymi wydarzeniami kulturalnymi i sportowymi. Podstawowe funkcje turystyczne regionu to turystyka uzdrowiskowa, turystyka kulturowa i krajoznawcza w połączeniu z udziałem w wydarzeniach kulturalnych i sportowych oraz turystyka wypoczynkowa – aktywny wypoczynek na terenach wiejskich z w szczególności wykorzystaniem potencjału rzek: Wisły, Bdry, Wdy, i Drwęcy.

Istotnym elementem wpływającym na atrakcyjność turystyczną są produkty markowe utożsamiane z danym regionem. Ważnym elementem oferty turystycznej województwa jest turystyka uzdrowiskowa, gdzie Ciechocinek i Inowrocław są w grupie największych polskich uzdrowisk. W obszarze turystyki kulturowej za takie wyróżniki możemy uznać Toruń (Stary Rynek w Toruniu wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO), Biskupin, unikatową zabudowę Chełmna, Zamki Krzyżackie, zabytki związane z początkami państwa polskiego w Mogilnie, Strzelnie, Kruszwicy i Inowrocławiu.

Synergia zaspokajania potrzeb gości spoza województwa i mieszkańców powinna być jedną z istotnych przesłanek rozwoju kujawsko-pomorskiego w sferze turystyki. Na dzień dzisiejszy działania prowadzone w ramach marketingu regionu nie doprowadziły do wzrostu świadomości mieszkańców województwa „bycia stąd”. Należy zatem opracować i podjąć nowe działania w tym kierunku oraz poprawić model zarządzania rozwojem turystyki w oparciu o Lokalne Organizacje Turystyczne na terenach miejskich oraz Lokalne Grupy Działania.

3. Analiza wyzwań, potrzeb i potencjałów

3.1. Podejście tematyczne (uzasadnienie wyboru celów tematycznych)

Wyboru celów tematycznych realizowanych w ramach Programu został dokonany z uwzględnieniem:

- dokumentów strategicznych - Strategii Europa 2020, Strategii Rozwoju Kraju 2020, Strategii Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko,
- wniosków z Analizy potrzeb rozwojowych województwa kujawsko-pomorskiego w kontekście nowej perspektywy finansowej UE 2014-2020”,
- istniejących potrzeb w danych obszarach na terenie województwa kujawsko-pomorskiego.

Uzasadnienie wyboru celów tematycznych:

Priorytet inwestycyjny	Uzasadnienie
Cel tematyczny 1. Wspieranie badań naukowych, rozwoju technologicznego i innowacji	
Priorytet 1.2 Promowanie inwestycji przedsiębiorstw w B+I, rozwój powiązań między przedsiębiorstwami, centrami B+R i szkołami wyższymi (...), wspieranie badań technologicznych i stosowanych, linii pilotażowych, działań w zakresie wczesnej walidacji produktów i zaawansowanych zdolności produkcyjnych i pierwszej produkcji w dziedzinie kluczowych technologii (...)	1.
Cel tematyczny 2. Zwiększenie dostępności, stopnia wykorzystania i jakości technologii informacyjno-komunikacyjnych	
Priorytet 2.2 Rozwój produktów i usług opartych na TIK	1.
Priorytet 2.3 Wzmacnianie zastosowania TIK dla e-administracji, e-learningu, e-integracji, e-kultury, e-zdrowia	2.
Cel tematyczny 3. Podnoszenie konkurencyjności MŚP	
Priorytet 3.1 Promowanie przedsiębiorczości, w szczególności poprzez ułatwianie gospodarczego wykorzystywania nowych pomysłów oraz wspieranie tworzenia nowych firm	3.

Priorytet 3.2 Opracowywanie i wdrażanie nowych modeli biznesowych dla MŚP, w szczególności w celu internacjonalizacji	4.
Priorytet 3.3 Wspieranie tworzenia i rozszerzania zaawansowanych zdolności w zakresie Rozwoju produktów i usług	5.
Priorytet 3.4 Wspieranie zdolności MŚP do udziału w procesach wzrostu i innowacji	6.
Cel tematyczny 4. Wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną we wszystkich sektorach	
Priorytet 4.1 Promowanie produkcji i dystrybucji odnawialnych źródeł energii	7.
Priorytet 4.2 Promowanie efektywności energetycznej i użycia OZE w przedsiębiorstwach	8.
Priorytet 4.3 Wspieranie efektywności energetycznej i wykorzystywania odnawialnych źródeł energii w budynkach publicznych i sektorze mieszkaniowym	9.
	10.
Priorytet 4.5 Promowanie strategii niskoemisyjnych dla wszystkich typów obszarów, w szczególności na obszarach miejskich, w tym wspieranie zrównoważonego transportu miejskiego oraz podejmowania odpowiednich działań adaptacyjnych i mitygujących	11.
Cel tematyczny 5. Promowanie dostosowania do zmian klimatu, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem	
Priorytet 5.2 Promowanie inwestycji ukierunkowanych na konkretne rodzaje ryzyka, zapewniających odporność na klęski żywiołowe oraz stworzenie systemów zarządzania klęskami żywiołowymi	12.
Cel tematyczny 6. Ochrona środowiska naturalnego i wspieranie efektywności wykorzystania zasobów	
Priorytet 6.1 Zaspokojenie znaczących potrzeb w zakresie inwestycji w sektorze gospodarki odpadami, tak aby wypełnić zobowiązania wynikające z prawa unijnego	13.
Priorytet 6.2 Zaspokojenie znaczących potrzeb w zakresie inwestycji w sektorze gospodarki wodnej, tak aby wypełnić zobowiązania wynikające z prawa unijnego Ochrona i przywrócenie różnorodności	14.

biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz promowanie usług ekosystemowych, w tym programu natura 2000 oraz zielonej infrastruktury	
Priorytet 6.3 Ochrona promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego	15.
Priorytet 6.4. ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz promowanie usług ekosystemowych, w tym programu natura 2000 oraz zielonej infrastruktury	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zgodnie z „Analizą potrzeb rozwojowych województwa kujawsko-pomorskiego w kontekście nowej perspektywy finansowej UE 2014-2020” wskazana jest kontynuacja dotychczasowego zrównoważonego podejścia w zakresie wspierania turystyki w oparciu o dziedzictwo przyrodnicze. 2. Potrzeba ochrony zasobów przyrodniczych województwa w celu korzystania z nich przez przyszłe pokolenia. 3. Zalecenia KE skierowane dla Polski dotyczące ochrony bioróżnorodności oraz promowania zielonej infrastruktury.
Priorytet 6.5 Działania mające na celu poprawę stanu środowiska miejskiego, w tym rekultywacja terenów przemysłowych i redukcja zanieczyszczenia powietrza	4.
<p>Cel tematyczny 7. Promowanie zrównoważonego transportu i usuwanie niedoborów przepustowości w działaniu najważniejszych infrastruktur sieciowych</p>	
Priorytet 7.2 Zwiększenie mobilności regionalnej poprzez łączenie węzłów drugorzędnych i trzeciorzędnych z infrastrukturą TEN-T	5.
Priorytet 7.3 Rozwój przyjaznych dla środowiska i niskoemisyjnych systemów transportu, włączając transport śródlądowy, morski, porty i połączenia multimodalne	6.
Priorytet 7.4 Rozwój i rehabilitacja kompleksowego, nowoczesnego i interoperacyjnego systemu transportu kolejowego	7.
<p>Cel tematyczny 8. Wspieranie zatrudnienia i mobilności pracowników</p>	
Priorytet 8.5 Zapewnianie dostępu do zatrudnienia osobom poszukującym pracy i nieaktywnym zawodowo, w tym podejmowanie lokalnych inicjatyw na rzecz zatrudnienia oraz wspieranie mobilności pracowników	8.
Priorytet 8.6 Trwała integracja na rynku pracy młodych bez pracy, zwłaszcza tych którzy nie uczestniczą w kształceniu lub szkoleniu (NEET)	9.

Priorytet 8.7 Samozatrudnienie, przedsiębiorczość oraz tworzenie nowych miejsc pracy	10.
Priorytet 8.8 Równouprawnienie płci oraz godzenie życia zawodowego i prywatnego	11.
Priorytet 8.9 Adaptacja pracowników, przedsiębiorstw i przedsiębiorców do zmian	12.
Priorytet 8.10 Aktywne i zdrowe starzenie się	13.
Cel tematyczny 9. Wspieranie włączenia społecznego i walka z ubóstwem	
Priorytet 9.1 Inwestycje w infrastrukturę zdrowotną i społeczną, które przyczyniają się do Rozwoju krajowego, regionalnego i lokalnego, zmniejszania nierówności w zakresie stanu zdrowia oraz przejścia z usług instytucjonalnych do usług na poziomie społeczności lokalnych	14.
Priorytet 9.2 Wspieranie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności i obszarów miejskich i wiejskich	15.
Priorytet 9.3 Wspieranie przedsiębiorstw społecznych	16.
Priorytet 9.4 Aktywna integracja, w szczególności w celu poprawy zatrudnialności	17.
Priorytet 9.7 Ułatwianie dostępu do niedrogich, trwałych oraz wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług społecznych świadczonych w interesie ogólnym	18.
Priorytet 9.8 Wspieranie gospodarki społecznej i przedsiębiorstw społecznych	19.
Priorytet 9.9. lokalne strategie rozwoju realizowane przez społeczność	<ol style="list-style-type: none"> 1. Potrzeba zwiększenia udziału społeczności lokalnych w programowaniu i zarządzaniu rozwojem danego obszaru. 2. Zalecenia KE skierowane dla Polski dotyczące wzmocnienia roli społeczeństwa obywatelskiego, w tym aktywnego udziału społeczeństwa w programowaniu i realizacji Programu.

Cel tematyczny 10. Inwestowanie w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie	
Priorytet 10.1 Ograniczenie przedwczesnego kończenia nauki szkolnej oraz zapewnienie równego dostępu do dobrej jakości edukacji elementarnej, kształcenia podstawowego i ponadpodstawowego	3.
Priorytet 10.3 Poprawa dostępności i wspieranie uczenia się przez całe życie, podniesienie umiejętności i kwalifikacji pracowników i osób	4.
Priorytet 10.4 Inwestycje w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie poprzez rozwój infrastruktury edukacyjnej i szkoleniowej	5.

Uzasadnienie celów zostanie uzupełnione

3.2. Podejście terytorialne (interwencja na obszarach o szczególnych uwarunkowaniach – OSI)

W perspektywie finansowej 2014-2020 szczególny nacisk zostanie położony na wspieranie rozwoju w wymiarze terytorialnym. Różnego typu obszary nie funkcjonują bowiem w próżni, a znajdują się w sieci wzajemnych powiązań i oddziaływań, a ich perspektywy rozwoju uzależnione są w znacznej mierze od tych zależności. Stąd podejście terytorialne zakłada w uzasadnionych przypadkach odejście od postrzegania obszarów przez pryzmat granic administracyjnych na rzecz ich indywidualnych potencjałów, barier i wzajemnych zależności (zidentyfikowane obszary geograficzne). Warto podkreślić, że nie oznacza to rezygnacji z podejścia horyzontalnego, bowiem duża część działań nadal będzie miała charakter horyzontalny.

W perspektywie 2014-2020 rozwój terytorialny będzie wspierany za pomocą nowych instrumentów zaproponowanych przez Komisję Europejską: Zintegrowane Inwestycje Terytorialne (ZIT) oraz Rozwój lokalny kierowany przez społeczność (RLKS). Będą one stanowić narzędzie do wdrażania części alokacji zarówno regionalnej, jak i krajowej (w przypadku ZIT) oraz przeznaczonej na wsparcie Obszarów Strategicznej Interwencji (OSI), wynegocjowanych w ramach realizacji kontraktu terytorialnego (KT). Zastosowanie nowych instrumentów rozwoju terytorialnego ma służyć przede wszystkim wzmocnieniu zintegrowanego podejścia terytorialnego, lepszemu dostosowaniu interwencji wspieranej środkami Wspólnych Ram Strategicznych (WRS) do potrzeb i potencjałów określonych typów terytoriów w Polsce oraz wsparciu rozwoju lokalnego. Jednym z instrumentów znanych już z okresu programowania 2007-2013, którego rola powinna być utrzymana lub wzmocniona, jest kontynuacja szeroko rozumianych procesów rewitalizacji.

Obszary Strategicznej Interwencji (OSI) to obszary tematyczne i przestrzenne, do których będzie w szczególności adresowana polityka regionalna. Obejmują one zarówno podstawowe obszary koncentracji procesów rozwoju społeczno-gospodarczego kraju i regionów, tj. główne ośrodki miejskie wraz z ich zapleczem funkcjonalnym, oraz obszary poza bezpośrednim zasięgiem oddziaływania tych ośrodków, które wymagają wzmocnienia potencjałów do rozwoju i stworzenia lub poprawy warunków dla zwiększenia absorpcji i rozprzestrzeniania procesów rozwojowych zogniskowanych w głównych ośrodkach miejskich (bieguny wzrostu), a także obszary problemowe,

czyli terytoria cechujące się największą koncentracją negatywnych zjawisk rozwojowych o zasięgu i znaczeniu krajowym, lub ponadregionalnym, które wymagają interwencji rządu ze względu na ciężar, którego region sam nie jest w stanie udźwignąć. W województwie kujawsko-pomorskim zidentyfikowano siedem Obszarów Strategicznej Interwencji:

- Aglomeracja Bydgoszczy i Torunia
- Zagospodarowanie Dolnej Wisły i nowy stopień wodny
- Kujawy – wyspecjalizowana strefa gospodarcza dla rolnictwa
- Ochrona rolniczej przestrzeni produkcyjnej
- Wzrost zatrudnienia
- Polityka miejska i rewitalizacja miast
- Rozwój uzdrowisk.

Polityka terytorialna województwa kujawsko-pomorskiego będzie adresowana do czterech poziomów funkcjonalnych:

- obszarów funkcjonalnych ośrodków stołecznych województwa (Bydgoszcz i Toruń)
- obszarów funkcjonalnych miast regionalnych/subregionalnych (Włocławek, Grudziądz, Inowrocław)
- obszarów funkcjonalnych ośrodków powiatowych
- lokalnych obszarów funkcjonalnych (małych miast oraz obszarów wiejskich).

W Kujawsko-Pomorskim Regionalnym Programie Operacyjnym 2014-2020 polityka terytorialna będzie realizowana za pomocą dwóch osi priorytetowych: Polityka miejska (Oś priorytetowa 11) oraz Rozwój lokalny kierowany przez społeczność (Oś priorytetowa 12), w ramach których wsparcie skierowane zostanie na rozwój poszczególnych, stanowiących funkcjonalną całość obszarów. W ramach pierwszej z powyższych osi podstawowym instrumentem oddziaływania będą Zintegrowane Inwestycje Terytorialne (dla najwyższego szczebla finansowane z udziałem budżetu krajowego, dla pozostałych – z budżetu regionalnego) a w ramach drugiej osi, zgodnie z jej nazwą, podstawowym instrumentem będzie działalność sektora pozarządowego w ramach realizacji idei RLKS. Powyższe instrumenty stanowić będą narzędzie do wdrażania środków WRS (tu EFRR i EFS) na zidentyfikowane OSI wynegocjowane w ramach realizacji Kontraktu Terytorialnego.

Tego rodzaju podejście w wymiarze przestrzennym nastąpi w 4 z 5 obszarów strategicznej interwencji państwa, tj.:

- Miasta wojewódzkie i ich obszary funkcjonalne,
- Miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji,
- Obszary wiejskie, w szczególności o najniższym poziomie dostępu mieszkańców do dóbr i usług warunkujących możliwości rozwojowe,
- Inne obszary interwencji w układzie terytorialnym.

W związku ze specyfiką kierunków rozwojowych regionu, zdecydowano się określić dodatkowe obszary kluczowe (OSI), w których powinny w znacznej mierze skoncentrować się środki przeznaczone na realizację interwencji w ramach K-P RPO 2014-2020:

- **Kujawy – wyspecjalizowana strefa gospodarcza dla rolnictwa**

Podstawa wyróżnienia: zidentyfikowane nagromadzenie głębokich problemów rozwojowych gmin (niekorzystne procesy demograficzne, niski poziom dochodów ludności, wysoki bezrobocie, niedobory w zakresie wyposażenia w infrastrukturę techniczną) oraz problem środowiskowy w postaci trwałego deficytu wody przy jednocześnie występujących potencjałach (bardzo dobre

gleby, korzystne położenie w strukturze regionu i kraju, liczne tereny inwestycyjne, dobry stan środowiska naturalnego).

Opis: Interwencja będzie polegać na uruchomieniu wewnętrznego potencjału Kujaw do produkcji rolniczej i skierowanie korzyści wynikających z tego działania na rozwiązanie zdiagnozowanych problemów. Dla pełniejszego wykorzystania predyspozycji rolniczych tego obszaru, zakłada się wprowadzenie systemu nawodnień, które przyczynią się do zwiększenia produktywności rolniczej gleb (wzrost plonów). Integralnym elementem planowanych działań jest stworzenie wyspecjalizowanej strefy gospodarczej, ukierunkowanej na produkcję rolniczą Kujaw. W efekcie zakłada się powstanie nowych miejsc pracy, aktywizowanie społeczności lokalnych, rozwój infrastruktury technicznej i społecznej.

○ Ochrona rolniczej przestrzeni produkcyjnej

Podstawa wyróżnienia: Funkcja rolnicza należy do podstawowych działalności gospodarczych województwa i lokuje kujawsko-pomorskie wśród czołowych producentów żywności w kraju. Strategia rozwoju województwa zakłada utrzymanie wysokiej rangi gospodarki rolnej oraz rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego oraz sektora energetyki odnawialnej w oparciu o płody rolne, stąd obszary wysokiej przydatności rolniczej stanowią walor o znaczeniu strategicznym dla rozwoju województwa.

Obszar wymaga szczególnej delimitacji – przy założeniu objęcia terenów rolnych o najwyższej przydatności dla rolnictwa (gleb chronionych klas I-III oraz dużych powierzchni zwartych obszarów gleb klasy IV). W największym stopniu gleby wysokich klas występują na Kujawach, Pojezierzu Chełmińskim, Wysoczyźnie świeckiej i Pojezierzu Krajeńskim.

Opis: Założeniem jest wspieranie w ramach RPO przetwórstwa rolno-spożywczego stanowiącego jedną z inteligentnych specjalizacji regionu.

○ Wzrost zatrudnienia

Podstawa wyróżnienia: Podstawą uznania zagadnienia „wzrost zatrudnienia” za obszar strategicznej interwencji, jest trwale wysoki poziom bezrobocia na terenie województwa i bardzo silny ograniczający wpływ bezrobocia na rozwój społeczny i gospodarczy województwa.

Opis: Wysokie bezrobocie jest przyczyną poważnych problemów demograficznych i bardzo niskiego standardu życia ludności w wielu powiatach – zwłaszcza w południowej i wschodniej części województwa.

Jest barierą dla prowadzenia efektywnej gospodarki rolnej, wdrażania innowacji, hamuje rozwój małych miast i przyczynia się do dywergencji jakości życia na terenie województwa.

Podstawowym założeniem interwencji jest ograniczenie bezrobocia poprzez stworzenie miejsc pracy – z uwzględnieniem dużego udziału ludności niewykształconej i bez kwalifikacji – zarówno w miejscu zamieszkania, jak i poprzez system dojazdów do rejonów o najlepszym stanie rozwoju gospodarczego.

○ Rozwój funkcji uzdrowiskowych

Podstawa wyróżnienia: Województwo kujawsko – pomorskie jest regionem o bardzo silnym potencjale uzdrowiskowym, stanowiącym ważny obszar aktywności w zakresie rozwoju oraz budowania jego potencjału konkurencyjnego. Z tego względu konieczne jest podjęcie działań mających na celu wsparcie rozwoju uzdrowisk przez podjęcie działań planistycznych a następnie

wdrażanie zaproponowanych rozwiązań organizacyjno – technicznych oraz związanych ze specyfiką lecznictwa uzdrowiskowego.

Opis: Lecznictwo uzdrowiskowe i powiązana z nim turystyka uzdrowiskowa posiadają dwa zasadnicze obszary rozwoju. Pierwszy z nich to odnowa sił biologicznych człowieka poprzez wykorzystanie wód leczniczych, kopalin naturalnych oraz właściwości klimatu. Obszar drugi to aktywne formy spędzania czasu wolnego. Uzdrowiska stoją u progu poważnych zmian, głównie dotyczących procesu prywatyzacji oraz zmian w systemie zarządzania bazą uzdrowiskową, aby dostosować je do standardów zachodnioeuropejskich i skutecznie z nimi konkurować. Dlatego też ważną kwestią gospodarki uzdrowiskowej, jest ciągle dostosowywanie do wymogów lecznictwa uzdrowiskowego obowiązującego w krajach Unii Europejskiej. Jest to istotne zarówno, dla poprawienia konkurencyjności naszych uzdrowisk, jak i dla podniesienia jakości obsługi w zakładach leczniczych. Procesy te powinny przebiegać z nie tylko z myślą o turystach i kuracuszach krajowych, ale również gościach zagranicznych. Dużą wagę należy przykładać również do rozwoju branż związanych z klasycznym lecznictwem i turystyką uzdrowiskową.

4. Spójność z dokumentami krajowymi i regionalnymi

Istotne znaczenie dla zaprezentowanego kształtu Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014-2020 ma bezpośrednie powiązanie zaplanowanych w jego ramach interwencji z celami określonymi w następujących dokumentach o charakterze strategicznym, tj.:

1. Strategia UE „Europa 2020”;
2. Umowa Partnerstwa;
3. Krajowy Program Reform;
4. Strategia Rozwoju Kraju 2020;
5. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie wraz z 8 strategiami zintegrowanymi:
  - a) Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki 2020;
  - b) Strategia Rozwoju Zasobów Ludzkich 2020;
  - c) Strategia Rozwoju Transportu 2020;
  - d) Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko 2020;
  - e) Sprawne Państwo 2020;
  - f) Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020;
  - g) Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego RP 2022;
  - h) Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa;
6. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030;
7. Raport Polska 2030.

Proces programowania K-P RPO 2014-2020 powinien uwzględniać również ustalenia Strategii Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego do 2020 r., na którą składają się: priorytety Planu Modernizacji 2020+ oraz cele strategiczne. Zgodnie z zapisami Strategii Rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 samorząd województwa określił, jako główny kierunek działania w nowej perspektywie, osiągnięcie wysokiej jakości życia mieszkańców i konkurencyjności regionu w oparciu o aktywność społeczną przy optymalnym wykorzystaniu istniejących zasobów. Regionalny program operacyjny, podobnie jak Strategia, koncentrować się będzie na działaniach zorientowanych na strategiczne dziedziny decydujące o konkurencyjności i spójności Województwa Kujawsko-Pomorskiego bądź wynikających ze zdefiniowanych zagrożeń lub złożonych problemów rozwoju. Są to Wojewódzkie Obszary Strategicznej Interwencji, które zostały zdefiniowane w następujący sposób:

1. Aglomeracja Bydgoszczy i Torunia;

2. Zagospodarowanie Dolnej Wisły i nowy stopień wodny;
3. Kujawy – wyspecjalizowana strefa gospodarcza dla rolnictwa;
4. Ochrona rolniczej przestrzeni produkcyjnej;
5. Wzrost zatrudnienia;
6. Polityka miejska i rewitalizacja miast;
7. Rozwój uzdrowisk.

Ryc. 9 Mapa Wojewódzkich Obszarów Strategicznej Interwencji.

Mapa zostanie uzupełniona

Źródło: Opracowanie własne.

Ponadto realizacja programu skoncentrowana będzie na wsparciu w obszarach inteligentnych specjalizacji określonych w Regionalnej Strategii Innowacji.

Cele szczegółowe programu operacyjnego zostały przyjęte przy uwzględnieniu wymiaru terytorialnego. Szczególną wagę w projekcie K-P RPO 2014-2020, będzie miało określenie zakresu wsparcia dla miast i uzyskanie efektu synergii z interwencją PROW dla obszarów wiejskich regionu.

Z punktu widzenia możliwości prowadzenia polityki wojewódzkiej musi istnieć również spójność strategii rozwoju województwa z zapisami planu zagospodarowania przestrzennego.

Rozdział zostanie uzupełniony

Szczegółowe relacje spójności planowanej interwencji w ramach RPO WK-P do zapisów dokumentów strategicznych związanych z perspektywą 2014-2020 przedstawia tabela stanowiąca **załącznik nr 1** do niniejszego dokumentu.

5. Strategia inwestycyjna programu

5.1. Cele programu i oczekiwane rezultaty

Analizy dotyczące rozwoju gospodarczego województwa kujawsko-pomorskiego zauważają, iż jednym z najważniejszych problemów województwa jest niewystarczający, w porównaniu do innych województw, poziom rozwoju przedsiębiorczości. Efektem tego jest istnienie w regionie wysokiego poziomu bezrobocia, co w znacznej mierze powoduje powstawanie problemów społecznych. Chcąc przeciwdziałać tego typu niebezpiecznym tendencjom, a także mając na względzie konieczność realizacji priorytetów rozwoju określonych w dokumencie „Europa 2020 – strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu” zdecydowano, iż realizacja Kujawsko-Pomorskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2014-2020 skierowana będzie w szczególności na wsparcie rozwoju społeczno-gospodarczego. Jako, że Program finansowany będzie zarówno z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, jak i z Europejskiego Funduszu Społecznego, realizowany będzie stosunkowo szeroki zakres interwencji.

Przewidywane wsparcie przyczyni się również do wypełnienia następujących priorytetów w zakresie finansowania, określonych dla Polski w dokumencie „Stanowisko służb Komisji w sprawie opracowania umowy o partnerstwie programów w Polsce na lata 2014-2020”:

- Nowoczesna infrastruktura sieciowa na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia;
- Otoczenie biznesu sprzyjające innowacjom;
- Zwiększenie współczynnika aktywności zawodowej poprzez poprawę polityki w dziedzinie zatrudnienia, włączenia społecznego i edukacji;
- Gospodarka przyjazna środowisku i zasobooszczędna.

Celem strategicznym Kujawsko-Pomorskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2014-2020 jest dążenie do realizacji hasła: **„Województwo kujawsko-pomorskie konkurencyjnym i innowacyjnym regionem Europy”**. Cel strategiczny programu jest zgodny z trzema priorytetami dokumentu „Europa 2020 – strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu”, tj.:

- Rozwój inteligentny – rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacji;
- Rozwój zrównoważony – wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej;
- Rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu – wspieranie gospodarki charakteryzującej się wysokim poziomem zatrudnienia i zapewniającej spójność gospodarczą, społeczną i terytorialną.

Cel strategiczny programu jest prezentowany przez następujące cele szczegółowe:

Wzrost konkurencyjności gospodarki.

Cel zakłada wzrost przedsiębiorczości mieszkańców i poziomu innowacyjności przedsiębiorstw. Jego realizacja wymaga zwiększenia aktywności sektora obsługi biznesu, wzrostu zdolności przedsiębiorstw do stosowania nowych technologii, współpracy przedsiębiorstw z sektorem B+RT, przy poprawie warunków do tworzenia i rozwoju przedsiębiorstw. Zakłada się wzrost ilości wdrażanych innowacyjnych technologii i rozwiązań w przedsiębiorstwach w branżach strategicznych dla województwa.

Podniesienie atrakcyjności województwa.

Cel zostanie osiągnięty przede wszystkim poprzez zwiększenie dostępności, stopnia wykorzystania i jakości technologii informacyjno-komunikacyjnych wraz ze wzrostem znaczenia usług elektronicznych. Do poprawy atrakcyjności województwa przyczyni się usprawnienie połączeń z siecią TEN-T, integracja komunikacyjna regionu oraz usprawnienie i zwiększenie udziału transportu publicznego w miastach oraz poza miastami. Atrakcyjność regionu oceniana jest również w kontekście wpływu na środowisko naturalne. Stąd zakłada się ograniczenie zużycia energii, ograniczenie niskiej emisji, wzrost udziału energii ze źródeł odnawialnych w regionalnym zużyciu energii ogółem. Ponadto planuje się zmniejszenie wystąpienia ryzyka powodzi i suszy, a w przypadku jego wystąpienia zminimalizowanie jego skutków. Realizacja celu wymaga również poprawy gospodarki wodno-ściekowej i gospodarki odpadami. Ważnym elementem będą również działania mające na celu poprawę stanu środowiska przyrodniczego oraz realizacja potrzeb społeczeństwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Poprawa jakości życia mieszkańców.

Realizacja celu zakłada poprawę infrastruktury społecznej w aspekcie podniesienia jakości świadczonych usług, w szczególności budowanie usług wokół modułu starzejącego się społeczeństwa. Zakłada się podnoszenie kwalifikacji zawodowych pracowników, poprawę jakości kształcenia oraz przywrócenie znaczenia szkolnictwa zawodowego.

Powiązanie celów programu z osiami priorytetowymi programu

Cel strategiczny RPO Województwo kujawsko-pomorskie konkurencyjnym i innowacyjnym regionem Europy	
Cel szczegółowy: Wzrost konkurencyjności gospodarki	Oś priorytetowa 1. Budowa innowacyjności regionu poprzez działalność B+R przedsiębiorstw
	Oś priorytetowa 2. Wzmocnienie konkurencyjności gospodarki regionu
	Oś priorytetowa 11. Polityka miejska
	Oś priorytetowa 12. Rozwój lokalny kierowany przez społeczność
Cel szczegółowy: Podniesienie atrakcyjności województwa	Oś priorytetowa 3. Cyfrowy region
	Oś priorytetowa 7. Spójność wewnętrzna i dostępność zewnętrzna regionu
	Oś priorytetowa 4. Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna w regionie
	Oś priorytetowa 5. Dostosowanie do zmian klimatu
	Oś priorytetowa 6. Region przyjazny środowisku
	Oś priorytetowa 11. Polityka miejska
	Oś priorytetowa 12. Rozwój lokalny kierowany przez społeczność
Cel szczegółowy: Poprawa jakości życia mieszkańców	Oś priorytetowa 8. Edukacja i zatrudnienie

	Oś priorytetowa 9. Solidarne społeczeństwo - EFS
	Oś priorytetowa 10. Solidarne społeczeństwo - EFRR
	Oś priorytetowa 11. Polityka miejska
	Oś priorytetowa 12. Rozwój lokalny kierowany przez społeczność

5.2 Układ celów tematycznych i priorytetów inwestycyjnych

Powiązanie osi priorytetowych programu z funduszami, celami tematycznymi i priorytetami inwestycyjnymi

Oś priorytetowa	Fundusz	Cel tematyczny	Priorytet inwestycyjny
1. Budowa innowacyjności regionu poprzez działalność B+R przedsiębiorstw	EFRR	1	1.2
2. Wzmocnienie konkurencyjności gospodarki regionu	EFRR	3	3.1, 3.2, 3.3, 3.4
3. Cyfrowy region	EFRR	2	2.2, 2.3
4. Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna w regionie	EFRR	4	4.1, 4.2, 4.5
5. Dostosowanie do zmian klimatu	EFRR	5	5.2
6. Region przyjazny środowisku	EFRR	6	6.1, 6.2, 6.3, 6.4, 6.5
7. Spójność wewnętrzna i dostępność zewnętrzna regionu	EFRR	7	7.2, 7.3, 7.4
8. Edukacja i zatrudnienie	EFS	8, 10	8.6, 8.7, 8.9, 10.1, 10.3
9. Solidarne społeczeństwo - EFS	EFS	8, 9	8.5, 8.8, 8.10, 9.4, 9.7, 9.8
10. Solidarne społeczeństwo - EFRR	EFRR	9, 10	9.1, 9.3, 10.4
11. Polityka miejska	EFRR	4, 6, 9	4.3, 4.5, 6.3, 6.5, 9.2
12. Rozwój lokalny kierowany przez społeczność	EFS, EFRR	9	9.4, 9.9
13. Pomoc techniczna - EFS	EFS		
14. Pomoc techniczna - EFRR	EFRR		

5.2. Rozkład środków finansowych wraz z uzasadnieniem

Rozdział zostanie uzupełniony.

5.3. Powiązanie osi z kategoriami interwencji

Rozdział zostanie uzupełniony.

5.4. Powiązanie osi ze środkami UE i minimalnymi pulami środków dedykowanych tematycznie

Rozdział zostanie uzupełniony.

5.5. Sposób realizacji zasad horyzontalnych

5.5.1. Promowanie równouprawnienia kobiet i mężczyzn

Przez „promowanie równości” należy rozumieć działania przyczyniające się do zwiększenia trwałego udziału kobiet w zatrudnieniu i do rozwoju ich kariery, ograniczenia segregacji na rynku pracy, zwalczania stereotypów związanych z płcią w dziedzinie kształcenia i szkolenia oraz propagowania godzenia pracy i życia osobistego kobiet i mężczyzn. W programie znalazło to wyraz w konkretnym zakresie wsparcia: promowaniu zatrudnienia i mobilności pracowników przez zapewnienie równości mężczyzn i kobiet oraz godzenie życia zawodowego i prywatnego oraz promowanie włączenia społecznego i zwalczanie ubóstwa przez zwalczanie dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną.

Rozdział zostanie uzupełniony o:

- o opis wkładu PO w promowanie równouprawnienia płci w odniesieniu do poszczególnych wyzwań w tym obszarze;
- o opis planowanych przedsięwzięć mających na celu włączanie perspektywy równości płci na poziomie operacyjnym, w tym wszelkie inicjatywy mające na celu włączanie tej zasady przy wyborze i wdrażaniu projektów;
- o opis przedsięwzięć w zakresie monitorowania i ewaluacji przewidzianych w celu zapewnienia kontynuacji realizacji przedmiotowej zasady oraz sposób, w jaki wyniki monitorowania i ewaluacji zostaną wykorzystane;

W zakresie EFS działania będą prowadzone w oparciu o tzw. standard minimum, który określa minimalne warunki przyjęcia wniosku o dofinansowanie do realizacji. Natomiast dane dotyczące wskaźników *Common output and result indicators* EFS będą podzielone według płci.

Rozdział zostanie uzupełniony, m.in. o wnioski z ewaluacji ex-ante

5.5.2. Równe szanse i przeciwdziałanie dyskryminacji

Rozdział zostanie uzupełniony.

5.5.3. Zrównoważony rozwój

Program uwzględni zasadę zrównoważonego rozwoju w programowaniu i wdrażaniu obejmując finansowanie przedsięwzięć minimalizujących oddziaływanie działalności człowieka na środowisko, w tym nakierowanych na spełnienie *acquis* w obszarze środowiska.

W odniesieniu do finansowania infrastruktury zostaną uwzględnione zasady „zanieczyszczający płaci” i „użytkownik płaci” poprzez obowiązek zgodności finansowanych interwencji z odpowiednimi regulacjami unijnymi i krajowymi.

Projekty finansowane w ramach RPO będą musiały być również zgodne z dyrektywami: OOS, Siedliskową oraz Ptasią. Ponadto wymagana będzie ich zgodność z krajowymi Priorytetowymi Ramami Działań w zakresie finansowania europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000 na lata 2014 – 2020.

Z uwagi na szczególne znaczenie w Strategii Europa 2020 problemu zmian klimatu, zostanie on w szeroki sposób uwzględniony w ramach Programu. W Programie zostaną w szeroki i przekrojowy sposób zaplanowane do zrealizowania działania zarówno z zakresu mitygacji jak

i adaptacji do zmian klimatu. Przewiduje się położenie znacznego nacisku na realizację przedsięwzięć m.in. z zakresu wspierania efektywności energetycznej, odnawialnych źródeł energii oraz transportu przyjaznego środowisku.

Zapewnione zostaną mechanizmy monitorowania i raportowania wydatków związanych z realizacją celów dotyczących zmian klimatu, realizowane przy wykorzystaniu systemu kategorii interwencji przygotowywanego przez KE oraz systemu *Rio markers*.

We wszystkich możliwych obszarach wspieranych przez Program wprowadzone zostaną kryteria weryfikujące spełnianie wymogów ochrony środowiska oraz preferujące efektywne wykorzystanie zasobów, łagodzenie skutków zmian klimatu oraz dostosowanie do zmian klimatu.

W ramach Programu zamierza się ponadto realizować projekty wspierające bioróżnorodność, a także przedsięwzięcia dotyczące innowacyjnych rozwiązań technologicznych prowadzących do zmniejszenia szkodliwego oddziaływania na środowisko. Odbywać się to będzie poprzez zaprogramowanie dedykowanych działań lub stworzenie preferencyjnych zapisów w kryteriach wyboru projektów.

5.5.4. Partnerstwo

Art. 152 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej oraz art. 5 projektu rozporządzenia unijnego nakłada na Instytucje Zarządzające PO obowiązek stosowania zasady partnerstwa.

Zasada partnerstwa polega na stałej, zinstytucjonalizowanej współpracy pomiędzy administracją rządową, samorządem terytorialnym, partnerami społecznymi i gospodarczymi oraz organizacjami pozarządowymi w celu zapewnienia aktywnego udziału wymienionych partnerów w całym procesie funkcjonowania programu operacyjnego od jego programowania poprzez wdrożenie wraz z monitorowaniem, aż po jego ocenę. Partnerstwo musi przebiegać z uwzględnieniem zasad wielopoziomowego sprawowania rządów, pomocniczości i proporcjonalności. Wielopoziomowe sprawowanie rządów oznacza skoordynowane działania Unii Europejskiej, państw członkowskich oraz władz regionalnych i lokalnych, oparte na partnerstwie i służące tworzeniu i realizowaniu polityki Unii.

Mając na względzie powyższe oraz fakt, iż zasada partnerstwa jest jednym z najistotniejszych elementów programowania funduszy UE objętych zakresem CPR oraz będąc w zgodzie z zapisami projektu rozporządzenia ogólnego, Województwo Kujawsko-Pomorskie włącza do współpracy właściwe władze regionalne, lokalne, miejskie i inne władze publiczne, partnerów gospodarczych i społecznych, podmioty reprezentujące społeczeństwo obywatelskie, w tym partnerów działających na rzecz ochrony środowiska, organizacje pozarządowych oraz podmioty odpowiedzialne za promowanie równości i niedyskryminacji podczas całego procesu programowania i wdrażania K-P RPO na lata 2014-2020.

W Województwie Kujawsko-Pomorskim funkcjonuje Zespół ds. programowania przyszłej perspektywy finansowej UE na lata 2014-2020, który został powołany Zarządzeniem Nr 43/2011 Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 31 sierpnia 2011 r. Został on utworzony w odpowiedzi na potrzebę dyskusji w celu wypracowania spójnego stanowiska Województwa Kujawsko-Pomorskiego w zakresie opracowania założeń do perspektywy finansowej 2014-2020 zgodnie z priorytetami rozwojowymi województwa. W skład Zespołu wchodzi przedstawiciele poszczególnych departamentów Urzędu Marszałkowskiego jednak w jego pracach uczestniczyli eksperci i przedstawiciele różnych środowisk.

Uchwałą Zarządu Województwa nr... z dnia .... powołano Grupę roboczą wspierającą przygotowanie Kujawsko – Pomorskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2014-2020. Zadaniem Grupy był udział w procesie przygotowania regionalnego programu operacyjnego z uwzględnieniem koordynacji i komplementarności pomiędzy programami oraz w ramach poszczególnych celów tematycznych.

Kujawsko-Pomorski Regionalny Program Operacyjny na lata 2014-2020 zostanie poddany szerokim konsultacjom społecznym.

Kluczową rolę we wdrażaniu będzie pełnił komitet monitorujący, w którego wielopoziomowym składzie będą uczestniczyli przedstawiciele organizacji wymienionych w art. 5 rozporządzenia (...) na zasadach pełnoprawnych członków. Skład komitetu monitorującego będzie dążył do równowagi pomiędzy przedstawicielami wchodzącymi w jego skład w celu realizacji zasady partnerstwa. Szczegółowe zadania komitetu monitorującego będą wynikały z przepisów rozporządzenia ogólnego.

Na etapie monitorowania i ewaluacji zasada partnerstwa będzie uwzględniona poprzez udział partnerów w systemie sprawozdawczości, przekazywanie informacji o postępie realizacji Programu oraz udział w dyskusji nad rezultatami ewaluacji programu. Jako narzędzia zapewniające realizację zasady partnerstwa będą poza aktywnie pracującymi Grupami, konferencje, warsztaty, spotkania konsultacyjne z uwzględnieniem technik online.

6. Opis typów przedsięwzięć realizowanych w ramach osi priorytetowych

6.1. Oś priorytetowa 1. Budowa innowacyjności regionu poprzez działalność B+R przedsiębiorstw

Cel osi priorytetowej:

Celem głównym jest wzrost konkurencyjności gospodarki regionu poprzez zwiększenie ilości rozwiązań innowacyjnych w gospodarce.

Cele szczegółowe:

- budowa przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw bazującej na innowacyjności,
- wzrost inwestycji przedsiębiorstw w badania i innowacje,
- zwiększenie powiązań pomiędzy nauką i gospodarką,
- wzrost ilości wdrażanych innowacyjnych technologii i rozwiązań w przedsiębiorstwach,
- zwiększenie świadomości znaczenia rozwoju współpracy pomiędzy sferą badawczą a biznesową,
- wzmocnienie inteligentnych specjalizacji wynikających ze strategii rozwoju województwa,
- popularyzacja nauki i innowacji wśród mieszkańców regionu,
- wzrost całkowitych nakładów na B+R.

Obszar wsparcia:

Wzrost innowacyjności regionu ma bezpośredni wpływ na jego rozwój gospodarczy i społeczny. Podstawowe znaczenie ma wsparcie rozwoju innowacyjności w gospodarce, w tym w szczególności powstawania i wdrażania innowacyjnych rozwiązań przyczyniających się do wzrostu konkurencyjności gospodarki. Szanse przedsiębiorstw na skuteczne konkurowanie na rynku, w tym zwłaszcza międzynarodowym, rosną wraz ze skłonnością do podejmowania własnych prac B+R. Stąd szczególnie istotne jest wspieranie realizacji idei „od pomysłu do przemysłu” w przedsiębiorstwach rozpoczynających lub rozwijających działalność B+R, a więc innowacyjnych projektów w całym cyklu ich realizacji, poczynwszy od fazy badań (zakup wyposażenia laboratoriów w przedsiębiorstwach, koszty prowadzenia lub zakupu badań), poprzez etap prac rozwojowych, do wdrożenia rozumianego jako uruchomienie pilotażowej (testowej) produkcji (np. stworzenie demonstracyjnej linii technologicznej), aż po etap polegający na komercyjnym wykorzystaniu nowego rozwiązania na skalę przemysłową.

Zapewnienie wzrostu innowacyjności regionu zamierza się realizować na kilku płaszczyznach. Oprócz wsparcia przeznaczonego na badania i infrastrukturę B+R (np. laboratoria w przedsiębiorstwach, demonstracyjne linie technologiczne), przewidywane jest również wspieranie instytucji otoczenia biznesu w zakresie profesjonalizacji innowacyjnych usług na rzecz przedsiębiorstw. Usługi świadczone przez IOB powinny być wysoko wyspecjalizowane, proinnowacyjne, kompleksowe i dostosowane do potrzeb odbiorców (np. w zakresie tworzenia całego cyklu innowacji w przedsiębiorstwie). Ponadto zamierza się wspierać rozwój klastrów skupiających przedsiębiorstwa działające w branżach inteligentnych specjalizacji regionu. Powinno się to przyczynić do wzmocnienia współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami, ich rozwoju, również pod kątem wzrostu innowacyjności przedsiębiorstw, a tym samym wzmocnienia gospodarki regionu.

Ciągły i trwały wzrost innowacyjności regionu nie jest jednak możliwy bez odpowiednio przygotowywanego społeczeństwa, posiadającego świadomość znaczenia nauki i innowacji dla wzrostu konkurencyjności gospodarki. Z myślą o tym zamierza się utworzyć w regionie centra nauki, tzw. „małe Koperniki”, co ma wykształcić, szczególnie u młodzieży, świadomość znaczenia nauki i innowacyjności we współczesnym świecie. Nie bez znaczenia jest również możliwość szczególnego zainteresowania nauką wybranych młodych osób, czyli wykonania pierwszego kroku do kreowania wybitnych jednostek.

Wsparcie w ramach osi realizowane będzie poprzez:

- wspieranie powstawania i rozwoju regionalnych klastrów zrzeszających przedsiębiorstwa działające w branżach inteligentnych specjalizacji regionu,
- promowanie innowacyjności w przedsiębiorstwach poprzez rozwój infrastruktury B+R, zakup wyników prac B+R oraz wdrażanie innowacyjnych rozwiązań w przedsiębiorstwach,
- wspieranie innowacyjnych usług realizowanych przez instytucje otoczenia biznesu,
- tworzenie i rozwój instytucji popularyzujących naukę i innowacje wśród mieszkańców regionu.

Preferowane będą projekty realizowane w obszarze inteligentnych specjalizacji Regionu. Warunkiem uzyskania wsparcia jest realizacja działań w oparciu o zasadę CSR (*Corporate Social Responsibility*), czyli zarządzanie zgodnie z zasadami społecznej odpowiedzialności biznesu.

Typy beneficjentów:

- przedsiębiorstwa (w szczególności z sektora MSP), konsorcja przedsiębiorstw,
- jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia,
- klastry,
- instytucje otoczenia biznesu,
- jednostki naukowo-badawcze,
- porozumienia ww. podmiotów, reprezentowane przez lidera.

Terytorialny obszar realizacji:

Obszar całego regionu.

Forma wsparcia:

Dotacje bezzwrotne/instrumenty zwrotne.

Zasady wyboru projektów do dofinansowania:

Tryb konkursowy/projekty indywidualne.

Priorytet inwestycyjny:

Oś priorytetowa 1. odpowiada celowi tematycznemu *Wspieranie badań naukowych, rozwoju technologicznego i innowacji*. W ramach osi priorytetowej *Budowa innowacyjności regionu poprzez działalność B+R przedsiębiorstw* uwzględniono priorytet inwestycyjny:

- 1.2 promowanie inwestycji przedsiębiorstw w badania i innowacje, Rozwoju produktów i usług, transferu technologii, innowacji społecznych i aplikacji z dziedziny usług publicznych, tworzenie sieci, pobudzanie popytu, klastrów i otwartych innowacji poprzez inteligentną specjalizację, wspieranie badań technologicznych i stosowanych, linii pilotażowych, działań w zakresie wczesnej walidacji produktów i zaawansowanych zdolności produkcyjnych i pierwszej produkcji w dziedzinie kluczowych technologii wspomagających oraz rozpowszechnianie technologii o ogólnym przeznaczeniu.

Wskaźniki monitorowania realizacji celów Priorytetu 1:

Liczba przedsiębiorstw, które dzięki wsparciu rozpoczęły lub rozwinęły działalność badawczo rozwojową [szt] (UP).

Fundusz:

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

6.2. Oś priorytetowa 2. Wzmocnienie konkurencyjności gospodarki regionu

Cel osi priorytetowej:

Celem głównym jest wzrost konkurencyjności gospodarki regionu, w tym wzmocnienie konkurencyjności i innowacyjności małych i średnich przedsiębiorstw w regionie.

Cele szczegółowe:

- wzrost konkurencyjności mikro, małych oraz średnich przedsiębiorstw z województwa kujawsko-pomorskiego,
- poprawa warunków do tworzenia i rozwoju przedsiębiorstw,
- wzrost ilości wdrażanych innowacyjnych technologii i rozwiązań w przedsiębiorstwach w branżach strategicznych dla regionu.

Obszar wsparcia:

Podstawowym problemem społecznym i gospodarczym województwa kujawsko-pomorskiego jest trwale wysokie bezrobocie wynikające przede wszystkim z niedostosowania poziomu wykształcenia i kwalifikacji do potrzeb rynku pracy oraz z niskiego poziomu rozwoju przedsiębiorczości, zwłaszcza na terenach wiejskich. W osi priorytetowej 2. zakres wsparcia obejmie inwestycje rozwojowe MŚP umożliwiające wzrost ich konkurencyjności i ekspansję rynkową. Ponadto, szczególnie istotne będzie wsparcie innowacji produktowych, procesowych i organizacyjnych w MŚP z preferencją dla projektów zgodnych z regionalnymi specjalizacjami. Wsparcie będzie się koncentrować z jednej strony na wspomaganiu rozwoju mikro przedsiębiorstw poprzez dostarczanie im zasobów umożliwiających rozwój i wzrost zatrudnienia, kompleksowym wsparciu dla MŚP na każdym z etapów rozwoju przedsiębiorstwa, w tym poprawie dostępu do kapitału, przede wszystkim w formie instrumentów finansowych (a uzupełniając w formie instrumentów dotacyjnych w wybranych branżach i na określonych obszarach geograficznych na których występuje deficyt przedsiębiorczości), wsparciu wejścia przedsiębiorstw na rynki międzynarodowe, a drugiej strony na wzmacnianiu kompetencji instytucji otoczenia biznesu w zakresie budowania przewag konkurencyjnych w warunkach globalnej gospodarki oraz tworzenia warunków do wzrostu atrakcyjności inwestycyjnej regionu (np. tworzenie nowej i rozwój istniejącej infrastruktury na rzecz rozwoju gospodarczego). Szczególny zaś nacisk zamierza się położyć na rozwój klastrów regionalnych, w których udział będzie preferowany podczas udzielania wsparcia przedsiębiorcom w ramach Priorytetu.

W celu osiągnięcia jak największej efektywności wsparcia szczególny nacisk zamierza się położyć na wspieranie projektów wykorzystujących potencjały endogeniczne regionu, w zakresie których pozycja i rola województwa w gospodarce krajowej jest lub może być ponadprzeciętnie wysoka zgodnie z wyborami dokonywanymi w oparciu o strategię tzw. *smart specialization* dla regionu. Dotyczy to zarówno dziedzin już obecnie dobrze rozwiniętych, wymagających działań na rzecz utrzymania tego wysokiego poziomu rozwoju - jak np. sektor uzdrowiskowy, ale także dziedzin, w których duży potencjał nie jest w pełni wykorzystany - jak produkcja żywności i turystyka.

Proponowane kierunki interwencji wpisują się w projekt przewodni UE „Polityka przemysłowa w dobie globalizacji”, jedną z inicjatyw opracowanych w ramach strategii Europa – 2020. W wymiarze krajowym wiodącym dokumentem jest strategicznym dla wymienionych kierunków interwencji jest „Strategia Innowacyjności Efektywności Gospodarki” oraz realizujący ją „Program Rozwoju Przedsiębiorczości”.

Wsparcie w ramach osi realizowane będzie poprzez:

- wspieranie tworzenia nowych przedsiębiorstw,
- tworzenie warunków do powstawania i rozwoju przedsiębiorstw (np. inkubatory przedsiębiorczości),
- wspieranie inwestycyjne przedsiębiorstw skutkujące zwiększeniem zatrudnienia i trwałym rozwojem przedsiębiorstwa,
- wsparcie dostępu przedsiębiorstw do kapitału zewnętrznego poprzez rozwój instrumentów finansowych,
- wzmocnienie instytucji otoczenia biznesu,
- promocję gospodarczą i turystyczną regionu,
- wsparcie promocji przedsiębiorstw na rynkach międzynarodowych,
- tworzenie i rozwój infrastruktury na rzecz rozwoju gospodarczego (np. tereny inwestycyjne).

Typy beneficjentów:

- MŚP,
- jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia,
- instytucje otoczenia biznesu.

Terytorialny obszar realizacji:

Obszar całego regionu.

Forma wsparcia:

Dotacje bezzwrotne/instrumenty zwrotne.

Zasady wyboru projektów do dofinansowania:

Tryb konkursowy.

Priorytet inwestycyjny:

Os priorytetowa 2. odpowiada celowi tematycznemu *Podnoszenie konkurencyjności MŚP, sektora rolnego oraz sektora rybołówstwa i akwakultury* i będzie realizować następujące priorytety inwestycyjne:

- 3.1. - promowanie przedsiębiorczości, w szczególności poprzez ułatwianie gospodarczego wykorzystywania nowych pomysłów oraz wspieranie tworzenia nowych firm;
- 3.2. opracowywanie i wdrażanie nowych modeli biznesowych dla MŚP, w szczególności w celu internacjonalizacji
- 3.3. - wspieranie tworzenia i rozszerzania zaawansowanych zdolności w zakresie rozwoju produktów i usług;
- 3.4. - wspieranie zdolności MŚP do udziału w procesach wzrostu i innowacji.

Wskaźniki monitorowania:

Liczba nowych wspieranych przedsiębiorstw [szt.]

Wzrost zatrudnienia we wspieranych przedsiębiorstwach [EPC]

Liczba przedsiębiorstw wspartych w zakresie internacjonalizacji/umiędzynarodowienia działalności [szt.]

Liczba inwestycji zlokalizowanych na przygotowanych terenach inwestycyjnych [szt.]

Liczba wspartych instytucji otoczenia biznesu świadczących usługi na rzecz przedsiębiorstw [szt.] (UP)

Fundusz:

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

6.3. Oś priorytetowa 3. Cyfrowy region

Cel osi priorytetowej:

Celem głównym jest wzrost znaczenia usług elektronicznych w gospodarce oraz w życiu publicznym, w tym poprawa jakości życia mieszkańców regionu poprzez rozwój e-usług.

Cele szczegółowe:

- wzrost znaczenia usług elektronicznych w gospodarce,
- wzrost znaczenia publicznych usług elektronicznych wraz z umożliwieniem jak najszerzego dostępu do nich.

Obszar wsparcia:

We współczesnym świecie w szybkim tempie następuje cyfryzacja naszego życia. Rozwój kompetencji oraz usług elektronicznych odgrywa w związku z tym niebagatelną rolę. Wzrasta ilość świadczonych komercyjnych usług elektronicznych. Dotychczasowe sposoby świadczenia usług nabierają form elektronicznych, a ponadto powstają nowe usługi świadczone wyłącznie drogą elektroniczną. Przedsiębiorstwa osiągnęły już podstawowy etap informatyzacji. Brak sprzętu komputerowego i łącza internetowego nie stanowi już bariery rozwojowej. Nadal natomiast niesatysfakcjonujący jest stopień wykorzystania ICT w bieżącej działalności przedsiębiorstw (np. e-faktura²⁶). Zbyt niska znajomość rozwiązań cyfrowych, usprawniających działalność przedsiębiorstwa, współpracy biznesową czy kontakty z klientami wpływa bezpośrednio na konkurencyjność przedsiębiorstw na rynku.

Wzrost znaczenia usług elektronicznych we współczesnym świecie wpływa również na jakość i dostępność usług świadczonych dla obywateli. Stąd wsparcie w ramach Priorytetu skierowane będzie również na podniesienie jakości i dostępności usług publicznych, zwłaszcza w obszarze e-administracji, e-zdrowia i e-edukacji.

Wsparcie rozwoju e-administracji w regionie przyczyni się do ułatwienia kontaktów na linii państwo-obywatel poprzez zapewnienie wysokiej jakości e-usług, publicznej zmniejszenia obciążeń administracyjnych oraz działania skrócenia czasu realizacji danej sprawy administracyjnej. Nadto wsparcie winno doprowadzić do zwiększenia stopnia korzystania z e-administracji przez obywateli. Według badań Eurostatu tylko 21% Polaków w 2010 r. korzystało z e-usług publicznych w obszarze e-administracji (przy średniej UE – 32%)²⁷.

Rozwój e-zdrowia z kolei ma na celu poprawę bezpieczeństwa zdrowotnego mieszkańców regionu poprzez w szczególności usprawnienie i koordynację funkcjonowania jednostek służby zdrowia w regionie. Priorytetowo ważna z punktu widzenia interesu społeczeństwa jest również możliwość świadczenia drogą elektroniczną konsultacji zdrowotnych oraz usług medycznych.

---

²⁶ Np. e-fakturę stosowało w 2010 r. jedynie 16% przedsiębiorców, przy średniej UE 31%. Źródło: Eurostat, *Information Society Statistics*, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/information_society/data/main_tables

²⁷ Eurostat jw.

Wsparcie e-edukacji ma z kolei na celu rozwijanie nowoczesnego systemu nauczania w województwie, co przełoży się m.in. na unowocześnienie kształcenia i zapewnienie dostępu do nowoczesnych i bogatych zasobów edukacyjnych i podniesienie poziomu nauczania.

Znaczące wsparcie zamierza się przeznaczyć również na digitalizację zasobów kulturowych naukowych i edukacyjnych w województwie oraz zapewnienie cyfrowego szerokiego do nich dostępu. Przyczyni się to do udostępnienia na szeroką skalę zasobów publicznych.

Wsparcie w ramach osi realizowane będzie poprzez:

- wspieranie rozwoju produktów i usług opartych na TIK w przedsiębiorstwach oraz innych działań mających na celu ułatwienie rozwoju przedsiębiorczości w obszarze TIK (np. handel elektroniczny),
- wspieranie rozwoju elektronicznych usług publicznych wraz ze zwiększeniem dostępu do nich, w tym digitalizacja oraz otwarcie zasobów publicznych.

Typy beneficjentów:

- mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa,
- jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia,
- jednostki sektora finansów publicznych,
- szkoły wyższe,
- podmioty wykonujące działalność leczniczą, w rozumieniu ustawy o działalności leczniczej, posiadające osobowość prawną lub zdolność prawną;

Terytorialny obszar realizacji:

Obszar całego regionu.

Forma wsparcia:

Dotacje bezzwrotne/instrumenty zwrotne.

Zasady wyboru projektów do dofinansowania:

Tryb konkursowy/projekty indywidualne.

Priorytet inwestycyjny:

Oś priorytetowa 3. odpowiada celowi tematycznemu *Zwiększenie dostępności, stopnia wykorzystania i jakości technologii informacyjno-komunikacyjnych*. W ramach osi priorytetowej uwzględniono następujące priorytety inwestycyjne:

- 2.2. - rozwój produktów i usług opartych na TIK, handlu elektronicznego oraz zwiększanie zapotrzebowania na TIK;
- 2.3. - wzmacnianie zastosowania technologii komunikacyjno-informacyjnych dla e-administracji, e-learningu, e-integracji, e-kultury i e-zdrowia.

Wskaźniki monitorowania:

Liczba wspartych przedsiębiorstw prowadzących działalność gospodarczą związaną z gospodarką elektroniczną [szt.]

Liczba wdrożonych aplikacji w instytucjach publicznych [szt.]

Liczba zdigitalizowanych utworów z zasobów publicznych [szt.]

Fundusz:

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

6.4. Oś priorytetowa 4. Gospodarka niskoemisyjna

Cel osi priorytetowej:

Celem głównym jest poprawa efektywności energetycznej i ograniczenie tzw. „niskiej emisji” w regionie.

Cele szczegółowe:

- poprawa jakości i wzrost znaczenia transportu publicznego,
- poprawa efektywności energetycznej mikro, małych i średnich przedsiębiorstw,
- wzrost udziału energii ze źródeł odnawialnych w regionalnym bilansie zużycia energii.

Obszar wsparcia:

Działania przyczyniające się do ograniczenia tzw. „niskiej emisji”, jako realizujące cele klimatyczne Strategii Europa 2020 i jej projektu przewodniego „Europa efektywnie korzystająca z zasobów”, który dotyczy ograniczenia emisji gazów cieplarnianych, zwiększenia udziału OZE oraz wzrostu efektywności energetycznej będą realizowane również w ramach osi priorytetowej 7 i 11 Programu.

W ramach osi priorytetowej 4. przewiduje się skoncentrowanie wsparcia na trzech obszarach, tj. ograniczeniu negatywnego wpływu transportu publicznego na stan środowiska naturalnego, wzroście udziału odnawialnych źródeł energii w bilansie energetycznym województwa oraz poprawie efektywności energetycznej mikro, małych i średnich przedsiębiorstw.

Działania związane z ograniczaniem negatywnego wpływu transportu publicznego na stan środowiska naturalnego mają w założeniu dwa cele:

- wsparcie dla transportu publicznego (w tym niskoemisyjne środki transportu),
- zwiększenie znaczenia transportu publicznego dla mobilności mieszkańców regionu, co przełoży się na zmniejszenie korzystania z indywidualnych środków transportu drogowego osobowego.

W ramach osi priorytetowej 4. wsparcie zostanie udzielone na rozwój transportu publicznego wyłącznie na szczeblu regionalnym. Wsparcie rozwoju infrastruktury transportu publicznego na obszarach miejskich, wynikającego z planów gospodarki niskoemisyjnej dla poszczególnych typów obszarów nastąpi w ramach osi priorytetowej 11.

Rozwój energetyki w oparciu o źródła odnawialne będzie realizowany poprzez inwestycje w infrastrukturę służącą do jej produkcji i dystrybucji. Działanie takie pozwolą zmniejszyć energochłonność sektora prywatnego w zakresie energii pierwotnej oraz zwiększyć bezpieczeństwo energetyczne regionu poprzez dywersyfikację źródeł energii w kierunku energii odnawialnej. Przyczyni się to również do poprawy konkurencyjności gospodarki regionu.

Wsparcie w ramach osi realizowane będzie poprzez:

- rozwój inteligentnego systemu transportu niskoemisyjnego na szczeblu regionalnym,
- wspieranie wzrostu produkcji i dystrybucji energii ze źródeł odnawialnych,
- wspieranie poprawy efektywności energetycznej mikro, małych i średnich przedsiębiorstw.

Typy beneficjentów:

- przedsiębiorstwa
- jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia,

- podmioty, w których większość udziałów lub akcji posiadają jednostki samorządu terytorialnego lub ich związki i stowarzyszenia;
- podmioty działające w oparciu o umowę/ porozumienie zgodnie z zapisami ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym oraz ustawy o koncesji na roboty budowlane lub usługi.

Terytorialny obszar realizacji:

Obszar całego regionu.

Forma wsparcia:

Dotacje bezzwrotne/instrumenty zwrotne.

Zasady wyboru projektów do dofinansowania:

Tryb konkursowy/projekty indywidualne.

Priorytet inwestycyjny:

Oś priorytetowa 4. odpowiada celowi tematycznemu *Wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną we wszystkich sektorach*. W ramach osi priorytetowej *Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna w regionie* uwzględniono następujące priorytety inwestycyjne:

- 4.1. - promowanie produkcji i dystrybucji odnawialnych źródeł energii;
- 4.2. - promowanie efektywności energetycznej i użycia OZE w przedsiębiorstwach;
- 4.5. - promowanie strategii niskoemisyjnych dla wszystkich typów obszarów, w szczególności na obszarach miejskich, w tym wspieranie zrównoważonego transportu miejskiego oraz podejmowania odpowiednich działań adaptacyjnych i mitygacyjnych.

Wskaźniki monitorowania:

Dodatkowa zdolność wytwarzania energii odnawialnej [MW]

Ilość zaoszczędzonej energii pierwotnej (*cieplnej MJ/rok– do przemysłenia*) w wyniku realizacji projektów [kW/rok] (*przedsiębiorcy*)

Fundusz:

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

6.5. Oś priorytetowa 5. Dostosowanie do zmian klimatu

Cel osi priorytetowej:

Celem głównym jest wzmocnienie odporności na zagrożenia związane ze zmianami klimatu (głównie powodzie i susze), a w przypadku ich wystąpienia zminimalizowanie ich skutków.

Cele szczegółowe:

- wzrost pojemności naturalnych obiektów retencji,
- poprawa organizacji systemów wczesnego reagowania i ratownictwa,
- wzrost ilości i podniesienie jakości sprzętu służącego do prowadzenia akcji ratowniczych.

Obszar wsparcia:

Niezależnie od dyskusji nad źródłami dostrzeganych w XX i XXI w. skutków zmian klimatu, są one faktem. Zarówno w Polsce jak i w województwie kujawsko-pomorskim najbardziej skrajnie

i negatywnie uwidaczniają się one w postaci niszczycielskich powodzi oraz coraz częstszych susz. Powoduje to negatywne efekty zarówno dla gospodarki jak i społeczeństwa. W związku z tym celem osi priorytetowej jest szeroko pojęta adaptacja do zmian klimatu minimalizująca skutki tego zjawiska dla gospodarki i społeczeństwa oraz poprawa systemowego zarządzania tym ryzykiem.

W województwie kujawsko-pomorskim występuje zarówno ryzyko powodzi (rzeka Wiśła) jak i susz (Kujawy). Problem występowania powodzi zamierza się kompleksowo rozwiązać w ramach krajowych programów operacyjnych. W ramach osi priorytetowej 5. interwencja wsparcie skierowana będzie na realizację projektów adaptujących województwo do wystąpienia zjawiska suszy, co jest istotne ze względu na w znacznej mierze rolniczy charakter województwa. Występowanie zjawiska suszy wywiera szczególnie negatywny wpływ w obszarze rolnictwa powodując duże straty w produkcji rolnej, a tym samym negatywnie wpływając na kondycję finansową mieszkańców obszarów wiejskich.

Na ryzyko wystąpienia zjawiska suszy narażona jest znaczna część obszaru województwa, szczególnie jednak na zjawisko wystąpienia suszy narażony jest obszar Kujaw, który będąc dotychczas najżyźniejszą rolniczo częścią regionu, w ostatnich latach notuje coraz większe spadki produkcji rolnej. Istnieje tam trwały deficyt wody na potrzeby rolnictwa w okresie wegetacyjnym. Spowodowane jest to w dużej mierze wylesieniem obszaru Kujaw oraz degradacją naturalnie występujących stosunków wodnych na tym obszarze.

W związku z tym, w celu przywrócenia odpowiednich stosunków wodnych, zamierza się przeznaczyć wsparcie na rozwój form małej retencji na zagrożonych wystąpieniem zjawiska suszy obszarach, a szczególnie na Kujawach. Zamierza się przywrócić zdolności retencyjne naturalnych terenów podmokłych, odtworzyć tereny podmokłe, przywrócić naturalne koryta rzeczne oraz zwiększyć powierzchnię i ilość zadrzewień śródpolnych. Realizacja tego typu działań pośrednio przyczyni się też do zminimalizowania skutków powodzi. Tym samym realizacja tychże działań wywrze nie tylko pozytywny efekt ekonomiczny dla gospodarki regionu, ale również przyczyni się do ochrony różnorodności biologicznej województwa.

Dopełnieniem powyższych działań będą działania podejmowane w obszarze zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem związane z tworzeniem i wdrażaniem efektywnych systemów zarządzania ryzykiem oraz w zakresie wsparcia systemu ratownictwa na poziomie lokalnym.

Wsparcie w ramach osi realizowane będzie poprzez:

- wspieranie rozwoju form małej retencji,
- wspieranie organizacji systemów wczesnego reagowania i ratownictwa w sytuacjach nagłego wystąpienia zjawisk katastrofalnych (głównie zakup sprzętu do prowadzenia akcji ratowniczych - wyposażenie jednostek OSP) i usuwania skutków katastrof.

Typy beneficjentów:

- jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia,
- Ochotnicza Straż Pożarna.

Terytorialny obszar realizacji:

Obszar całego województwa, ze szczególnym uwzględnieniem Kujaw.

Forma wsparcia:

Dotacje bezzwrotne.

Zasady wyboru projektów do dofinansowania:

Tryb konkursowy/projekty indywidualne.

Priorytet inwestycyjny:

Oś priorytetowa 5. odpowiada celowi tematycznemu *Promowanie dostosowania do zmian klimatu, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem*. W jej ramach uwzględniono następujące priorytety inwestycyjne:

- 5.2. - promowanie inwestycji ukierunkowanych na konkretne rodzaje ryzyka, zapewniających odporność na klęski żywiołowe oraz stworzenie systemów zarządzania klęskami żywiołowymi.

Wskaźniki monitorowania:

Pojemność nowych obiektów retencji [m³]

Fundusz:

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

6.6. Oś priorytetowa 6. Region przyjazny środowisku

Cel osi priorytetowej:

Celem głównym jest ochrona i poprawa stanu środowiska naturalnego w regionie oraz ochrona dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń.

Cele szczegółowe:

- poprawa gospodarki wodno-ściekowej i gospodarowania odpadami,
- ochrona i poprawa jakości środowiska przyrodniczego,
- ochrona dziedzictwa kulturowego,
- zmniejszenie poziomu zanieczyszczeń powietrza.

Obszar wsparcia:

Wsparcie obejmować będzie kontynuację podejmowanych w perspektywie 2007-2013 działań na rzecz ochrony i poprawy środowiska naturalnego. Ważnym impulsem do realizacji działań w tym obszarze jest konieczność dokończenia bądź przyśpieszenia procesu wdrażania prawa UE, zwłaszcza w sektorze gospodarki wodnej i gospodarki odpadami. W ramach osi priorytetowej 6. wsparcie skierowane będzie na obszar gospodarki odpadami i wodno-ściekowej, obszar dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz na działania mające zmniejszyć poziom zanieczyszczenia powietrza generowanego przez przedsiębiorstwa w regionie.

Skierowanie wsparcia na obszar gospodarki odpadami ma na celu kontynuację realizowanych dotychczas inwestycji związanych z gospodarką odpadami. Główny nacisk położony będzie na poprawę gospodarowania odpadami, w szczególności komunalnymi, zgodnie z hierarchią postępowania z odpadami tj. zapobieganie powstawaniu odpadów, przygotowanie do ponownego użycia, recykling, odzysk energii – w oparciu o Wojewódzki Plan Gospodarowania Odpadami. Interwencja zostanie skierowana również na wsparcie działań odnoszących się do odpadów innych niż komunalne oraz niebezpiecznych.

Wsparcie w obszarze gospodarki wodno-ściekowej również stanowić będzie kontynuację dotychczas realizowanych działań mających na celu poprawę jakości wód powierzchniowych i podziemnych. Wsparcie stanowić będzie uzupełnienie działań realizowanych na poziomie krajowym i zostanie skierowane na realizację inwestycji wyłącznie w aglomeracjach wodno-ściekowych do 10 tys. RLM.

Ważnym obszarem interwencji jest też ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego realizowane inwestycje stanowić będą

uzupełnienie, realizowanych w najważniejszych obiektach z punktu widzenia ochrony dziedzictwa narodowego, projektów z poziomu krajowego. Interwencja zostanie skierowana na projekty infrastrukturalne realizowane w instytucjach kultury i obiektach zabytkowych, a także konserwację zabytków ruchomych. Uzupełniająco realizowane będą działania z zakresu promocji kultury pod kątem komercyjnego wykorzystania dziedzictwa kulturowego regionu (np. produkt regionalny).

W ramach osi priorytetowej 6. wsparcie uzyskają wyłącznie projekty o kluczowym dla województwa kujawsko-pomorskiego znaczeniu. Pozostałe działania z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego wspierane będą w ramach osi przeznaczonej na realizację polityki miejskiej (oś priorytetowa 11) oraz osi ukierunkowanej na rozwój lokalny kierowany przez społeczność (oś priorytetowa 12).

W obliczu intensywnych przemian stanu środowiska, niezbędnym staje się podjęcie działań z zakresu aktywnej ochrony przyrody, w szczególności w odniesieniu do gatunków zwierząt zmniejszających swą liczebność i narażonych na wyginięcie. Zamierza się podjąć w ograniczonym zakresie działania na rzecz zwiększenia powierzchni siedlisk oraz odtwarzania siedlisk nieistniejących. Zasadne jest również przywrócenie utraconych przez dziesięciolecia wartości i walorów przyrodniczo-krajobrazowych jezior. Walory krajobrazowe województwa zamierza się z kolei wykorzystać komercyjnie (turystycznie), poprzez wsparcie działalności gospodarczej wykorzystującej lokalne zasoby przyrodnicze.

Znacząco zamierza się też wesprzeć możliwość realizowania przez parki krajobrazowe województwa ich celów statutowych, a więc ochronę krajobrazu, ochronę przyrody i edukację ekologiczną.

Jako działania uzupełniające w tym obszarze zamierza się przeprowadzić kampanie informacyjno-edukacyjne mające na celu promowanie właściwych zachowań społecznych w odniesieniu do dziedzictwa przyrodniczego regionu.

Interwencja w ramach Priorytetu zostanie również skierowana na wsparcie działań mających na celu ograniczenie emisji zanieczyszczeń gazowych i pyłowych do powietrza. Wsparcie w tym przypadku skierowane zostanie wyłącznie do sektora mikro i małych przedsiębiorstw na inwestycje dot. poprawy jakości powietrza.

Wsparcie w ramach osi realizowane będzie poprzez:

- wspieranie gospodarki odpadami,
- wspieranie gospodarki wodno-ściekowej,
- ochronę dziedzictwa kulturowego regionu,
- ochronę i poprawę dziedzictwa przyrodniczego regionu,
- wspieranie inwestycji dotyczących poprawy jakości powietrza w sektorze MŚP.

Typy beneficjentów:

- jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia,
- podmioty, w których większość udziałów lub akcji posiadają jednostki samorządu terytorialnego lub ich związki i stowarzyszenia,
- organizacje pozarządowe,
- podmioty wykonujące usługi publiczne z ww. zakresu,
- administracja rządowa,
- mikro i małe przedsiębiorstwa

Terytorialny obszar realizacji:

Obszar całego regionu.

Forma wsparcia:

Dotacje bezzwrotne/instrumenty zwrotne.

Zasady wyboru projektów do dofinansowania:

Tryb konkursowy/projekty indywidualne.

Priorytet inwestycyjny:

Oś priorytetowa 6. odpowiada celowi tematycznemu *Ochrona środowiska naturalnego i wspieranie efektywności wykorzystania zasobów*. W ramach osi priorytetowej *Region przyjazny środowisku* uwzględniono priorytety inwestycyjne:

- 6.1. - zaspokojenie znaczących potrzeb w zakresie inwestycji w sektorze gospodarki odpadami, tak aby wypełnić zobowiązania wynikające z prawa unijnego;
- 6.2. - zaspokojenie znaczących potrzeb w zakresie inwestycji w sektorze gospodarki wodnej, tak aby wypełnić zobowiązania wynikające z prawa unijnego ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz promowanie usług ekosystemowych, w tym programu natura 2000 oraz zielonej infrastruktury;
- 6.3. - ochrona promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego;
- 6.4. - ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz promowanie usług ekosystemowych, w tym programu natura 2000 oraz zielonej infrastruktury;
- 6.5. – działania mające na celu poprawę stanu środowiska miejskiego, w tym rekultywacja terenów przemysłowych i redukcja zanieczyszczenia powietrza.

Wskaźniki monitorowania:

Dodatkowe możliwości przerobowe w zakresie recyklingu odpadów [Mg/rok]

Liczba dodatkowych osób korzystających z ulepszonego oczyszczania ścieków [RLM]

Powierzchnia siedlisk wspartych w zakresie uzyskania lepszego statusu ochrony [ha]

Fundusz:

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

6.7. Oś priorytetowa 7. Spójność wewnętrzna i dostępność zewnętrzna regionu**Cel osi priorytetowej:**

Celem głównym jest poprawa dostępności zewnętrznej i spójności wewnętrznej regionu, służących rozwojowi społeczno-gospodarczemu przez wymianę ekonomiczną i zapewniających dostępność komunikacyjną.

Cele szczegółowe:

- zwiększenie mobilności regionalnej poprzez połączenia z siecią TEN-T,
- integracja komunikacyjna regionu,
- aktywizacja dróg wodnych w regionie.

Obszar wsparcia:

Utrzymujące się dotychczas marginalizowanie województwa kujawsko-pomorskiego przez rząd, szczególnie w zakresie inwestycji z zakresu transportu, negatywnie wpłynęło na atrakcyjność

województwa zarówno jako miejsca zamieszkania, jak i miejsca inwestowania. Niezależnie od takiego stanu rzeczy rozwój i usuwanie niedoborów przepustowości infrastruktury transportowej należy do podstawowych uwarunkowań umożliwiających rozwój gospodarczy województwa i poprawienie poziomu życia społeczeństwa.

Zapewnienie satysfakcjonującej dostępności i spójności osiągane będzie poprzez działania na kilku płaszczyznach obejmujących poprawę stanu sieci transportowych i infrastruktury towarzyszącej, ale także organizację transportu. Usprawnienie organizacji transportu pod kątem systemowym częściowo realizowane będzie za pomocą interwencji w osiach priorytetowych skierowanych na gospodarkę niskoemisyjną (oś priorytetowa 4) oraz politykę miejską (oś priorytetowa 11).

W ramach osi priorytetowej 7. interwencja skierowana będzie w szczególności na inwestycje polegające na zintegrowaniu regionalnego układu komunikacyjnego i zespoleniu go z krajowym oraz europejskim systemem komunikacyjnym.

W przypadku inwestycji drogowych wsparcie będzie skierowane wyłącznie na kluczowe dla województwa inwestycje, głównie na drogach wojewódzkich, mające na celu skomunikowanie kluczowych regionów województwa z siecią TEN-T. Wsparcie będzie skierowane również na wdrażanie rozwiązań sprzyjających podniesieniu bezpieczeństwa transportu i przepustowości drogach ruchu, m.in. poprzez stosowanie nowoczesnych rozwiązań i technik zarządzania i monitorowania ruchem. Priorytetowo traktowana będzie również realizacja obwodnic miast zgodnie z zapisami Kontraktu Terytorialnego.

Wsparciem objęte zostaną również działania służące rozwojowi transportu kolejowego w regionie, w tym m.in. inwestycje w sieci kolejowe i infrastrukturę dworcową poza siecią TEN-T, której zarządcą jest samorząd województwa, zakup i modernizacja taboru kolejowego dla połączeń wojewódzkich.

Konsekwentnie pomijana w dokumentach krajowych możliwość szerszego rozwoju i upowszechniania transportu wodnego powoduje, iż bez kompleksowych działań w skali kraju nie może być właściwie wykorzystana. Jest to jednak jeden z potencjałów województwa kujawsko-pomorskiego, dlatego też wsparciem objęte zostaną działania mające na celu rozwój transportu wodnego, co umożliwi rozwój transportu multimodalnego.

Wsparcie w ramach osi realizowane będzie poprzez:

- wspieranie inwestycji drogowych powiązanych z siecią TEN-T,
- wspieranie budowy obwodnic miast,
- wspieranie infrastruktury kolejowej poza siecią TEN-T, w tym zakup i modernizacja taboru kolejowego,
- wspieranie rozwoju transportu wodnego.

Typy beneficjentów:

- jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia,
- administracja państwowa.

Terytorialny obszar realizacji:

Obszar całego regionu.

Forma wsparcia:

Dotacje bezzwrotne.

Zasady wyboru projektów do dofinansowania:

Projekty indywidualne.

Priorytet inwestycyjny:

Oś priorytetowa 7. odpowiada celowi tematycznemu *Promowanie zrównoważonego transportu i usuwanie niedoborów przepustowości w działaniu najważniejszych infrastruktural sieciowych*. W ramach osi priorytetowej *Spójność wewnętrzna i dostępność zewnętrzna regionu* uwzględniono następujące priorytety inwestycyjne:

- 7.2. - zwiększanie mobilności regionalnej poprzez łączenie węzłów drugorzędnych i trzeciorzędnych z infrastrukturą TEN-T;
- 7.3. - rozwój przyjaznych dla środowiska i niskoemisyjnych systemów transportu, włączając transport śródlądowy, morski, porty i połączenia multimodalne;
- 7.4. - rozwój i rehabilitacja kompleksowego, nowoczesnego i interoperacyjnego systemu transportu kolejowego.

Wskaźniki monitorowania:

Całkowita długość przebudowanych lub zmodernizowanych dróg, z czego TEN-T [km]

Całkowita długość przebudowanych lub zmodernizowanych linii kolejowych, z czego TEN-T [km]

Fundusz:

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

6.8. Oś priorytetowa 8. Edukacja i zatrudnienie

Cel osi priorytetowej:

Celem głównym jest wzrost poziomu zatrudnienia poprzez podwyższenie jakości edukacji oraz dostosowanie jej do wymogów regionalnego rynku pracy.

Cele szczegółowe:

- podniesienie jakości edukacji na każdym poziomie,
- poprawa jakości oraz powszechności edukacji przedszkolnej,
- wsparcie osób młodych w procesie przejścia z edukacji do zatrudnienia poprzez wzmocnienie ich potencjału oraz wsparcie ukierunkowane na rozwój postaw przedsiębiorczości oraz samo zatrudnienia,
- wsparcie procesów adaptacyjnych i modernizacyjnych w przedsiębiorstwach pozwalających na efektywne wykorzystanie zasobów pracy,
- dostosowanie kształcenia i szkolenia do potrzeb regionalnego i lokalnych rynków pracy, zwłaszcza wynikających ze specjalizacji wskazanych w regionalnej strategii innowacji,
- rozwijanie i upowszechnianie modelu uczenia się przez całe życie,
- podniesienie zdolności do zatrudnienia osób bezrobotnych, nieaktywnych zawodowo i poszukujących pracy w regionie.

Obszar wsparcia:

Problem nierównego dostępu do edukacji jest najbardziej widoczny w przypadku edukacji przedszkolnej. Województwo kujawsko-pomorskie od lat osiąga jeden z najniższych wskaźników upowszechnienia edukacji przedszkolnej. W roku 2010 wyniósł on 61,6%, co plasowało województwo kujawsko-pomorskie na przedostatnim miejscu w kraju. Skala problemu najbardziej uwidacznia się w przypadku obszarów wiejskich, co powoduje duży rozdzźwięk między dostępnością do edukacji przedszkolnej w miastach i na terenach wiejskich. Zróżnicowanie na obszarze województwa możliwości objęcia edukacją przedszkolną dzieci jest zjawiskiem,

wymagającym podjęcia aktywnych działań, szczególnie na terenie powiatów o najniższym poziomie analizowanego wskaźnika, zmierzających do eliminacji tych różnic, a tym samym zapewnienia równych szans rozwojowych dzieciom z obszarów miejskich i wiejskich. Należy jednocześnie podkreślić, jak ważne jest dbanie o jakość, a nie tylko o dostęp do edukacji.

Na poziomie edukacji w szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych dysproporcje w dostępie do usług edukacyjnych nie są aż tak bardzo widoczne w statystykach, czego przejawem może być niski – w porównaniu z wieloma krajami UE - odsetek uczniów przedwcześnie kończących naukę. Polska jest jednym z niewielu państw UE, w którym odsetek osób w wieku 18-24 lat, z najwyższym średnim wykształceniem jest niższy od docelowego dla Unii poziomu 10% założonego w strategii *Europa 2020*. W Polsce odsetek ten wynosi 5,6% i zgodnie z założeniami strategii ma zostać obniżony do poziomu 4,5%. Dlatego też konieczne jest podjęcie działań zmierzających do osiągnięcia tego wskaźnika, w szczególności w szkołach, w których problem ten jest najbardziej widoczny.

Istotnym, wymagającym pilnego rozwiązania problemem zdiagnozowanym w *Strategii rozwoju województwa do 2020 r.* jest nierówny dostęp do edukacji uczniów pochodzących z rodzin ubogich, często zamieszkujących tereny wiejskie. Zapewnienie równego dostępu do edukacji wiąże się przede wszystkim ze wzmocnieniem działań na rzecz wyrównania szans edukacyjnych dla uczniów wiejskich, dojeżdżających do szkół, ale także z rodzin ubogich i patologicznych, uczniów niepełnosprawnych, wykazujących uzdolnienia i zainteresowania oraz z realizacją opieki prewencyjnej dla uczniów zagrożonych wypadnięciem z systemu oświaty, uzależnieniami i patologiami społecznymi oraz uczniów z problemami w nauce. Powyższe względy są niejednokrotnie powodem występowania nierówności wewnątrz szkół i zjawiska ukrytej segregacji, przejawiającej się m.in. w podziale uczniów na oddziały ze względu na osiągnięte wyniki czy miejsce zamieszkania.

Kolejnym istotnym dla rozwoju regionu problemem jest niska jakość edukacji przejawiająca się m.in. niskim poziomem wyników edukacyjnych uczniów, plasującym region w grupie województw osiągających niższe niż przeciętne w Polsce wyniki sprawdzianów w szkołach podstawowych i egzaminów gimnazjalnych.

Na tle swoich rówieśników wśród krajów członkowskich OECD polscy uczniowie nie wypadają najgorzej. Analiza wyników tego badania oraz wyników egzaminów zewnętrznych pozwala stwierdzić, że dość dobrze radzą sobie ze standardowymi zadaniami wymagającymi schematycznego zastosowania posiadanej wiedzy umiejętności. Gorzej natomiast wypadają jeśli chodzi o umiejętności twórcze. Operacje takie, jak samodzielne myślenie, formułowanie hipotez, rozumowanie naukowe, analizowanie i rozwiązywanie problemów, dostrzeganie alternatywnych rozwiązań sprawiają im trudności większe niż uczniom w wielu innych krajach UE i OECD. Świadczy to o tym, że w szkołach nadal większe znaczenie odgrywa nauczanie, które koncentruje się na zapamiętywaniu treści, a nie na rozwijaniu umiejętności przydatnych na współczesnym rynku pracy oraz w procesie uczenia się i nabywaniu nowych umiejętności przez okres całego życia. Aby sprostać wymaganiom współczesnego świata, konieczne jest większe zwracanie uwagi na rozwój umiejętności twórczego i krytycznego myślenia, samoorganizacji, skutecznego komunikowania się, pracy zespołowej, oraz przedsiębiorczości. Oprócz tego czynnikiem niezbędnym dla zwiększenia efektywności nauki szkolnej jest intensyfikacja działań związanych z kształceniem praktycznym, przybliżającym uczniom realia rynku pracy. To, w połączeniu z doradztwem edukacyjno-zawodowym prowadzonym już od gimnazjum, przyczyni się do bardziej świadomego wyboru kierunków kształcenia. Ze względu na to, iż dotychczasowe rozwiązania w tym zakresie funkcjonujące w szkołach są mało efektywne, należy wprowadzić działania bardziej kompleksowe mające na celu wspomaganie uczniów w podejmowaniu decyzji edukacyjnych i zawodowych, rozpoznanie indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych uczniów.

Powyższe dane pokazują konieczność skoncentrowania wsparcia na działaniach mających na celu zapewnienie równego dostępu do wysokiej jakości edukacji. Jakość ta uwarunkowana jest wieloma czynnikami. Jednym z nich jest dostosowanie do postępu technologicznego nowoczesna baza technologiczna w szkołach, wykorzystywana na potrzeby realizacji zajęć zarówno teoretycznych jak i praktycznych.

Aktywizacja zawodowa osób pozostających bez zatrudnienia i poszukujących pracy stanowi podstawowe wyzwanie dla polityki zatrudnieniowej województwa kujawsko-pomorskiego. Od kilku lat regionalny rynek pracy charakteryzuje się wzrostem liczby bezrobotnych. Województwo kujawsko-pomorskie jest jednym z trzech województw o najwyższej stopie bezrobocia rejestrowanego (za województwami warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim). Ponadto region charakteryzuje spadek liczby bezrobotnych podejmujących zatrudnienie niesubsydiowane oraz wzrost liczby osób rejestrujących się w urzędach pracy - tracących zatrudnienie z przyczyn dotyczących zakładu pracy.

Dużym problemem regionalnego rynku pracy jest bezrobocie osób młodych. Przeszło co trzecia osoba zarejestrowana w powiatowych urzędach pracy województwa kujawsko-pomorskiego nie ukończyła 30 roku życia. Wśród bezrobotnych do 30 roku życia poziom wykształcenia jest wyższy niż ogółem wszystkich bezrobotnych zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy, jednak jedna trzecia młodych bezrobotnych nie posiada jakiegokolwiek stażu pracy. Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-24 lata jest jednym z niższych, biorąc pod uwagę poszczególne grupy wiekowe.

Istotnym problemem kujawsko-pomorskiego rynku pracy jest również występowanie wysokiego poziomu bierności zawodowej, która dotyczy m.in. kobiety - z uwagi na obowiązki rodzinne i związane z prowadzeniem domu oraz osoby młode do 30 roku życia, w tym osoby bez zatrudnienia, nie uczestniczące w kształceniu lub szkoleniu – zniechęcone bezskutecznością dotychczasowych poszukiwań pracy.

W związku z powyższym wsparcie w ramach Priorytetu będzie się koncentrować przede wszystkim na wybranych grupach docelowych, które doświadczają największych trudności związanych z wejściem i utrzymaniem się na rynku pracy, do których należą m.in. osoby młode (do 30 roku życia), które nie posiadają doświadczenia zawodowego oraz kwalifikacji koniecznych do znalezienia zatrudnienia. Z jednej strony będą to instrumenty ukierunkowane na rozpoczynanie działalności gospodarczej oraz zakładanie przedsiębiorstw, z drugiej strony na podnoszeniu bądź nabywaniu nowych kwalifikacji, umożliwiających dostosowanie do potrzeb i wymogów regionalnego oraz lokalnych rynków pracy oraz zwiększających konkurencyjność pracowników na rynku pracy.

Interwencja zostanie skierowana również na pro jakościowe zmiany w systemie edukacji oraz jego większe powiązanie rynkiem pracy. Efektem tych działań mają być warunki dla odpowiedniego przygotowania kadr niezbędnych dla nowoczesnej gospodarki, co przełoży się na większe możliwości znalezienia zatrudnienia.

Strategia „Europa 2020” uznaje uczenie się przez całe życie (od wieku przedszkolnego do okresu po przejściu na emeryturę, LLL – Long Life Learning) i rozwijanie umiejętności za kluczowe elementy odpowiedzi na obecny kryzys gospodarczy i starzenie się społeczeństwa oraz na szeroko pojętą gospodarczą i społeczną strategię Unii Europejskiej. Kryzys z jakim Europa boryka się od kilku lat, uwidocznili jak istotne znaczenie ma uczenie się dorosłych, które umożliwia, w szczególności pracownikom nisko wykwalifikowanym i starszym, poprawę umiejętności dostosowywania się do zmian na rynku pracy i w życiu społecznym. Uczenie się dorosłych daje osobom, które dotknęło bezrobocie czy restrukturyzacja lub które stanęły przed koniecznością transformacji zawodowej, możliwość podniesienia kwalifikacji lub przekwalifikowania; w istotny sposób przyczynia się też do włączenia społecznego, aktywności obywatelskiej i rozwoju osobistego (*Rezolucja Rady w sprawie odnowionej europejskiej agendy w zakresie uczenia się dorosłych*, 2011/C, 372/01).

Mimo tych niewątpliwych korzyści jakie przynosi edukacja dorosłych, jest ona obecnie najsłabszym ogniwem w rozwoju krajowych systemów LLL. Uczących się dorosłych jest coraz mniej, i z 9,8 % w populacji osób od 25 do 64 roku życia w 2005 roku odsetek ten zmniejszył się do zaledwie 9,1 % w 2010 roku. (*Rezolucja Rady...*). Przyjęta przez Radę UE rezolucja na rzecz uczenia się dorosłych ma pomóc w odwróceniu tego niekorzystnego trendu. W nowym podejściu do uczenia się dorosłych, uwaga nie koncentruje się jedynie na edukacji formalnej dorosłych, gdyż agenda promuje nie tylko edukację formalną, ale uczenie się w różnych formach i w całym okresie dorosłego życia. Uczenie się dorosłych jest zatem głównym pojęciem, a kształcenie ustawiczne, szkolenia i kursy należą do jego różnych przejawów (*MEN:2012*).

Celem Unii Europejskiej jest osiągnięcie do 2020 roku co najmniej 15% udziału dorosłych w uczeniu się. Wskaźnik ten ustalony został na podstawie Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności UE, które stanowi źródło unijnych wskaźników uczestnictwa dorosłych w programach uczenia się przez całe życie. Ustalony na podstawie tego samego źródła wskaźnik dla Polski wyniósł zaledwie 4,7 %²⁸.

Jak wynika z raportu nt. warunków i jakości życia Polaków *Diagnoza Społeczna 2011*, kształcenie ustawiczne osób dorosłych, uznawane za jeden z podstawowych warunków zwiększenia zdolności do zatrudnienia, ma w Polsce wciąż zakres marginalny, a pozytywne tendencje zaobserwowane w 2009 r. w tym zakresie uległy w roku 2011 w znacznej mierze odwróceniu. Zestawienie wyników dotyczących aktywności edukacyjnej dorosłej ludności Polski ze strukturą ludności według poziomu wykształcenia i umiejętnościami cywilizacyjnymi i miejscem zamieszkania, obrazuje dysproporcje dotyczące szans rozwojowych mieszkańców miast i wsi (niekorzystne dla tych drugich), a także generalnie osób w wieku 35 lat i więcej, a zwłaszcza osób w wieku niemobilnym. Różnice poziomu wykształcenia i znajomości języków czy obsługi komputera między osobami młodymi i osobami w wieku 35 lat i więcej wskazują na lukę kompetencyjną, która pogłębia się w miarę przechodzenia do starszych grup wieku. Słabe przygotowanie osób w wieku niemobilnym do funkcjonowania na współczesnym rynku pracy za względu na poziom ich kapitału ludzkiego, prowadzi do wniosku, iż zatrzymanie tej grupy osób na rynku pracy wymaga specjalnych działań skierowanych na zwiększenie ich zdolności do zatrudnienia. Polska ma najniższe w Unii Europejskiej wskaźniki zatrudnienia osób w wieku 55-64 lata. Bez wzrostu kapitału ludzkiego tych osób postulowany wzrost ich zatrudnienia jest nierealny, a zagrożenie bezrobociem i biernością będzie wzrastać, nawet w okresach stosunkowo dobrej koniunktury.

Województwo kujawsko-pomorskie na tle danych ogólnokrajowych przytoczonych w raporcie wypada jeszcze słabiej. Pod względem odsetka osób bezrobotnych, którzy podnoszą swoje kompetencje (4%²⁹) województwo kujawsko-pomorskie zajmuje ostatnie miejsce w kraju (w województwie podlaskim, które zajmuje pierwsze miejsce, odsetek ten wynosi 22%).

Stąd kolejnym istotnym obszarem wspieranym w ramach Priorytetu będzie uczenie się przez całe życie. Z uwagi na przyjęte cele europejskie oraz analizy w zakresie edukacji i szkoleń coraz większe znaczenie w zdobywaniu kwalifikacji i umiejętności niezbędnych na rynku pracy odgrywa uczestnictwo osób w uczeniu się przez całe życie. Stąd interwencja zostanie skierowana na poprawę dostępności i wspieranie uczenia się poza formalnego i nieformalnego.

Należy również skoncentrować się na problemach kształcenia zawodowego, które zbyt słabo powiązane jest z rynkiem pracy. Województwo kujawsko-pomorskie zajmuje drugie miejsce w kraju pod względem największego udziału uczniów zasadniczych szkół zawodowych w wieku 16-18 lat w ogólnej liczbie ludności w danym wieku – współczynnik solaryzacji netto w roku szkolnym 2011/2012 wyniósł 17,3 (najwięcej w woj. wielkopolskim 18,2), podczas gdy średnio dla kraju -

²⁸ Udział dorosłych w kształceniu w okresie czterech tygodni poprzedzających badanie (EU LFS), wiek 25-64 lata (%), 2009, źródło: *Dorośli w systemie edukacji formalnej. Polityka i praktyka w Europie*, Komisja Europejska, 2011.

²⁹ Dane w tej części odnoszą się do uczestnictwa w kursach lub szkoleniach w ostatnich 12 miesiącach w ciągu ostatniego roku (w stosunku do momentu badania – maj 2012 r.)

13,7. Stosunkowo duża popularność kształcenia zawodowego, nie przekłada się jednak na sytuację na rynku pracy. W czasach, kiedy zapotrzebowanie na konkretne kwalifikacje zawodowe wydaje się być duże, absolwenci szkół zawodowych stanowią w regionie największą grupę bezrobotnych w okresie do 12 miesięcy od ukończenia nauki (średnio co trzeci absolwent w końcu 2011 r. pozostawał w ewidencji powiatowych urzędów pracy jako osoba bezrobotna). Oznacza to, iż kształcenie zawodowe nie jest dostosowane do wymogów rynku pracy.

Przyczyny niedostosowania oferty kształcenia zawodowego do potrzeb rynku pracy mają różne podłoże. Jednym z czynników negatywnie wpływających na system kształcenia zawodowego jest fakt, iż decyzje dotyczące oferty kształcenia zawodowego podejmowane są w praktyce często ze względu na dostępną infrastrukturę czy też na profil kompetencji nauczycieli zatrudnionych w szkołach działających na terenie danego powiatu, a nie w oparciu o analizę rynku pracy i prognozy w zakresie jego rozwoju (*Raport końcowy. Ocena barier i luk prawnych w kontekście efektywnej realizacji wsparcia w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego*). W tym kontekście nie bez znaczenia jest również aspekt finansowy (prowadzenie szkół zawodowych wiąże się z większymi kosztami niż szkół ogólnokształcących). Ponadto wzrost konkurencji między szkołami spowodowany sytuacją demograficzną nie zachęca do otwierania nowych kierunków, lecz do doskonalenia oferty w ramach zawodów najbardziej popularnych. Wynika to z faktu, że kandydaci często w swoich wyborach kierują się popularnością zawodu w danym okresie, a poniesienie nakładów na przygotowanie nowej specjalistycznej pracowni i przeszkolenie nauczycieli kształcenia praktycznego nie gwarantują rozpoczęcia nauczania na nowym kierunku, ponieważ nie ma pewności, że zgłosi się wystarczająca liczba zainteresowanych osób (*Raport o stanie edukacji 2011, W-wa 2012 r.*).

Wsparcie w ramach Priorytetu realizowane będzie poprzez:

- działania na rzecz podnoszenia kwalifikacji zawodowych osób młodych oraz ich lepsze dopasowanie do potrzeb rynku pracy,
- pomoc w zdobyciu doświadczenia zawodowego przez osoby młode wchodzące na rynek pracy,
- poprawę dostępu do zewnętrznych źródeł finansowania samo zatrudnienia oraz wsparcie szkoleniowo-doradcze dla osób planujących rozpoczęcie działalności gospodarczej przez wyspecjalizowane instytucje oraz zgodnie ze standardami świadczenia usług,
- wsparcie dla działań modernizacyjnych i dostosowawczych przedsiębiorstw do nowych trendów na rynku pracy,
- wsparcie dla osób dorosłych, w tym pracowników i przedsiębiorców, w zakresie kształcenia formalnego i nieformalnego,
- zwiększenie liczby miejsc przedszkolnych, w szczególności na obszarach wiejskich oraz poprawa jakości edukacji przedszkolnej,
- uzupełnienie bazy technologicznej w przedszkolach i szkołach prowadzących kształcenie ogólne,
- wsparcie nauczycieli prowadzących kształcenie ogólne, specjalne i przedszkolne (elementarne) poprzez szkolenia, doradztwo, warsztaty itp.
- rozwój wysokiej jakości edukacji w szkołach prowadzących kształcenie ogólne rozwój wysokiej jakości szkolnictwa zawodowego (programy rozwojowe szkół prowadzących kształcenie zawodowe, tworzenie w szkołach i placówkach kształcenia zawodowego warunków zbliżonych do rzeczywistego środowiska pracy zawodowej, rozwój współpracy szkół i placówek kształcenia zawodowego z ich otoczeniem, w tym zwłaszcza z pracodawcami i szkołami wyższymi, staże i praktyki).

Typy beneficjentów:

- jednostki samorządu terytorialnego,
- Powiatowe Urzędy Pracy;

- Pozostałe instytucje rynku pracy zgodnie z ustawą z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

Terytorialny obszar realizacji:

Obszar całego regionu

Forma wsparcia:

Dotacje bezzwrotne/instrumenty zwrotne

Zasady wyboru projektów do dofinansowania:

Tryb konkursowy/tryb systemowy

Priorytet inwestycyjny:

Oś priorytetowa 8. odpowiada celom tematycznym: *Wspieranie zatrudnienia i mobilności pracowników oraz Inwestowanie w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie*. Oś priorytetowa 8. realizować będzie następujące priorytety inwestycyjne:

- 8.6. - trwała integracja na rynku pracy ludzi młodych bez pracy, zwłaszcza tych którzy nie uczestniczą w kształceniu lub szkoleniu (NEET);
- 8.7. - samozatrudnienie, przedsiębiorczość oraz tworzenie nowych miejsc pracy;
- 8.9. - adaptacja pracowników, przedsiębiorstw i przedsiębiorców do zmian;
- 10.1. - ograniczenie przedwczesnego kończenia nauki szkolnej oraz zapewnienie równego dostępu do dobrej jakości edukacji elementarnej, kształcenia podstawowego i ponadpodstawowego;
- 10.3. - poprawa dostępności i wspieranie uczenia się przez całe życie, podniesienie umiejętności i kwalifikacji pracowników i osób poszukujących pracy, zwiększenie dopasowania systemów kształcenia i szkolenia do potrzeb rynku pracy m.in. przez poprawę jakości kształcenia i szkolenia zawodowego oraz utworzenia i rozwijanie systemów uczenia się poprzez praktyczną naukę zawodu realizowaną w ścisłej współpracy z pracodawcami.

Wskaźniki monitorowania:

Zostaną uzupełnione

Fundusz:

Europejski Fundusz Społeczny

6.9. Oś priorytetowa 9. Solidarne społeczeństwo - EFS

Cel osi priorytetowej:

Celem głównym jest wzrost spójności społecznej i zmniejszenie dysproporcji w poziomie życia mieszkańców regionu.

Cele szczegółowe:

- zapewnienie dostępu do zatrudnienia osobom poszukującym pracy i nieaktywnym zawodowo, w tym zapewnienie równych szans płci oraz godzenia życia zawodowego i prywatnego,

- zapewnienie zatrudnienia osobom starszym (50+), w tym wsparcie działań na rzecz aktywnego starzenia się na rynku pracy i poza nim,
- zwiększenie potencjału społecznego i aktywności zawodowej osób i grup wykluczonych i zagrożonych wykluceniem społecznym w szczególności poprzez programy aktywizacyjno-rozwojowe skierowane do rodzin, dzieci i młodzieży oraz zintegrowane ścieżki wsparcia dla osób zagrożonych wykluceniem społecznym i osób wykluczonych,
- podnoszenie jakości i dostępności podstawowych usług publicznych (zdrowotnych, edukacyjnych, kulturalnych, społecznych etc.) zgodnie ze zróżnicowaniami terytorialnymi,
- rozwijanie sektora ekonomii społecznej i wzmocnienie roli gospodarki społecznej w integracji społeczno-zawodowej w regionie poprzez wspieranie struktur podmiotów ekonomii społecznej.

Obszar wsparcia:

Świadczenie usług społecznych jest warunkiem niezbędnym dla wsparcia polityki aktywnej integracji społecznej i ekonomicznej. Biorąc pod uwagę procesy demograficzne (m.in. wzrastającą liczbę osób starszych, zmniejszającą się dzietność i intensyfikację procesów migracyjnych), społeczne (m.in. konieczność wydłużenia aktywności zawodowej) i kulturowe (zmiana charakteru więzi wewnątrzrodzinnych) pożądane będą usługi społeczne pozwalające łączyć opiekę nad osobami zależnymi z pracą zawodową, usług umożliwiających wyrównywanie szans dzieci i młodzieży, usług środowiskowych na rzecz osób starszych, niepełnosprawnych, długotrwale chorych, osób z zaburzeniami psychicznymi oraz usług świadczonych na rzecz rodzin i osób zagrożonych wykluceniem lub wykluczonych społecznie. Wszystkie usługi powinny cechować m.in. dostępność terytorialna, przystępność finansowa, solidarność, równość szans wszystkich osób z nich korzystających, ich kompleksowy i skoordynowany charakter.

Zintegrowane wykorzystanie wsparcia jest szczególnie istotne w odniesieniu do terytorialnej koncentracji problemów, dlatego pożądane będą działania przyjmujące formę przedsięwzięć odpowiadających kompleksowo na potrzeby grup wykluczonych w zakresie ich aktywizacji. W zakresie usług społecznych i zdrowotnych wsparciem zostaną objęte w szczególności obszary, na których dostęp do usług jest ograniczony, działania te będą ukierunkowane przede wszystkim na zwiększaniu dostępności do usług. Zintegrowane podejście do aktywizacji społeczności marginalizowanych koncentruje się przede wszystkim na inwestowaniu w edukację, zwiększaniu dostępności do wszelkiego rodzaju usług społecznych oraz ułatwianiu dostępu do zatrudnienia. Wsparciem należy również objąć podmioty ekonomii społecznej oraz przedsiębiorczość społeczną. Podmioty ekonomii społecznej są miejscem reintegracji zawodowej i społecznej osób będących w szczególnej sytuacji, ale także przyczyniają się do integracji społecznej członków ich rodzin. Przedsiębiorstwa społeczne mogą generować miejsca pracy dla osób, które doświadczyły wykluczenia społecznego. Stąd tak ważne jest budowanie i wzmacnianie kompetencji podmiotów ekonomii społecznej oraz wzmacnianie potencjału instytucji wspierających podmioty ekonomii społecznej.

Jednym z istotnych czynników umożliwiających aktywność zawodową jest dobry stan zdrowia pracowników. Stąd konieczne są działania w zakresie zdrowego starzenia się (profilaktyka, diagnostyka oraz specjalistyczne leczenie w zakresie wybranych chorób mających największy wpływ na aktywność zawodową ludności) oraz działania umożliwiające wydłużenie aktywności zawodowej pracowników, w tym poprzez przekwalifikowanie a także stworzenie warunków pracy pozwalających na wykorzystanie potencjału osób starszych przez pracodawców.

Wsparcie w ramach Priorytetu realizowane będzie poprzez:

- działania na rzecz podnoszenia kwalifikacji zawodowych osób poszukujących pracy oraz nieaktywnych zawodowo oraz ich lepsze dopasowanie do potrzeb rynku pracy,
- działania na rzecz godzenia życia zawodowego i prywatnego (np. elastyczne formy zatrudnienia, aktywizacja osób powracających na rynek pracy po urlopach macierzyńskich/wychowawczych oraz po okresie opieki nad osobami zależnymi),
- działania ukierunkowane na rzecz wydłużenia wieku aktywności zawodowej,
- działania na rzecz integracji osób i rodzin wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym,
- działania na rzecz zwiększenia jakości i dostępności usług społecznych i zdrowotnych w szczególności na obszarach, na których dostęp do usług jest ograniczony,
- działania na rzecz podmiotów ekonomii społecznej, w tym wsparcie tworzenia przedsiębiorstw społecznych.

Typy beneficjentów:

Wszystkie podmioty posiadające osobowość prawną – z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie przepisów odrębnych):

- jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne, związki i stowarzyszenia JST,
- organizacje pozarządowe,
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne,
- przedsiębiorcy, w tym w szczególności przedsiębiorcy społeczni,
- podmioty lecznicze.

Terytorialny obszar realizacji:

Obszar całego regionu

Forma wsparcia:

Dotacje bezzwrotne/instrumenty zwrotne

Zasady wyboru projektów do dofinansowania:

Tryb konkursowy/tryb systemowy

Priorytet inwestycyjny:

Oś priorytetowa 9. odpowiada następującym celom tematycznym: *Wspieranie zatrudnienia i mobilności pracowników oraz Wspieranie włączenia społecznego i walka z ubóstwem*. W ramach osi priorytetowej 9. *realizowane* będą następujące priorytety inwestycyjne:

- 8.5. - zapewnianie dostępu do zatrudnienia osobom poszukującym pracy i nieaktywnym zawodowo, w tym podejmowanie lokalnych inicjatyw na rzecz zatrudnienia oraz wspieranie mobilności pracowników;
- 8.8. - równouprawnienie płci oraz godzenie życia zawodowego i prywatnego;
- 8.10. - aktywne i zdrowe starzenie się;
- 9.4. - aktywna integracja, w szczególności w celu poprawy zatrudnialności;
- 9.7. - ułatwianie dostępu do niedrogich, trwałych oraz wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług społecznych świadczonych w interesie ogólnym;
- 9.8. - wspieranie gospodarki społecznej i przedsiębiorstw społecznych.

Wskaźniki monitorowania:

Zostaną uzupełnione

Fundusz:

Europejski Fundusz Społeczny

6.10. Oś priorytetowa 10. Solidarne społeczeństwo - EFRR

Cel osi priorytetowej:

Celem głównym jest podniesienie potencjału edukacyjnego regionu mając na uwadze demografię oraz potrzeby regionalnego rynku pracy.

Cele szczegółowe:

- wyrównanie nierówności w dostępie do usług społecznych i zdrowotnych poprzez interwencję w infrastrukturę związaną z ochroną zdrowia i społeczną,
- podniesienie jakości edukacji na każdym poziomie poprzez interwencję w infrastrukturę edukacyjną,
- poprawa jakości oraz powszechności edukacji przedszkolnej poprzez interwencję w infrastrukturę przedszkolną.

Obszar wsparcia:

Jednym z determinantów niezbędnych do podniesienia poziomu wykształcenia społeczeństwa w regionie jest m.in. realizowanie funkcji edukacyjnej od najmłodszych lat, zaś zwiększenie poziomu zatrudnienia powinno być poprzedzone rozwojem kompetencji i kwalifikacji przyszłych pracowników i dostosowaniem ich wiedzy i umiejętności do potrzeb pracodawców. Stąd w ramach osi priorytetowej 10. wspierane będą działania w zakresie inwestycji w infrastrukturę przedszkolną, a także w infrastrukturę edukacyjną służącą rozwojowi umiejętności uczniów szkół i placówek oświatowych kształcących na każdym poziomie, w tym prowadzących kształcenie zawodowe.

Celem zwiększenia potencjału i lepszego dopasowania kształcenia zawodowego do potrzeb pracodawców, w ramach osi priorytetowej wsparcie skierowane zostanie na działania inwestycyjne związane z budową, przebudową laboratoriów, sal do praktycznej nauki zawodu, w tym ich przystosowanie do potrzeb osób niepełnosprawnych.

Wsparcie w ramach Priorytetu realizowane będzie poprzez:

- zwiększenie liczby miejsc przedszkolnych, w szczególności na obszarach wiejskich oraz poprawa jakości edukacji przedszkolnej poprzez działania inwestycyjne w infrastrukturę przedszkolną,
- uzupełnienie bazy technologicznej w przedszkolach i szkołach prowadzących kształcenie ogólne,
- rozwój wysokiej jakości edukacji w szkołach prowadzących kształcenie ogólne oraz szkolnictwa zawodowego poprzez działania inwestycyjne w infrastrukturę edukacyjną,
- działania na rzecz zwiększenia jakości i dostępności usług społecznych i zdrowotnych w szczególności na obszarach, na których dostęp do usług jest ograniczony, poprzez działania inwestycyjne w infrastrukturę społeczną i zdrowotną.

Typy beneficjentów:

- Jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia;
- Inne państwowe lub samorządowe jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną, których ustawowym lub statutowym zadaniem jest pełnienie zadań publicznych w zakresie edukacji;
- Organizacje pozarządowe;
- Osoby prawne i fizyczne będące organami prowadzącymi szkoły i placówki oświatowe;
- Kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i innych związków wyznaniowych,
- Podmioty wykonujące działalność leczniczą.

Terytorialny obszar realizacji:

Obszar całego regionu

Forma wsparcia:

Dotacje bezzwrotne

Zasady wyboru projektów do dofinansowania:

Tryb konkursowy/tryb systemowy

Priorytet inwestycyjny:

Oś priorytetowa 10. odpowiada celom tematycznym: *Wspieranie włączenia społecznego i walka z ubóstwem* oraz *Inwestowanie w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie*. Oś priorytetowa 10. realizować będzie następujące priorytety inwestycyjne:

- 9.1. - inwestycje w infrastrukturę zdrowotną i społeczną, które przyczyniają się do rozwoju krajowego, regionalnego i lokalnego, zmniejszania nierówności w zakresie stanu zdrowia oraz przejścia z usług instytucjonalnych do usług na poziomie społeczności lokalnych;
- 9.3. - wspieranie przedsiębiorstw społecznych;
- 10.4. - inwestycje w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie poprzez rozwój infrastruktury edukacyjnej i szkoleniowej.

Wskaźniki monitorowania:

Zostaną uzupełnione

Fundusz:

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

6.11. Oś priorytetowa 11. Polityka miejska

Cel osi priorytetowej:

Rozwój współpracy i integracji na obszarach funkcjonalnych miast metropolitalnych, subregionalnych oraz powiatowych.

Cele szczegółowe:

- wzrost dostępności komunikacyjnej miast z ich obszarami funkcjonalnymi,
- ograniczenie tzw. „niskiej emisji”,
- wzrost efektywności energetycznej w budownictwie mieszkaniowym,

- ochrona dziedzictwa kulturowego,
- wzrost powierzchni „zielonych” obszarów miejskich.

Obszar wsparcia:

W ramach perspektywy finansowej 2014-2020 Komisja Europejska zaproponowała nowe instrumenty wspierające rozwój terytorialny. Jednym z tych instrumentów są Zintegrowane Inwestycje Terytorialne (ZIT). Głównym celem tego instrumentu jest wzmocnienie zintegrowanego podejścia terytorialnego, lepsze dostosowanie interwencji wspieranej środkami Wspólnych Ram Strategicznych do potrzeb i potencjałów określonych typów terytoriów. W procesie rozwoju regionu istotną rolę odgrywa polityka terytorialna, w ramach której szczególne miejsce zajmuje rozwój miast jako ośrodków wzrostu społeczno – gospodarczego. W związku z tym ważne staje się kreowanie i wdrażanie polityki miejskiej jako sposobu oddziaływania władz regionu na rozwój poszczególnych ośrodków miejskich z uwzględnieniem ich potencjałów, barier i wzajemnych zależności.

Kompleksowa polityka miejska polegać ma na zaangażowaniu miast wszystkich kategorii w rozwój społeczny i gospodarczy regionu, przy różnicowaniu działań w stosunku do poszczególnych obszarów adekwatnie do ich potencjału i oczekiwanej roli w rozwoju regionu. Zakłada się więc opracowanie szczegółowych założeń działań wobec każdego z poszczególnych obszarów, jako podstawę polityki działań wobec nich.

W województwie kujawsko-pomorskim politykę miejską zamierza się prowadzić z szerokim wykorzystaniem instrumentu ZIT – zakładającego ścisłą integrację planowania na poziomie miast i obszarów funkcjonalnych.

W ramach osi priorytetowej 11. interwencja skierowana zostanie na następujące wydzielone obszary:

1. Metropolia Bydgosko-Toruńska

Interwencja polegać będzie na wzmacnianiu powiązań infrastrukturalnych i funkcjonalnych miast centralnych z ich otoczeniem. Zakłada się realizację projektów infrastrukturalnych, służących całej aglomeracji, tj. projekty inwestycyjne związane z infrastrukturą drogową czy kolejową oraz wsparcie rozwiązań systemowych i organizacyjnych (transport publiczny). Wewnątrz aglomeracji dostrzega się kształtujący się obszar metropolitalny, będący najmocniej powiązany funkcjonalnie z Bydgoszczą i Toruniem i w którym koncentrują się procesy rozwojowe. Dostrzegalny jest jednak zbyt niski poziom rozwoju i generalny niedobór funkcji o charakterze ponadregionalnym tych miast. W związku z tym działania będą skierowane na stymulowanie istniejących już funkcji metropolitalnych oraz stworzenie warunków do powstawania nowych. Wsparcie realizowane będzie w ramach ZIT dla tego obszaru.

2. Miasta subregionalne (Włocławek, Grudziądz, Inowrocław)

3. Miasta powiatowe

Wsparcie miast subregionalnych oraz miast powiatowych, podobnie jak w przypadku Metropolii Bydgosko-Toruńskiej, polegać będzie na wzmacnianiu powiązań infrastrukturalnych i funkcjonalnych miast z ich otoczeniem. Szczególne in Terencja zostanie skierowana na realizację zintegrowanych działań rewitalizacyjnych oraz pobudzających rozwój gospodarczy miast oraz obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie. W przypadku miast subregionalnych wsparcie realizowane będzie w ramach ZIT dla danego miasta i powiązanych z nim obszarów, a przypadku miast

powiatowych w ramach kontraktów zawartych pomiędzy Samorządem Województwa a władzami terytorialnymi.

Biorąc pod uwagę całokształt wsparcia przeznaczonego na politykę miejską należy zwrócić uwagę na fakt, iż w znaczącym stopniu wsparcie skierowane będzie na działania mitygacyjne związane z realizacją celów gospodarki niskoemisyjnej. Są to przede wszystkim działania skierowane na wzrost znaczenia transportu publicznego, a także działania polegające na kompleksowej modernizacji energetycznej budynków mieszkalnych.

Wsparcie na poszczególnych obszarach dotyczyć będzie też ochrony dziedzictwa kulturowego. W odróżnieniu od zakresu wsparcia w ramach Priorytetu 6, wsparcie w tej Osi skierowane będzie głównie na projekty o znaczeniu lokalnym.

Wsparcie w ramach osi realizowane będzie poprzez:

- rozwój inteligentnego systemu transportu niskoemisyjnego w miastach i ich obszarach funkcjonalnych,
- wspieranie wdrożenia planów gospodarki niskoemisyjnej,
- wspieranie modernizacji energetycznej budynków mieszkaniowych,
- wspieranie ochrony, rozwoju i promocji zasobów kulturowych i turystycznych,
- rekultywację terenów zdegradowanych poprzez udostępnienie ich dla mieszkańców lub wprowadzenie na ten teren nowych inwestycji,
- rewitalizację społeczno-gospodarczą.

Typy beneficjentów:

- jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia,
- administracja rządowa,
- organizacje pozarządowe,
- wspólnoty mieszkaniowe,
- mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa.

Terytorialny obszar realizacji:

Obszar metropolii, miast i ich obszarów funkcjonalnych.

Forma wsparcia:

Dotacje bezzwrotne/instrumenty zwrotne.

Zasady wyboru projektów do dofinansowania:

Tryb konkursowy/projekty indywidualne.

Priorytet inwestycyjny:

Oś priorytetowa 11. realizować będzie następujące priorytety inwestycyjne:

- 4.3. - wspieranie efektywności energetycznej i wykorzystywania odnawialnych źródeł energii w budynkach publicznych i sektorze mieszkaniowym;
- 4.5. - promowanie strategii niskoemisyjnych dla wszystkich typów obszarów, w szczególności na obszarach miejskich, w tym wspieranie zrównoważonego transportu miejskiego oraz podejmowania odpowiednich działań adaptacyjnych i mitygacyjnych;
- 6.3. - ochrona promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego;
- 6.5. - działania mające na celu poprawę stanu środowiska miejskiego, w tym rekultywacja terenów przemysłowych i redukcja zanieczyszczenia powietrza;
- 9.2. - wspieranie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności i obszarów miejskich i wiejskich.

Wskaźniki monitorowania:

Zostaną uzupełnione

Fundusz:

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

6.12. Oś priorytetowa 12. Rozwój lokalny kierowany przez społeczność

Cel osi priorytetowej:

Rozwój społeczno-gospodarczy społeczności lokalnych, ze szczególnym uwzględnieniem wsparcia inicjatyw oddolnych.

Cele szczegółowe:

- wzrost aktywności społeczności lokalnych w moderowaniu rozwoju lokalnego,
- poprawa warunków do tworzenia i rozwoju przedsiębiorstw lokalnych,
- poprawa jakości edukacji w małych miastach i na obszarach wiejskich.

Obszar wsparcia:

Rozwój lokalny kierowany przez społeczność (RLKS) stanowi jeden z instrumentów realizacji polityki terytorialnej zaproponowany przez Komisję Europejską. Jest to instrument dowolny dla polityki spójności, a uznany przez władze regionalne za istotny dla właściwego rozwoju regionu kujawsko-pomorskiego. Wsparcie realizowane będzie na obszarach wiejskich oraz w miastach pełniących rolę centrów społeczno-gospodarczych w danym regionie określonym granicami istniejących lub planowanych do powołania lokalnych grup działania (LGD) rozumianych jako partnerstwa przedstawicieli sektora publicznego, gospodarczego i społecznego, przy czym żadna grupa interesu nie może mieć więcej niż 49% głosów na poziomie podejmowania decyzji oraz co najmniej 50% przedstawicieli w organie podejmującym decyzje powinno pochodzić spoza sektora publicznego.

Głównym celem interwencji podejmowanych na tych obszarach będzie rozwój i aktywizacja społeczności lokalnych poprzez realizację w szczególności inicjatyw oddolnych. Wsparciem zostaną objęte inicjatywy organizacji pozarządowych realizowane na wskazanych obszarach, ze szczególnym uwzględnieniem inicjatyw organizacji mających siedzibę na obszarze lokalnych grup działania. Realizacja zintegrowanych inicjatyw przyczynić się ma do rozwoju obszarów funkcjonalnych lokalnego rozwoju gospodarczego.

Wsparcie w ramach RLKS skoncentrowane będzie na pięciu kierunkach interwencji:

- budowa więzi społeczno gospodarczych, w szczególności poprzez wsparcie powstawania i modelowania aktywności organizacji pozarządowych,
- rewitalizacja społeczno-gospodarcza małych miast (do 30 tys. mieszkańców), stanowiących centra społeczno-gospodarcze o charakterze lokalnym,
- poprawa dostępu mieszkańców do podstawowych dóbr i usług, zwłaszcza z zakresu edukacji oraz poprawa jakości edukacji,
- rozwój ekonomii społecznej na poziomie lokalnym,
- działania związane z pobudzaniem lokalnej przedsiębiorczości, w tym działania z zakresu działalności pozarolniczej oraz przetwórstwa.

Typy beneficjentów:

- Lokalne Grupy Działania,
- jednostki samorządu terytorialnego,

- organizacje pozarządowe,
- mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa (w tym producenci rolno-spożywczy),
- kościoły i związki wyznaniowe.

Terytorialny obszar realizacji:

Obszary wiejskie oraz miasta znajdujące się w granicach lokalnych grup działania.

Forma wsparcia:

Dotacje bezzwrotne.

Zasady wyboru projektów do dofinansowania:

Do ustalenia na dalszym etapie prac.

Priorytet inwestycyjny:

Oś priorytetowa 12. realizować będzie następujące priorytety inwestycyjne:

- 9.4. – aktywna integracja, w szczególności w celu poprawy zatrudnialności;
- 9.9. - lokalne strategie rozwoju realizowane przez społeczność;

Wskaźniki monitorowania:

Zostaną uzupełnione

Fundusz:

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego / Europejski Fundusz Społeczny

6.13. Oś priorytetowa 13. Pomoc techniczna - EFS

Rozdział zostanie uzupełniony.

6.14. Oś priorytetowa 14. Pomoc techniczna - EFRR

Rozdział zostanie uzupełniony.

7. Plan finansowania programu operacyjnego

Rozdział zostanie uzupełniony.

Zastosowanie finansowania krzyżowego

Określenie poziomów współfinansowania

7.1 Tabela określająca na każdy rok, zgodnie z Artykułem 53, 110 i 111 Rozporządzenia w sprawie wspólnych przepisów, kwotę łącznych środków finansowych przewidzianych w ramach wsparcia każdego Funduszu (Euro) (Artykuł 87 (d) (i) Rozporządzenia w sprawie wspólnych przepisów)

7.2. Plan finansowania programu operacyjnego określający dla całego okresu programowania dla programu operacyjnego i dla poszczególnych osi priorytetowych kwotę łącznych środków finansowych wsparcia z każdego Funduszy i współfinansowania krajowego (Artykuł 87 (d) (ii) Rozporządzenia w sprawie wspólnych przepisów)

7.3. Podział planu finansowania programu operacyjnego na osie priorytetowe, Fundusze i cele tematyczne dla EFRR, EFS (Artykuł 87 (d) (ii) Rozporządzenia w sprawie wspólnych przepisów)

Plan zaangażowania środków prywatnych ??

Wybór podstawy certyfikacji

Zostanie uzupełniony.

8. System koordynacji

Na etapie wdrażania koordynację o charakterze strategicznym w zakresie realizacji UP zapewni minister właściwy ds. rozwoju regionalnego oraz Komitet ds. UP. Minister Rozwoju regionalnego, jako koordynator realizacji umowy, będzie wiążąco opiniował zmiany programów realizowanych w jej ramach pod kątem zgodności z zapisami UP.

Na poziomie regionalnym koordynacja realizacji K-P RPO na lata 2014-2020 zostanie zapewniona z uwzględnieniem zapisów UP i będzie dotyczyć następujących wymiarów:

1. koordynacja pomiędzy K-P RPO na lata 2014-2020 a programami współfinansowanymi ze środków EFRR, EFS, FS, a także EFRROW i EFMR,
2. koordynacja pomiędzy K-P RPO na lata 2014-2020 a innymi funduszami UE oraz źródłami finansowania krajowego (np. NCN, NCBiR, PAN),
3. koordynacja pomiędzy K-P RPO na lata 2014-2020 a kredytami i pożyczkami udzielanymi przez Europejski Bank Inwestycyjny.

Każdy z tych wymiarów zostanie przeanalizowany w kontekście wieloszczeblowego zarządzania, ze szczególnym uwzględnieniem poziomu kraj-region, gdzie podstawą ustalenia niezbędnych mechanizmów koordynacyjnych jest podział interwencji kraj-region oraz Kontrakt Terytorialny. Mechanizmy koordynacyjne w ramach K-P RPO na lata 2014-2020 zostaną zaplanowane zgodnie z postanowieniami UP, z uwzględnieniem koncentracji, integracji i stałego podnoszenia efektywności wydatkowanych środków w obszarach objętych interwencją Programu.

W celu zapewnienia koordynacji zarówno w obszarach wyżej wymienionych jak i wewnątrz K-P RPO na lata 2014-2020 Instytucja Zarządzająca powołała Zespół ds. programowania przyszłej perspektywy finansowej UE na lata 2014-2020 oraz Grupę roboczą wspierającą przygotowanie Kujawsko – Pomorskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2014-2020. Ponadto Województwo Kujawsko-Pomorskie będzie organizować wspólne kampanie informacyjno-

promocyjne, będzie prowadzić punkty obsługi beneficjenta łączące informacje o wszystkich możliwościach wsparcia.

Na kolejnym etapie prac nad K-P RPO na lata 2014-2020 zostanie przeanalizowana możliwość zastosowania innych mechanizmów koordynacyjnych zaproponowanych w „Podręczniku systemu programowania i wdrażania programów operacyjnych 2014-2020”.

9. Warunkowość ex-ante

Uwarunkowania ex-ante stanowią wstępne **warunki skutecznego i efektywnego korzystania z funduszy UE**, które należy spełnić przed przyjęciem programu do realizacji.

Z uwagi na to, iż zmodyfikowana treść **Załącznika IV** do rozporządzenia zawiera kryteria dla poszczególnych warunków ex-ante, a ostateczne brzmienie tych zapisów będzie znane dopiero po zakończeniu negocjacji z Parlamentem Europejskim w pierwszym półroczu 2013 r., zawartość niniejszego rozdziału będzie ulegała modyfikacjom. Ponadto w pierwszym półroczu 2013 r. przygotowana zostanie kompleksowa ocena spełnienia warunków ex-ante na poziomie krajowym, która zostanie przedstawiona Radzie Ministrów.

W odniesieniu do warunków ex-ante, które nie zostaną spełnione przed przekazaniem do Komisji Europejskiej projektu programu, konieczne jest przedstawienie harmonogramu działań na rzecz ich spełnienia. Brak ostatecznego wypełnienia warunków do końca 2016 roku wiąże się z ryzykiem zawieszenia płatności przez Komisję Europejską dla tych priorytetów, których dotyczą niespełnione warunki, a co za tym idzie, z ryzykiem utraty tych środków. Komisja Europejska może również zawiesić płatności od razu po przyjęciu programu operacyjnego jeżeli stwierdzi, że niespełnienie warunków ex-ante w szczególnie istotny sposób odbija się na efektywności przewidzianych interwencji.

Warunki ex-ante podzielono na ogólne (dotyczące kwestii horyzontalnych takich jak zamówienia publiczne czy ocena oddziaływania na środowisko) odnoszące się do całokształtu interwencji w ramach funduszy WRS, tematyczne (przypisane do poszczególnych celów tematycznych) oraz specyficzne dla Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego (EFMR). W prace na rzecz spełnienia warunkowości ex-ante zaangażowane są nie tylko liczne resorty i inne instytucje szczebla centralnego, ale również – w ograniczonym stopniu – samorządy wojewódzkie.

Na poziomie regionalnym zidentyfikowano **trzy zasadnicze obszary wymagające spełnienia warunkowości ex-ante dla funduszy WRS 2014-2020**, chociaż unijna lista warunków ex-ante wspomina o poziomie regionalnym w ramach następujących celów tematycznych:

- cel tematyczny 1. Zwiększenie nakładów na badania naukowe, rozwój technologiczny i innowacje;
- cel tematyczny 2. Zwiększenie dostępności, wykorzystania i jakości technologii informacyjno-komunikacyjnych;
- cel tematyczny 5. promowanie dostosowania do zmiany klimatu, zapobieganiu ryzyku i zarządzania ryzykiem;
- cel tematyczny 6. Ochrona środowiska i promowanie zrównoważonego wykorzystania zasobów;
- cel tematyczny 7. Promowanie zrównoważonego transportu i usuwanie niedoborów przepustowości w działaniu najważniejszych infrastrukturali sieciowych;
- cel tematyczny 8. Wspieranie zatrudnienia i mobilności pracowników;
- cel tematyczny 9. Wspieranie włączenia społecznego i walka z ubóstwem;
- cel tematyczny 10. inwestowanie w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie;

- cel tematyczny 11. Wzmacnianie potencjału instytucjonalnego i skuteczności administracji publicznej.

Część z nich, jako warunki o charakterze horyzontalnym oraz warunki ogólne będą spełnione na poziomie kraju członkowskiego i zapisane w ramach umowy partnerstwa.

Wśród zidentyfikowanych dotychczas obszarów znalazły się następujące:

- 1) **Warunek 1.1 Badania naukowe i innowacje:** Istnienie krajowych lub regionalnych Strategii badań i innowacji na rzecz inteligentnej specjalizacji, zgodnie z krajowym programem reform, w celu zwiększenia wydatków na badania i innowacje ze środków prywatnych

W Województwie Kujawsko-Pomorskim w ramach projektu systemowego z PO KL 2007-2013 pt. „Aktualizacja Regionalnej Strategii Innowacji” powstał projekt Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2014-2020, a także przeprowadzono szerokie konsultacje społeczne z jednostkami samorządu terytorialnego oraz z partnerami społecznymi i gospodarczymi, co stanowi znaczący grunt do obecnie realizowanych działań mających na celu przyjęcie i wdrożenie Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Kujawsko-Pomorskiego dla przyszłej perspektywy finansowej w Unii Europejskiej.

Dla wzmocnienia działań Zarząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego powołał Pełnomocnika ds. rozwoju nauki, badań i wdrożeń oraz innowacyjności, który podejmuje działania strategiczne, operacyjne, koordynacyjne i opiniodawcze stanowiące podstawy skutecznego dialogu i ścisłej współpracy między środowiskami nauki, edukacji i biznesu. Zakres zadań Pełnomocnika obejmuje zbudowanie instytucjonalnego systemu wdrażania Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Kujawsko-Pomorskiego a w efekcie inicjowanie, koordynowanie i konsolidowanie przedsięwzięć podejmowanych na rzecz nauki i gospodarki.

- 2) **Warunek 6.2. Gospodarka odpadami:** Promowanie ekonomicznie i środowiskowo zrównoważonych inwestycji w sektorze gospodarki odpadami, w szczególności poprzez opracowanie planów gospodarki odpadami zgodnie z dyrektywą 2008/98/WE w sprawie odpadów oraz z hierarchią postępowania z odpadami.

Województwo Kujawsko-Pomorskie posiada „Plan gospodarki odpadami województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2012-2017 z perspektywą na lata 2018-2023”, uchwalony przez Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego Uchwałą Nr XXVI/434/12 z dnia 24 września 2012 r. zgodnie z dyrektywą 2008/98/WE w sprawie odpadów oraz z hierarchią postępowania z odpadami.

- 3) **Warunek 7.1. Drogi:** Istnienie kompleksowego planu(ów) lub ram dla inwestycji transportowych, zgodnie z instytucyjną strukturą Państw Członkowskich (z uwzględnieniem transportu publicznego na szczeblu regionalnym i lokalnym), które wspierają rozwój infrastruktury oraz poprawiają łączność z kompleksowymi i bazowymi sieciami TEN-T.

Warunek 7.2. Kolej: Istnienie w kompleksowym planie (planach) lub ramach dotyczących transportu wyraźnej części dotyczącej Rozwoju kolei zgodnie z instytucyjną strukturą Państw Członkowskich (z uwzględnieniem transportu publicznego na szczeblu regionalnym i lokalnym), który wspiera rozwój infrastruktury i poprawia łączność z kompleksowymi i bazowymi sieciami TEN-T. Inwestycje obejmują aktywa ruchome, interoperacyjność oraz rozwijanie potencjału.

Obecnie trwają prace nad przygotowaniem listy priorytetowych inwestycji drogowych oraz kolejowych zapewniających połączenie regionalnej sieci transportowej z siecią TEN-T.

W późniejszym etapie prac nad programem uzupełnione zostaną poniższe tabele oraz zaktualizowane zapisy niniejszego rozdziału.

Wskazanie mających zastosowanie uwarunkowań ex-ante i ocena ich spełnienia (tabela 24)

Ta tabela przedstawia wszystkie mające zastosowanie uwarunkowania programu operacyjnego łącznie z tymi, które zostały ujęte w Umowie Partnerstwa, ale które mają zastosowanie do priorytetów omawianego programu a więc których spełnienia bądź niespełnienia ma wpływ na wdrożenie programu. Koniecznym jest wskazanie dla każdego mającego zastosowanie uwarunkowania ex-ante, osi priorytetowej, do której się ono odnosi oraz wskazanie a tam gdzie to konieczne objaśnienie tego, które kryteria zostały spełnione, a które nie.

Tabela 24: Wskazanie mających zastosowanie uwarunkowań ex-ante i ocena ich spełnienia

Mające zastosowanie uwarunkowania ex-ante	Oś priorytetowa albo osie, do których uwarunkowania się odnosi	Uwarunkowania ex-ante spełnione: Tak/Nie/Częściowo	Kryteria	Kryteria spełnione Tak/Nie	Odniesienia (odwoływać się do strategii, aktu prawnego lub innych odnośnych dokumentów, w tym. Odniesniki do odpowiednich działów, artykułów lub ustępów, oraz odnośników internetowych, dostępu do pełnego tekstu	Objaśnienia

Opis działań, które mają zostać podjęte w celu spełnienia mających zastosowanie uwarunkowań ex-ante, organy odpowiedzialne i harmonogram realizacji takich działań (tabele 25 i 26)

Ta tabela obejmuje tylko mające zastosowanie ogólne i tematyczne uwarunkowania, które są całkowicie niespełnione bądź spełnione częściowo (jak określono w tabeli 24 powyżej) w momencie przedłożenia programu operacyjnego

Tabela 25: Działania, które mają zostać podjęte w celu spełnienia ogólnych uwarunkowań ex-ante

Mające zastosowanie ogólne uwarunkowania ex-ante, które są całkowicie niespełnione bądź są spełnione częściowo	Kryteria niespełnione	Działania, które mają zostać podjęte	Ostateczny termin	Organy odpowiedzialne za ich spełnienie
1.X		Działanie 1	Ostateczny termin	
		Działanie 2	Ostateczny termin	

Tabela 26: Działania, które mają zostać podjęte w celu spełnienia tematycznych uwarunkowań ex-ante

Mające zastosowanie tematyczne uwarunkowanie ex-ante, które są całkowicie niespełnione bądź są spełnione częściowo	Kryteria niespełnione	Działania, które mają zostać podjęte	Ostateczny termin	Organy odpowiedzialne za ich spełnienie
1.X		Działanie 1	Ostateczny termin	
		Działanie 2	Ostateczny termin	

10. System wdrażania

10.1. Krajowe podstawy prawne i dokumenty wdrożeniowe

Podstawowe zasady realizacji UP i PO określone są na poziomie rozporządzeń UE, w szczególności CPR. Kwestie nieregulowane w rozporządzeniach lub regulowane w sposób niewystarczający, a mające podstawowe znaczenie dla realizacji UP i PO polityki spójności zostaną określone w ustawie krajowej lub wydawanych na jej podstawie rozporządzeniach. Regulacje wdrożeniowe, dla których nie ma konieczności umiejscowienia ich w ustawie lub rozporządzeniach, określone zostaną w drodze horyzontalnych wytycznych ministra rozwoju regionalnego.

W celu uszczegółowienia zapisów K-P RPO na lata 2014-2020 IZ opracuje SzOP. Zasady funkcjonowania systemów zarządzania i kontroli będą zgodnie z dotychczasową praktyką ujęte w Opisie Systemu Zarządzania i Kontroli i Instrukcji Wykonawczej. Ponadto IZ będzie tworzyć takie dokumenty jak: podręczniki, regulaminy konkursów, zalecenia.

Podrozdział będzie sukcesywnie uzupełniany wraz z przyjmowaniem kolejnych podstaw prawnych i dokumentów wdrożeniowych.

10.2. System instytucjonalny i desygnacja

Instytucja Zarządzająca (IZ)

Instytucją Zarządzającą, zgodnie z ustawą o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, jest zarząd województwa. Zgodnie z regulaminem wewnętrznym przygotowanym przez zarząd województwa, obowiązki IZ pełni jednostka organizacyjna w ramach urzędu marszałkowskiego. Instytucja ta, zgodnie z art. 114 ust. 2 rozporządzenia ogólnego, odpowiada za przygotowanie programu operacyjnego oraz sprawne i efektywne funkcjonowanie systemu zarządzania i kontroli programu, w tym za współpracę z komitetem monitorującym, przygotowanie kryteriów wyboru projektów do zatwierdzenia przez komitet monitorujący, wybór projektów, zapewnienie prawidłowego wdrażania programu, przygotowywanie sprawozdań rocznych i końcowego, kontrole zarządcze, itd. IZ K-P RPO na lata 2014-2020 może zlecić wykonywanie części swoich zadań o charakterze zarządczym lub operacyjnym innym podmiotom. Dokonując delegacji, IZ zachowuje całkowitą odpowiedzialność za całość realizacji RPO.

Zgodnie z przepisami rozporządzenia ramowego (art. 115) instytucji zarządzającej zostały powierzone zadania związane z certyfikacją wydatków do Komisji Europejskiej. Warunkiem niezbędnym do pełnienia tych zadań w ramach programu jest zapewnienie rozdzielenia realizacji zadań zarządczo-kontrolnych od certyfikacji.

Instytucja Pośrednicząca

Instytucja Zarządzająca, zgodnie z art. 113 ust. 6 rozporządzenia ogólnego, może powierzyć część swoich zadań związanych z zarządzaniem, kontrolą i monitorowaniem programu instytucji pośredniczącej, która będzie działać na rzecz IZ. Delegacja uprawnień odbywa się w drodze porozumienia, które określa szczegółowo zakres zadań instytucji pośredniczącej oraz prawa i obowiązki obu stron porozumienia. Delegacja uprawnień nie może dotyczyć zagadnień związanych z certyfikacją wydatków. Instytucja zarządzająca zachowuje całkowitą odpowiedzialność za całość realizacji programu.

Instytucje wdrażające

W celu zapewnienia sprawnego wdrażania programu operacyjnego, część zadań związanych z realizacją programu może zostać powierzona instytucji wdrażającej. Powierzenie kompetencji odbywa się w drodze porozumienia albo umowy. Zakres delegacji zadań może obejmować

działania związane z realizacją projektów, np. wybór projektów do dofinansowania, kontrola realizacji projektów, weryfikacja wniosków o płatność.

Instytucja Audytowa

Pełnienie funkcji instytucji audytowej, powoływanej zgodnie z art.113 ust 4 rozporządzenia ramowego, zostanie powierzone Generalnemu Inspektorowi Kontroli Skarbowej, który swoje zadania będzie wykonywał przy pomocy jednego z departamentów w Ministerstwie Finansów oraz przy pomocy 16 urzędów kontroli skarbowej.

Desygnacja

Desygnacji udziela minister właściwy do spraw rozwoju regionalnego, jako koordynator Umowy partnerstwa i koordynator polityki spójności w Polsce. Desygnacja ma na celu potwierdzenie spełnienia przez daną instytucję warunków zapewniających prawidłową realizację programu operacyjnego.

Desygnacji podlegają instytucje zarządzające, pełniące jednocześnie funkcje instytucji certyfikujących. W przypadku powierzenia części zadań instytucji zarządzającej związanych z realizacją programu operacyjnego innym instytucjom, obowiązek uzyskania desygnacji obejmuje wówczas wszystkie instytucje, którym powierzone zostały zadania, tj. instytucje pośredniczące i wdrażające.

Tabela ...: Identyfikacja i dane kontaktowe właściwych instytucji i organów

Instytucja/Organ	Nazwa instytucji, organu i departamentu albo jednostki, gdzie to stosowne	Osoba kierująca instytucją, organem (stanowisko)
Instytucja Zarządzająca		
Instytucja Audytowa		
Organ, któremu dokonywane będą płatności przez Komisję		

10.3. Zasady i tryby wyboru projektów

Zasady wyboru projektów i operacji są zgodne z wymogami określonymi w przepisach rozdziału 2 ustawy z dnia ... o zasadach realizacji programów operacyjnych polityki spójności w latach 2014-2020 oraz o zmianie niektórych ustaw (dalej: ustawa). Sposób dokonywania selekcji projektów przyjmie formę pisemnych procedur.

Ogólną zasadą przyjętą przy określaniu trybu wyboru projektów dla danej osi priorytetowej jest zapewnienie, że wybierane do dofinansowania będą przedsięwzięcia, które wniosą największy wkład w osiągnięcie celów szczegółowych osi priorytetowej, Regionalnego Programu Operacyjnego, a także Umowy Partnerstwa, wyrażonych za pomocą ustalonych wskaźników. Każdy potencjalny projekt musi realizować przynajmniej jeden wskaźnik przyjęty w programie dla danego działania, preferowane będą projekty realizujące więcej wskaźników.

Biorąc pod uwagę planowany zakres merytoryczny instrumentów, typy operacji, grupy docelowe, spodziewaną liczbę wniosków o dofinansowanie w danym instrumencie oraz planowaną alokację zastosowanie będą miały następujące tryby wyboru projektów:

- **konkursowy**, w przypadku instrumentów, w których liczba potencjalnych wnioskodawców jest nieokreślona, a także przedsięwzięć o stosunkowo niskiej wartości, w przypadku, gdy

istotne jest wyłonienie najlepszych projektów, tj. takich, które w największym stopniu przyczyniają się do osiągnięcia celów danego instrumentu. W szczególności taki tryb wyboru projektów będzie miał zastosowanie w przypadku instrumentów skierowanych do przedsiębiorców i ukierunkowanych na wdrożenie innowacyjnych rozwiązań.

- **pozakonkursowy**, w przypadku instrumentów skierowanych do wnioskodawców, którzy są jednoznacznie określani przed złożeniem wniosku o dofinansowanie projektu, w tym realizujący projekty o strategicznym znaczeniu dla społeczno-gospodarczego rozwoju kraju lub projekty dotyczące realizacji zadań publicznych. W szczególności taki tryb wyboru projektów będzie miał zastosowanie w przypadku instrumentów ukierunkowanych na systemowe wsparcie danego obszaru interwencji.

W zależności od charakteru danej osi priorytetowej zapewniona zostanie odpowiednia równowaga pomiędzy różnymi trybami wyboru projektów. Zastosowanie danego trybu wyboru projektów winno służyć polepszaniu osiągania strategicznych celów poszczególnych osi priorytetowych RPO. Szczegóły, co do zakresu zastosowania danego trybu w danej osi priorytetowej oraz instytucji uczestniczących w procedurze wyboru, będą określone w „Szczegółowym opisie osi priorytetowych programu operacyjnego”. Tryb wyboru projektów będzie zgodny z odpowiednimi wytycznymi MRR w danym zakresie.

Zasady wyboru projektów w ramach osi RLKS zostaną uzupełnione.

10.4. Instrumenty zintegrowane (ZIT, RLKS)

Jednym z najważniejszych założeń nowo projektowanej polityki spójności na lata 2014-2020, oprócz wymiaru społeczno-gospodarczego, jest szerokie uwzględnienie w jej ramach wymiaru terytorialnego. Podejście terytorialne będące jedną z podstawowych zasad programowania na lata 2014-2020, oznacza odejście od postrzegania obszarów przez pryzmat granic administracyjnych na rzecz definiowania ich na podstawie potencjałów, barier rozwoju i wzajemnych zależności poszczególnych terytoriów. Tak rozumiany wymiar terytorialny będzie szeroko wspierany w ramach Kujawsko-Pomorskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2014-2020, jako jeden z podstawowych instrumentów realizacji polityki terytorialnej regionu. Należy przy tym zaznaczyć, iż podejście terytorialne nie zastąpi podejścia horyzontalnego stosowanego w przeważającej ilości interwencji RPO.

W ramach K-P RPO 2020 przewiduje się zastosowanie w rozbudowanej formie instrumentu ZIT. Zgodnie z propozycją Ministerstwa Rozwoju Regionalnego realizacja ZIT będzie przebiegać dwutorowo tj. na terenie 18 miast wojewódzkich oraz na terenie innych miast o charakterze regionalnym i subregionalnym. Model wdrażania ZIT na terenie województwa kujawsko-pomorskiego obejmował będzie trzy elementy: instrument ZIT miasta metropolitarne wraz z obszarem funkcyjnym, miasta subregionalne wraz z obszarami funkcyjnymi oraz pozostałe miasta powiatowe województwa.

Podejście zintegrowane będzie także realizowane wobec mniejszych miast oraz obszarów wiejskich za pomocą instrumentu RLKS. Wsparcie dla tych obszarów realizowane w ramach RPO będzie ściśle powiązane ze wsparciem planowanym w ramach ze środków EFRROW w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020. Pozwoli to na skoordynowane i zintegrowane wspieranie tychże obszarów z trzech funduszy unijnych i zapobiegnie powielaniu się interwencji. Przyjmuje się zasadę niewykluczania się terytorialnego ZIT i RLKS, co umożliwi realizację interwencji RLKS na obszarach funkcjonalnych miast będących obszarami wiejskimi.

W ramach RPO wymiar terytorialny finansowany będzie z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Społecznego.

Zintegrowane Inwestycje Terytorialne

W procesie rozwoju regionu istotną rolę odgrywa polityka terytorialna gdzie szczególne miejsce zajmuje rozwój miast jako ośrodków wzrostu społeczno – gospodarczego. Stąd szczególnie ważne staje się kreowanie i wdrażanie polityki miejskiej jako sposobu oddziaływania władz regionu na rozwój poszczególnych ośrodków miejskich z uwzględnieniem ich potencjałów, barier i wzajemnych zależności. Kompleksowa polityka miejska polegać ma na zaangażowaniu miast wszystkich kategorii w rozwój społeczny i gospodarczy regionu, przy różnicowaniu działań w stosunku do poszczególnych obszarów adekwatnie do ich potencjału i oczekiwanej roli w rozwoju regionu. Zakłada się więc opracowanie szczegółowych założeń działań wobec każdego z poszczególnych obszarów, jako podstawę polityki działań wobec nich.

W województwie kujawsko-pomorskim politykę miejską zamierza się prowadzić z szerokim wykorzystaniem instrumentu ZIT – zakładającego ścisłą integrację planowania na poziomie miast i obszarów funkcjonalnych.

Tworzy się dedykowaną polityce miejskiej oś priorytetową, w ramach której głównym narzędziem realizacji polityki miejskiej będą Zintegrowane Inwestycje Terytorialne. Interwencja skierowana zostanie na następujące obszary:

Pierwszy element stanowić będzie „krajowy” ZIT, wykorzystujący środki pochodzące z tzw. *rezerwy programowej* skierowany na Metropole Bydgosko-Toruńską wraz z obszarem funkcjonalnym. Zaproponowane rozwiązanie wynika bezpośrednio ze Strategii Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego do 2020, Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020 oraz Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. Poprzez ten instrument wsparcie otrzymają projekty przyczyniające się do poprawy spójności obszaru i dostępności komunikacyjnej Metropolii Bydgosko-Toruńskiej

Drugi element stanowić będzie „subregionalny ZIT”. Jego implementacja planowana jest w ramach trzech miast subregionalnych (Włocławka, Grudziądz i Inowrocławia) wraz z obszarami funkcjonalnymi. Ośrodki te pełnią istotną rolę w strukturze osadniczej województwa i stanowią ważne centra rozwoju na tle regionu.

Podstawą interwencji w ramach przyszłych ZIT będzie opracowanie przez każde miasto strategii rozwoju obszaru funkcjonalnego miasta. Ponadto, miasta będą zobowiązane do opracowania programu działań dla ZIT.

Trzeci element stanowić będzie wsparcie miast powiatowych i polegać będzie na wzmacnianiu powiązań infrastrukturalnych i funkcjonalnych miast z ich otoczeniem. Ponadto szczególne miejsce przewiduje się na realizację zintegrowanych działań rewitalizacyjnych oraz pobudzających rozwój gospodarczy miast oraz obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie. Wsparcie realizowane będzie w ramach ZIT dla danego miasta i powiązanych z nim obszarów.

Warunkami obligatoryjnymi otrzymania funduszy na realizację ZIT są:

- przygotowanie Programu działań ZIT – będzie on podstawą dla udzielenia wsparcia z działań/priorytetów realizowanych w formule ZIT w ramach RPO. Stanowił on będzie również podstawę do zaangażowania Związku ZIT w proces zarządzania RPO. Program działań ZIT tworzony zgodnie z zasadą partnerstwa stymulował będzie współpracę wszystkich podmiotów w celu realizacji uzgodnionej wizji rozwojowej na terenie całego miejskiego obszaru funkcjonalnego;

- zawiązanie zinstytucjonalizowanej formy partnerstwa (powołanie Związku ZIT) – która jest udokumentowanym wyrażeniem chęci JST do współpracy na rzecz realizacji działań w ramach ZIT, mających znaczenie dla całego obszaru funkcjonalnego;
- posiadanie odpowiedniej zdolności instytucjonalnej do zarządzania częścią programu operacyjnego oraz zapewnienie współfinansowania realizowanych projektów;
- podpisanie porozumienia do realizacji ZIT w województwie pomiędzy Związkiem ZIT, a IZ RPO, które powinno nastąpić po spełnieniu powyższych warunków.

Zakres delegacji zadań przez IZ RPO na poziom lokalny zostanie ograniczony do przygotowania programu działań ZIT i dokonania preselekcji wniosków.

Interwencja ZIT obejmie następujące cele tematyczne: 4, 6, 9.

Na realizację ZIT zamierza się przeznaczyć następujące kwoty: *do uzupełnienia*

W ramach RPO instrumenty ZIT finansowane będą z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

Rozwój lokalny kierowany przez społeczność

Rozwój lokalny kierowany przez społeczność (RLKS) jest, oprócz Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych, jednym z instrumentów wspierających rozwój terytorialny w perspektywie finansowej 2014-2020.

Celem RLKS jest wspieranie oddolnych działań społeczności lokalnych na rzecz rozwoju lokalnego. Rozwój lokalny kierowany jest przez Lokalne Grupy Działania (LGD), składające się z osób reprezentujących lokalne interesy publiczne i prywatne interesy społeczno-gospodarcze, przy czym społeczeństwo obywatelskie i partnerzy z sektora prywatnego powinni posiadać co najmniej 50% udziału w procesach decyzyjnych, a żadna pojedyncza grupa interesów nie powinna posiadać więcej niż 49% głosów.

Obowiązkiem każdej Lokalnej Grupy Działania jest stworzenie oraz realizacja zintegrowanej i wielosektorowej Lokalnej Strategii Rozwoju (LSR), spójnej z poszczególnymi programami wszystkich zaangażowanych funduszy unijnych. Stanowi ona dokument, na podstawie którego inwestorzy mogą ubiegać się o wsparcie na realizację operacji (konkretnych projektów) spójnych z celami Lokalnej Strategii Rozwoju. Wybór projektów oraz ustalanie kwoty wsparcia należy do Lokalnej Grupy Działania i odbywa się w drodze głosowania, przy czym co najmniej 50% głosów musi pochodzić od partnerów spoza sektora publicznego.

W województwie kujawsko-pomorskim w ramach RPO zamierza się realizować instrument RLKS z przeznaczeniem jego na realizację polityki terytorialnej regionu przede wszystkim w odniesieniu do małych miast i obszarów wiejskich.

Przewiduje się tym samym stworzenie dedykowanej osi priorytetowej: Rozwój lokalny kierowany przez społeczność.

Wsparcie realizowane będzie na obszarach wiejskich oraz w pozostałych miastach pełniących rolę centrów społeczno-gospodarczych w danym regionie określonym granicami istniejących Lokalnych Grup Działania. Głównym celem interwencji podejmowanych na tych obszarach będzie rozwój i aktywizacja społeczności lokalnych poprzez realizację w szczególności inicjatyw oddolnych. Realizacja zintegrowanych inicjatyw przyczynić ma się do rozwoju obszarów funkcjonalnych lokalnego rozwoju gospodarczego. Wsparcie w tym przypadku realizowane będzie w ramach instrumentu RLKS. RLKS realizowany będzie na obszarach Lokalnych Grup Działania na podstawie stworzonych przez nie Lokalnych Strategii Rozwoju.

W celu kompleksowego i zintegrowanego podejścia do realizacji polityki terytorialnej na obszarach wiejskich konieczne będzie ściśle powiązanie wsparcia kierowanego w ramach RPO ze wsparciem planowanym ze środków EFRROW w ramach PROW 2014-2020.

Zakres delegacji zadań przez IZ RPO na poziom lokalny zostanie ograniczony do przygotowania Lokalnych Strategii Rozwoju i dokonania preselekcji wniosków w przypadku większych projektów infrastrukturalnych. LGD będą odpowiedzialne za nabór, ocenę wniosków, udzielenie dofinansowania oraz rozliczanie projektów realizowanych w ramach tzw. projektów parasolowych.

Interwencja RLKS obejmie cel tematyczny 9.

Na realizację RLKS zamierza się przeznaczyć następujące kwoty: *do uzupełnienia*

W ramach RPO RLKS finansowany będzie z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Społecznego.

10.5. Zarządzanie finansowe

W realizację programu operacyjnego zaangażowane są środki unijne, krajowe środki publiczne oraz środki prywatne.

Zgodnie z art. 124, 120 i 133 rozporządzenia ogólnego Komisja Europejska przekazywać będzie środki Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego/Europejskiego Funduszu Społecznego na finansowanie programu w formie:

- wstępnych płatności zaliczkowych wypłacanych w ratach w 2014 r. w wysokości 2%, w latach 2015-2016 po 1% kwoty wsparcia z funduszy na cały okres programowania dla programu operacyjnego,
- rocznych płatności zaliczkowych wypłacanych w 2016 r. w wysokości 2%, w okresie 2017-2022 w wysokości 2,5% kwoty wsparcia z funduszy na cały okres programowania dla programu operacyjnego,
- płatności okresowych, w tym płatności salda rocznego, Komisja Europejska zwraca w formie płatności okresowych 90% kwoty wynikającej z zastosowania stopy współfinansowania dla każdej osi priorytetowej ustanowionej w decyzji o przyjęciu programu operacyjnego do wydatków kwalifikowanych dla osi priorytetowej uwzględnionej we wniosku o płatność,
- płatności salda końcowego wypłacane będzie nie później niż w terminie 3 miesięcy od dnia rozliczenia rachunków ostatniego roku obrotowego lub w terminie 1 miesiąca od daty przyjęcia końcowego sprawozdania z realizacji, zależnie od tego, która data będzie późniejsza.

Powyższe środki wpływają na rachunki wskazane przez ministra właściwego do spraw finansów publicznych. Minister właściwy do spraw finansów publicznych zapewnia przeznaczenie całości środków unijnych na realizację właściwych im programów operacyjnych. Zaliczki otrzymywane z KE na realizację programu operacyjnego przeznaczone będą na realizację programu, w szczególności na stworzenie zaliczkowego mechanizmu finansowania projektów oraz na wypłatę środków beneficjentom przed wnioskowaniem o refundację do KE.

Zgodnie z zapisami Założeń do Umowy Partnerstwa utrzymane zostanie rozwiązanie z obecnej perspektywy z Bankiem Gospodarstwa Krajowego jako płatnikiem wypłacającym beneficjentom – z wyłączeniem projektów pomocy technicznej – środki dofinansowania w oparciu o kierowane do niego zlecenia płatności w formie elektronicznej przez te instytucje, które zawarły umowy z beneficjentami lub w przypadku państwowych jednostek budżetowych bezpośrednio przez te jednostki.

Podstawą wnioskowania o refundację środków z Komisji Europejskiej jest deklaracja wydatków oraz wnioski o płatność przygotowywane przez instytucję zarządzającą. Deklaracja wydatków jest przygotowywana na podstawie wniosków o płatność beneficjenta. Art. 126 rozporządzenia ogólnego traktuje o terminach przedstawiania wniosków o płatność okresową oraz ich wypłacania. Instytucja certyfikująca regularnie składa wnioski o płatność okresową obejmujące kwoty ujęte w jej sprawozdaniu finansowym jako wsparcie publiczne wypłacone na rzecz beneficjentów w roku obrotowym kończącym się 30 czerwca. Ostateczny wniosek o płatność okresową przedkładać jest do dnia 31 lipca po upływie poprzedniego roku obrotowego oraz, w każdym przypadku, przed pierwszym wnioskiem o płatność okresową dla następnego roku obrotowego. Pierwszego wniosku o płatność okresową nie składa się przed otrzymaniem przez Komisję formalnego aktu akredytacji instytucji zarządzającej. Komisja dokonuje płatności okresowej nie później niż 60 dni od daty zarejestrowania przez Komisję wniosku o płatność (z zastrzeżeniem dostępności środków art.126 ust.4).

10.6. Pomoc publiczna

Do uzupełnienia

10.7. Projekty generujące dochód

Do uzupełnienia

10.8. System wskaźników

Do monitorowania procesu realizacji i ustalania stopnia osiągnięcia celów Kujawsko-Pomorskiego Regionalnego Programu Operacyjnego 2014-2020 niezbędny jest sprawny system wskaźników. Wskaźniki muszą dać się zmierzyć i wyrazić w sposób wymierny w celu umożliwienia pomiaru postępów w stosunku do sytuacji wyjściowej. W ramach K-P RPO tworzony jest system wskaźników wspomagający monitorowanie osiągnięcia celów Programu w oparciu o zapisy Umowy Partnerstwa.

Na poziomie Umowy Partnerstwa przewidziano wskaźniki makro i jakości życia, stanowiące kontekst interwencji, a także wskaźniki rezultatu kwalifikujące cele strategiczne wykorzystania funduszy oraz mechanizm ustalania wskaźników dla potrzeb oceny wykonania. Wskaźniki rezultatu zostały przypisane do trzech celów Umowy Partnerstwa, są spójne z celami i wskaźnikami Strategii Europa 2020 oraz z podstawowymi krajowymi dokumentami strategicznymi. **Wskaźniki rezultatu w programie operacyjnym mogą być zaczerpnięte bezpośrednio z Umowy Partnerstwa i stanowić uszczegółowienie wskaźników rezultatu strategicznego na poziomie Umowy Partnerstwa. Muszą jednak posiadać wartość bazową, określoną wartość docelową, a także spełniać kryteria metodologiczne.**

Wybrane do monitorowania programu wskaźniki powinny być:

- zgodne z naturą i charakterem celów szczegółowych priorytetu;
- transparentne, z obiektywnie weryfikowalnymi wartościami pośrednimi/docelowymi i podanym źródłem danych oraz, gdzie jest to możliwe, dostępne publicznie;
- weryfikowalne, bez nakładania nieproporcjonalnych obciążeń administracyjnych;
- spójne we wszystkich programach.

Do końca września 2013 r. powstanie **nowoczesne narzędzie monitorowania - system STRATEG**, który będzie gromadził wyselekcjonowane uprzednio wskaźniki rezultatu na poziomie strategicznym zawarte zarówno w UP jak i PO (planowane jest jego sukcesywne uzupełnianie).

Drugim modułem systemu wskaźników w perspektywie 2014-2020 jest **Wspólna Lista Wskaźników Kluczowych (WLWK) obejmująca wskaźniki produktu i rezultatu bezpośredniego służące monitorowaniu postępu rzeczowego**. WLWK została stworzona w oparciu o doświadczenia z okresu programowania 2007-2013, w którym występowała wielość nazw

i definicji wskaźników służących do pomiaru tego samego zjawiska i inne deficyty. Powstała także ze względu na uwarunkowania dotyczące perspektywy 2014-2020 oraz utworzenie mechanizmu oceny wykonania i rezerwy wykonania, które nakładają ze strony wdrożeniowej dyscyplinę w zakresie programowania wskaźników na niższych poziomach.

Wspólna Lista Wskaźników Kluczowych określa spójne dla wszystkich programów operacyjnych **wskaźniki produktu** (output) i **rezultatu bezpośredniego** (output+) dla EFRR/FS oraz EFS. **Stworzona Wspólna Lista Wskaźników Kluczowych powinna być w maksymalnym stopniu spójna i komplementarna ze wskaźnikami strategicznymi, przyjętymi na poziomie Umowy Partnerstwa i programów operacyjnych**, które pozyskiwane będą ze statystyki publicznej i/lub badań ewaluacyjnych. Konieczne jest, aby wskaźniki były wybierane przy tworzeniu programu i konsekwentnie wymagane na etapie wdrażania projektów.

Na poziomie europejskim obecnie trwają prace nad uzgodnieniem definicji common indicators dla EFRR/FS oraz wzorów Umowy Partnerstwa i programów operacyjnych, a także nad stworzeniem szczegółowych wytycznych odnośnie mechanizmów wyboru wskaźników dla potrzeb rezerwy wykonania.

W miarę dalszych postępów prac nad systemem wskaźników rozdział będzie aktualizowany.

10.9. System monitorowania, sprawozdawczości i ewaluacji

System monitorowania jest ważnym elementem oceny postępu we wdrażaniu założeń i realizacji celów regionalnego programu operacyjnego oraz podstawą do podejmowania środków naprawczych w sytuacji braku oczekiwanych postępów. Monitorowanie postępów realizacji programu odbywa się na poziomie Beneficjenta, Instytucji Zarządzającej oraz Komitetu Monitorującego. Analiza postępów prowadzona jest na podstawie poziomu realizacji wskaźników finansowych i rzeczowych.

Komitet Monitorujący

W celu prowadzenia skutecznego monitoringu i systematycznej oceny działań związanych z realizacją Programu, w tym prawidłowości wydatków publicznych nadzór nad wdrażaniem programu sprawuje Komitet Monitorujący, monitorując wydatki i efekty rzeczowe interwencji publicznych.

Komitet Monitorujący Kujawsko-Pomorskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2014-2020 zostanie powołany w ciągu 3 miesięcy od daty powiadomienia Polski o decyzji dotyczącej przyjęcia programu.

W związku z tym, że celem Komitetu Monitorującego jest kontrola wydatkowania środków kilkuletniego programu, a jakość i efektywność funkcjonowania systemu monitorowania zależy od działań zaangażowanych przedstawicieli z poszczególnych środowisk, w skład Komitetu wejdą przedstawiciele wszystkich grup istotnych z punktu widzenia zakresu realizacji Kujawsko-Pomorskiego RPO.

W celu zachowania zrównoważonego udziału wszystkich stron, zgodnie z zasadą partnerstwa i równości szans w skład Komitetu wejdą przedstawiciele instytucji zarządzającej, wszelkich instytucji pośredniczących oraz przedstawicieli:

- właściwych organów regionalnych, lokalnych, miejskich i innych władz publicznych;
- partnerów społecznych i gospodarczych;
- podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, w tym partnerów działających na rzecz ochrony środowiska, organizacje pozarządowe oraz podmioty odpowiedzialne za promowanie równości i niedyskryminacji;
- instytucje naukowe oraz badawczo-rozwojowe.

W pracach Komitetu, w roli doradcy uczestniczyć będzie przedstawiciel Komisji Europejskiej. Ponadto, jeżeli Europejski Bank Inwestycyjny (EBI) wniesie wkład w program, może on uczestniczyć w pracach Komitetu w charakterze doradczym. Komitetowi przewodniczyć będzie Przedstawiciel Instytucji Zarządzającej.

Komitet Monitorujący będzie rozpatrywał i zatwierdzał w szczególności:

- wszelkie kwestie, które wpływają na wykonanie programu;
- postępy w realizacji planu oceny dla programu operacyjnego oraz działań następnych podjętych w związku z ustaleniami ocen;
- strategię komunikacji dla programu operacyjnego i wszelkie zmiany strategii oraz jej realizację;
- realizację dużych projektów;
- realizację wspólnych planów działania;
- metodykę i kryteria wyboru operacji;
- roczne i końcowe sprawozdania z realizacji;
- plan oceny dla programu operacyjnego i wszelkie zmiany planu;
- działania mające na celu promowanie równouprawnienia płci, równych szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób niepełnosprawnych;
- działania mające na celu promowanie zrównoważonego rozwoju;
- działania w ramach programu operacyjnego odnoszące się do spełnienia uwarunkowań *ex ante*;
- instrumenty finansowe.

Ponadto, Komitet Monitorujący będzie:

- wydawać opinię w sprawach wszelkich zmian programu, zaproponowanych przez instytucję zarządzającą;
- wydawać zalecenia dla instytucji zarządzającej dotyczące realizacji programu i jego oceny oraz monitorować działania podjęte w następstwie tych zaleceń.

W ramach Komitetu możliwe będzie powołanie Podkomitetu w celu monitorowania stosowania zasady zrównoważonego rozwoju i osiągania wskaźników środowiskowych. Ponadto, w celu sprawnego funkcjonowania Komitetu i osiągnięcia rezultatów związanych z wdrażaniem RPO w Województwie Kujawsko-Pomorskim możliwe będzie powołanie innych Podkomitetów oraz tematycznych Grup roboczych, pełniących funkcję doradczą dla Komitetu.

Sprawozdawczość

Do dnia 30 kwietnia 2016 r. i do dnia 30 kwietnia każdego kolejnego roku, z rokiem 2022 włącznie, państwo członkowskie przedkłada Komisji roczne sprawozdanie z realizacji zgodnie z art. 44 ust. 1. Sprawozdanie przedłożone w 2016 r. obejmuje lata budżetowe 2014 i 2015, a także okres między początkową datą kwalifikowalności wydatków a dniem 31 grudnia 2013 r.

Roczne sprawozdania zawierają informacje na temat realizacji Programu i jego priorytetów w odniesieniu do danych finansowych, ogólnych i specyficznych dla Programu, wskaźników oraz wartości docelowych ujętych ilościowo, w tym zmian we wskaźnikach rezultatu i celach pośrednich określonych w podstawie oceny wykonania. Przekazane dane odnoszą się do wartości wskaźników dla w pełni zrealizowanych operacji, a także dla wybranych operacji. W sprawozdaniach tych przedstawia się również działania podejmowane w celu spełnienia uwarunkowań *ex-ante* i wszelkie kwestie, które wpływają na wykonanie Programu oraz podjęte środki naprawcze. Ponadto zawierają informacje na temat postępów w przygotowaniu i realizacji dużych projektów i wspólnych planów działania.

W rocznych sprawozdaniach z realizacji programu złożonych w 2017 r. i 2019 r. oceniane są dodatkowe informacje:

- postępy poczynione na drodze do osiągnięcia celów programu;
- realizacja działań mających na celu uwzględnienie zasad horyzontalnych (przestrzeganie prawa unijnego i krajowego, równouprawnienie kobiet i mężczyzn oraz niedyskryminacji, zrównoważony rozwój);
- informacje na temat wsparcia wykorzystanego do realizacji celów dotyczących zmiany klimatu;

- postępy w realizacji zintegrowanego podejścia do rozwoju terytorialnego, w tym zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich oraz rozwoju kierowanego przez lokalną społeczność w ramach programu operacyjnego;
- postępy w realizacji działań mających na celu zwiększenie zdolności organów i beneficjentów w państwach członkowskich w zakresie zarządzania funduszami i korzystania z nich;
- postępy w realizacji wszelkich działań międzyregionalnych i transnarodowych;
- postępy w realizacji planu oceny oraz działań następczych podjętych w związku z ustaleniami ocen;
- konkretne działania mające na celu promowanie równouprawnienia płci oraz zapobieganie dyskryminacji, w tym dostępność dla osób niepełnosprawnych i uzgodnienia wdrożone, aby zapewnić włączenie perspektywy płci do programów operacyjnych i operacji;
- działania podjęte w celu promowania zrównoważonego rozwoju;
- wyniki działań informacyjnych i promocyjnych funduszy prowadzonych w ramach strategii komunikacji;
- w stosownych przypadkach – postępy w realizacji działań w dziedzinie innowacji społecznych;
- postępy we wdrażaniu środków w celu zaspokojenia szczególnych potrzeb obszarów geograficznych najbardziej dotkniętych ubóstwem lub grup docelowych najbardziej zagrożonych dyskryminacją lub wykluczeniem, zwłaszcza w odniesieniu do społeczności zmarginalizowanych, w tym, w stosownych przypadkach, wykorzystane środki finansowe;
- zaangażowanie partnerów w realizację, monitorowanie i ocenę programu operacyjnego.

W sprawozdaniu złożonym w 2019 r. dodatkowo zostanie opisany wpływ programu na realizację unijnej strategii na rzecz inteligentnego, trwałego wzrostu gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznego.

Ponadto zakłada się dokonania w 2019 oceny wykonania Programu Operacyjnego, która polegać będzie na sprawdzeniu stopnia osiągnięcia wyznaczonych wcześniej kamieni milowych (wartości pośrednich wskaźników) na poziomie poszczególnych osi priorytetowych. Podstawę dla tego procesu stanowić będą w szczególności wskaźniki produktu i wskaźniki finansowe. Stąd konieczność wyznaczenia wartości pośrednich (dla roku 2018) dla wskaźników, które zostaną włączone w proces przeglądu programów. Stopień osiągania kamieni milowych monitorowany będzie już od sprawozdania rocznego przedkładanego do KE w 2017 (za rok 2016). Dodatkowo w 2017 i 2019 Państwo Członkowskie zostało zobowiązane do przedłożenia KE raportu z postępów we wdrażaniu Umowy Partnerstwa. Będzie on zawierał szczegółowe dane nt. osiągania wskaźników określonych dla poszczególnych osi priorytetowych z uwzględnieniem założonych kamieni milowych.

Ewaluacja

Nieodłącznym elementem monitorowania postępów realizacji programu jest ewaluacja trafności, skuteczności i efektywności podejmowanych działań.

Przed rozpoczęciem realizacji programu przeprowadzona zostanie ewaluacja ex-ante, w trakcie wdrażania programu realizowane będą ewaluacje operacyjne, tzw. on-going, natomiast po zakończeniu realizacji programu zostanie przeprowadzona ewaluacja ex-post.

Najważniejszym elementem realizacji procesu ewaluacji w okresie 2014-2020 jest Plan (strategii) ewaluacji programu operacyjnego na cały okres programowania. Plan ewaluacji wynika z przyjętej w ramach programu logiki interwencji i precyzyjnie określa „co, kiedy i w jaki sposób chcemy osiągnąć” w programie operacyjnym.

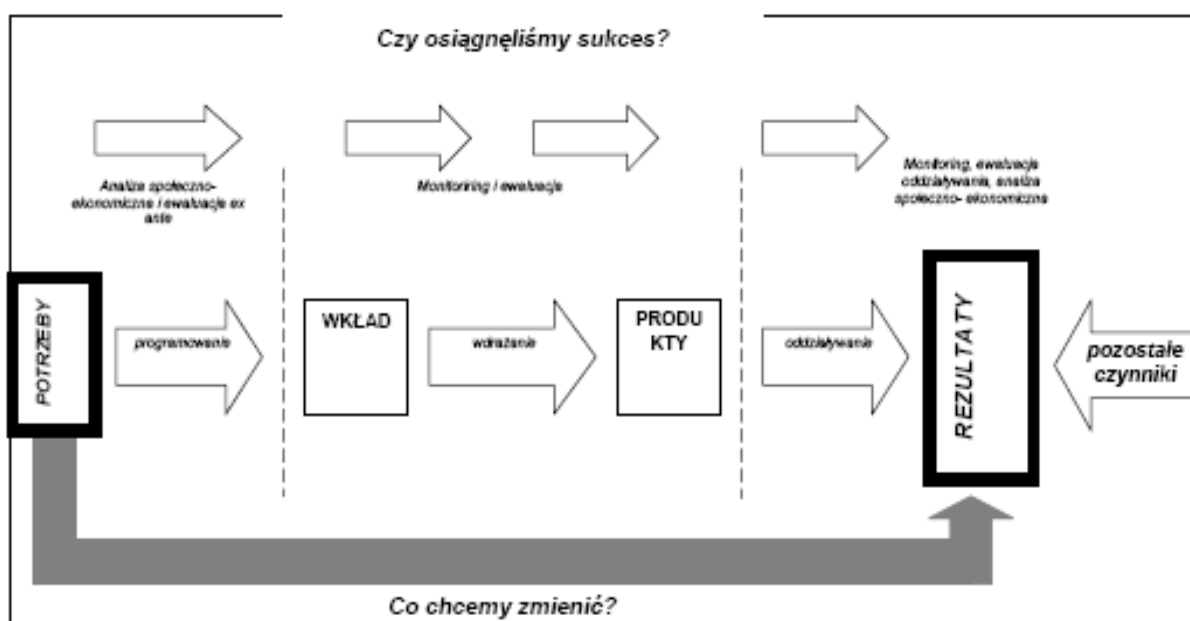
W Planie ewaluacji przedstawione są sposoby i terminy oceny efektów realizacji programu oraz zakres tematyczny i harmonogram realizacji ewaluacji wraz uzasadnieniem ich przeprowadzenia, a także propozycje metodologiczne dla poszczególnych badań wraz z określeniem zapotrzebowania na dane. Istotne jest również rozpoznanie barier w pozyskiwaniu danych oraz sposobów ich przezwyciężenia.

Zgodnie z wytycznymi Komisji Europejskiej Plan ewaluacji zawiera:

- listę tematów badań ewaluacyjnych wraz z uzasadnieniem ich realizacji,
- metody przewidziane do zastosowania wraz z określeniem zapotrzebowania na dane,
- sposoby zapewnienia dostarczenia odpowiedniego zakresu danych na użytek ewaluacji,
- harmonogram procesu ewaluacji,
- sposoby komunikacji wyników ewaluacji,
- zasoby ludzkie,
- budżet,
- plan szkoleń.

Plan ewaluacji dla programu operacyjnego przedstawiany jest na pierwszym posiedzeniu komitetu monitorującego.

Rola monitoringu i ewaluacji w procesie realizacji programu operacyjnego zaprezentowana została na poniższym rysunku .

10.10. System audytu i kontroli

Instytucja Zarządzająca zobowiązana jest do kontroli wykonywanych operacji. W przypadku zaangażowania w system wdrażania RPO Instytucji Pośredniczącej, zakres obowiązków w tym zakresie określają odpowiednie umowy. Instytucja Zarządzająca będzie weryfikować wydatki zadeklarowane przez beneficjentów i sprawdzać zgodność ich wykonania z zasadami unijnymi i krajowymi. Podstawą kontroli będą roczne plany kontroli. W przypadku delegowania przez Instytucję Zarządzającą części funkcji związanych z wdrażaniem RPO do Instytucji Pośredniczącej, Instytucja Zarządzająca przeprowadza kontrolę systemową Instytucji Pośredniczącej w celu zapewnienia, że delegowane funkcje są realizowane właściwie.³⁰

Nowy system rozliczeń między PCz a KE zaproponowany w CPR oznacza konieczność rozbudowania systemu kontroli projektów i weryfikacji wydatków w PO na poziomie krajowym ze względu na znaczące ryzyko korekt netto (art. 137.6 CPR), mimo wprowadzenia przez KE przepisów o proporcjonalności kontroli (art. 140 CPR)

Proces kontroli i audytu funduszy strukturalnych obejmuje:

³⁰ Zasady i tryb wyboru projektów oraz system audytu i kontroli z RPO WK-P 2007-2013, projektu PO IG

- o kontrole realizowane w ramach systemu zarządzania i kontroli PO, w tym: weryfikacje wniosków o płatność, kontrole projektów na miejscu/w siedzibie beneficjenta, kontrole na zakończenie realizacji projektu, kontrole trwałości, kontrole systemowe, kontrole krzyżowe;
- o audyty wykonywane zgodnie z art. 116 CPR przez IA;
- o kontrole weryfikujące zachowywanie zgodności z kryteriami desygnacji;
- o audyty wykonywane zgodnie z art. 116 CPR przez IA;
- o audyty wykonywane przez KE i ETO.

Nieprawidłowości

Państwa członkowskie wdrażające regionalny program operacyjny mają za zadanie zapobiegać nieprawidłowościom oraz je wykrywać i korygować, a także odzyskiwać kwoty nienależnie wypłacone wraz z odsetkami z tytułu zaległych płatności. Państwa członkowskie powiadamiają o tych nieprawidłowościach Komisję Europejską i informują ją o przebiegu powiązanych postępowań administracyjnych i prawnych.

Jeżeli kwoty nienależnie wypłacone beneficjentowi nie mogą być odzyskiwane i jest to wynikiem błędu lub zaniedbania ze strony państwa członkowskiego, dane państwo członkowskie jest odpowiedzialne za zwrot takiej kwoty do budżetu ogólnego Unii zgodnie z art. 112 projektu ROZPORZĄDZENIA PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego objętych zakresem wspólnych ram strategicznych oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego i Funduszu Spójności, oraz uchylające rozporządzenie (WE) nr 1083/2006.

10.11.System informatyczny

Zadaniem Lokalnego Systemu Informatycznego będzie wspomaganie procesu zarządzania i wdrażania Regionalnego Programu Operacyjnego.

Lokalny System Informatyczny będzie zgodny z założeniami przyjętymi dla Krajowego Systemu Informatycznego dla przyszłej perspektywy ale gromadzić będzie bardziej szczegółowy zakres danych niezbędnych z punktu widzenia Instytucji Zarządzającej Programem.

System zostanie przygotowany w oparciu o rozwiązania wdrożone w okresie programowania 2007-2013 oraz zapisy art. 112 ust. 3 projektu Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego objętych zakresem wspólnych ram strategicznych oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego i Funduszu Spójności, oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 oraz polityką e-spójności, która jest nową inicjatywą w ramach systemów państw członkowskich w 2014-2020.

10.12.System informacji i promocji

Zgodnie z projektem Rozporządzenia parlamentu europejskiego i rady ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego objętych zakresem wspólnych ram strategicznych oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego i Funduszu Spójności, które uchyla

rozporządzenie (WE) nr 1083/2006, Polska opracuje Strategię komunikacji polityki spójności. Będzie to podstawa do opracowania Strategii komunikacji dla Kujawsko-Pomorskiego Regionalnego Programu Operacyjnego przez Instytucję zarządzającą. Strategia komunikacji opracowana przez instytucję zarządzającą obejmować będzie następujące elementy:

- opis zastosowanego podejścia, w tym główne działania informacyjne i promocyjne, jakie ma podjąć instytucja zarządzająca, skierowane do potencjalnych beneficjentów, osób opiniotwórczych i ogółu społeczeństwa, z uwzględnieniem celów opisanych w art. 105;
- opis materiałów, które zostaną udostępnione w formatach dostępnych dla osób niepełnosprawnych;
- opis sposobu, w jaki beneficjenci będą wspierani w działaniach komunikacyjnych;
- orientacyjny budżet na realizację strategii;
- opis organów administracyjnych, w tym zasobów kadrowych, odpowiedzialnych za realizację działań informacyjnych i promocyjnych;
- ustalenia dotyczące działań informacyjnych i promocyjnych, obejmujące stronę internetową lub portal internetowy, na którym można znaleźć takie dane;
- wskazanie, w jaki sposób działania informacyjne i promocyjne będą oceniane pod względem widoczności i znajomości polityki, programów operacyjnych i operacji oraz roli odgrywanej przez fundusze i Unię Europejską;
- w stosownych przypadkach opis wykorzystania głównych rezultatów poprzednich programów operacyjnych;
- roczna aktualizacja określająca działania informacyjne i komunikacyjne, które należy przeprowadzić.

Wdrożenie systemu informacji i promocji nastąpi za pomocą rocznych planów działań opracowanych przez instytucję zarządzającą.

Głównym celem prowadzonych działań informacyjnych i promocyjnych jest zapewnienie wyczerpującej i łatwej w odbiorze informacji na temat zasad oraz możliwości korzystania z funduszy strukturalnych w latach 2014-2020 oraz kształtowanie pozytywnego wizerunku programu wśród potencjalnych beneficjentów oraz wszystkich mieszkańców regionu.

Cel ten zostanie zrealizowany poprzez:

- zapewnienie powszechnego dostępu do informacji na temat możliwości uzyskania dofinansowania ze środków EFRR w ramach RPO,
- przygotowanie i administrowanie stronami internetowymi poświęconymi tematyce RPO i funduszy strukturalnych.

Grupami docelowymi są beneficjenci, potencjalni beneficjenci RPO 2014-2020 i media.

Podstawowe założenia strategii działań to szeroko zakrojone działania informacyjne promujące uruchomienie programu operacyjnego, przygotowanie i rozpowszechnianie materiałów promocyjnych, stworzenie systemu wizualizacji i logo RPO, publikowanie elektronicznego wykazu operacji. Działania informacyjne i promocyjne podlegać będą systemowi ocen poprzez okresowe badania ewaluacyjne oraz monitoring mediów (w tym portalu internetowego). W ramach Programu Instytucja Zarządzająca zapewni odpowiednie środki finansowe na realizację zadań związanych z informacją i promocją.

10.13. Udział partnerów

10.13.1. Rola partnerów w procesie wdrażania, monitoringu i oceny programu operacyjnego

Zgodnie z art. 5 (...) w odniesieniu do K-P RPO na lata 2014-2020 IZ umożliwi zaangażowanie wszystkich partnerów i zainteresowanych podmiotów społeczeństwa obywatelskiego w proces wdrażania, monitoringu i oceny programu. Takie podejście przyczynia się w sposób znaczący do skutecznego wdrożenia strategii „Europa 2020” oraz zwiększenia poziomu efektywności, skuteczności i przejrzystości całego systemu oraz stopnia realizacji K-P RPO na lata 2014-2020.

Podrozdział będzie uzupełniany o informacje z zakresu przebiegu angażowania i włączania partnerów w przedmiotowe procesy.

10.13.2. Dla EFS: Granty globalne

Podrozdział zostanie uzupełniony w trakcie prac nad częścią związaną z EFS.

10.13.3. Dla EFS, w stosownych przypadkach: Przydział środków na budowanie zdolności

Podrozdział zostanie uzupełniony w trakcie prac nad częścią związaną z EFS.

11. Zmniejszenie obciążeń administracyjnych beneficjentów

Zdolność administracyjna jest czynnikiem warunkującym możliwości skutecznej i efektywnej realizacji zadań państwa związanych z prowadzeniem PS. Zdolność administracyjna w kontekście realizacji K-P RPO na lata 2014-2020 to potencjał kadr znajdujący się w dyspozycji instytucji oraz rozwiązania organizacyjne, systemy zarządzania i rozwiązania prawne oraz wyposażenie techniczne i narzędzia informatyczne, których zastosowanie ma wpływ na jakość realizacji programów.

Zdolność administracyjna jest określana poprzez następujące elementy:

1. Potencjał kadrowy

- stan zatrudnienia oraz adekwatne wynagrodzenie pracowników;
- dostosowanie kompetencji kadr do realizowanych zadań;
- poziom rotacji pracowników;

2. Efektywne rozwiązania organizacyjne i sprawne zarządzanie

- zdolność kształtowania polityk publicznych;
- umiejętność współpracy z interesariuszami;
- sprawna komunikacja wewnętrzna i zewnętrzna;
- podejmowanie adekwatnych działań informacyjno-promocyjnych;
- zdolność do ewaluacji i monitorowania;
- zarządzanie procesami;
- zarządzanie zasobami ludzkimi;
- standardy pracy i kultura organizacyjna;

3. Adekwatne zasoby techniczne i narzędzia informatyczne

- wyposażenie stanowisk pracy;
- sprawne systemy informatyczne;
- dostęp do baz danych i oprogramowanie;
- spójne systemy wymiany danych.

W celu polepszenia zdolności administracyjnych poszczególnych grup uczestników K-P RPO na lata 2014-2020: podmiotów zarządzających, wdrażających, partnerów a także beneficjentów zostaną w ramach pomocy technicznej, przygotowane odpowiednie instrumenty. Wzmocnią one potencjał podmiotów w zakresie dysponowania odpowiednimi zasobami, kompetencjami oraz rozwiązaniami organizacyjnymi, zapewniając wysoką jakość wdrażania.

Wsparcie zarządzania i wdrażania

W odniesieniu do podmiotów zarządzających i wdrażających niezbędne jest określenie minimalnych wymogów, niezbędnych dla osiągnięcia celów wyznaczonych dla poszczególnych priorytetów i całego K-P RPO na lata 2014-2020. Instytucja zarządzająca systemem pomocy technicznej będzie stosować narzędzia motywujące do efektywnego wdrażania i ukierunkowywać wsparcie stosownie do zdiagnozowanych potrzeb, zróżnicowane w zależności od specyfiki zadań instytucji. Przygotowanie konkretnych instrumentów wsparcia będzie poprzedzone badaniem systemu instytucjonalnego K-P RPO na lata 2014-2020 i szczegółowym określeniem w jakim zakresie zasoby, którymi dysponują instytucje są odpowiednie do realizacji wyznaczonych celów. Na tej podstawie zostaną zdefiniowane potrzeby instytucji w zakresie zwiększenia potencjału wdrażania i przygotowany stosowny plan wsparcia z pomocy technicznej.

Innym, kluczowym obszarem interwencji pomocy technicznej będzie niwelowanie barier związanych z funkcjonowaniem systemu wdrażania jako całości. W tym zakresie będzie weryfikowana sprawność systemu w kontekście efektywnego zarządzania informacjami, jasnego podziału kompetencji, przejrzystych procedur, funkcjonalności stosowanych narzędzi informatycznych, komplementarności i synergii efektów podejmowanych działań oraz innych ważnych obszarów zidentyfikowanych na podstawie analizy ryzyk oraz w oparciu o działania

audytowe i kontrolne. Rolą instytucji pełniących funkcje zarządzające będzie m.in. przygotowywanie rozwiązań naprawczych wspieranych z pomocy technicznej i koordynowanie ich wdrożenia.

Wsparcie partnerów

Szczególne znaczenie w zakresie zdolności administracyjnych należy przypisać partnerom. Wspieranie pluralizmu na gruncie partnerstwa przez zaangażowanie różnych pod względem typu, wielkości, stopnia, sformalizowania organizacji, oraz ich zaangażowanie w proces realizacji K-P RPO na lata 2014-2020 będzie również przedmiotem interwencji pomocy technicznej. Efektywna realizacja zasady partnerstwa wymaga nie tylko dobrej woli i zdolności instytucjonalnej podmiotów zarządzających i wdrażających, ale również odpowiedniego potencjału partnerów. Przedsięwzięcia skierowane do partnerów będą mieć na celu ich aktywne uczestnictwo w procesach planowania, konsultowania i oceny wdrażanych rozwiązań oraz wzmocnienia efektywnego wykorzystania środków. Ważne znaczenie będzie mieć wspieranie najstańszych partnerów, w szczególności podmioty, które ze względu na bariery finansowe oraz organizacyjne mają ograniczone możliwości upublicznienia swoich stanowisk oraz wpływania na opinię społeczną, a które z racji specyfiki swojej działalności, współpracy z określonymi grupami docelowymi, czy potencjalny zasięgu oddziaływania powinny pełnić aktywną rolę w procesie wdrażania K-P RPO na lata 2014-2020.

Wsparcie będzie udzielane w oparciu o zidentyfikowane potrzeby partnerów. Planowane są działania na rzecz zwiększania wiedzy koniecznej do efektywnego uczestniczenia we wdrażaniu K-P RPO na lata 2014-2020, wdrożenie narzędzi usprawniających współpracę, finansowanie kosztów realizacji zadań dedykowanych partnerom np. w zakresie zaangażowania w działania informacyjno-promocyjne, edukacyjne, opiniowanie dokumentów.

Wsparcie beneficjentów

Konieczność wykazania odpowiedniej zdolności administracyjnej dotyczy również kluczowych beneficjentów odpowiedzialnych za wdrożenie K-P RPO na lata 2014-2020. Wsparcie skierowane do beneficjentów K-P RPO na lata 2014-2020 ukierunkowane jest na skuteczne i efektywne wykorzystanie środków zgodnie z jego celami. W tym zakresie przedmiotem interwencji ze środków pomocy technicznej będą liczne przedsięwzięcia ukierunkowane na wzrost wiedzy potencjalnych beneficjentów oraz beneficjentów o zakresie polityki regionalnej, szeroki zakres działań informacyjnych i szkoleniowych przygotowujących beneficjentów do skutecznego ubiegania się o dofinansowanie i efektywnej realizacji projektów. Oprócz tego przewidziane jest wsparcie w zakresie przygotowania dokumentacji projektów, które będzie komplementarne ze wsparciem beneficjentów w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna.

IZ K-P RPO na lata 2014-2020 planuje wprowadzić uproszczenia w zakresie:

1. Informatyzacji relacji beneficjent – instytucje systemu wdrażania;
2. Zastosowania elastycznych form finansowania projektów z rozbudowanym systemem zaliczkowym;
3. Zapewnienia szerszego tematycznie dostępu do wsparcia zwrotnego;
4. Konsolidacji usług informacyjnych w jednej sieci punktów oraz współpraca z pozostałymi funkcjonującymi sieciami w ramach programów finansowanych z EFROW i EFRM;
5. Opracowywania dokumentów skierowanych do beneficjentów z zastosowaniem zasad prostej polszczyzny

12. Odrębne kwestie – aneks

12.1. Lista dużych projektów, których wdrażanie jest planowane w trakcie okresu programowania

12.2. Ramy wykonania programu operacyjnego

Ramy wykonania będą obejmowały cele pośrednie (milestones) oraz wartości docelowe (targets) K-P RPO na lata 2014-2020. Ocena wykonania celów pośrednich zostanie dokonana przez KE w 2019 r. na poziomie priorytetów na podstawie raportu opracowanego przez państwa członkowskie (dane za 2018 rok), co pozwoli na określenie, które osie priorytetowe i programy osiągnęły zakładany poziom celów pośrednich i kwalifikują się do uzyskania dodatkowych środków w ramach rezerwy wykonania, stanowiącej 5% alokacji każdego funduszu CPR.

Tabela ...: Struktura programu operacyjnego pod kątem funduszu i kategorii regionów

Oś priorytetowa i kategoria regionu	Poziom wdrażania, postęp finansowy lub wskaźnik rezultatu	Jednostka miary, jeśli stosowne	Główne cele zakładane na 2018	Stan docelowy (2022)

Tabela do uzupełnienia na dalszym etapie prac nad K-P RPO na lata 2014-2020

13. Załączniki

1. Spójność Kujawsko-Pomorskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2014-2020 z dokumentami strategicznymi